BKSH

BKSH

BKSH

BKSH

EPRA PIJORE N. 14

Pushka e Trathtarit

Rromanz historjak Shqypniet

perbâa prej

Zef M. Harapit

SHKODER

1914

BKSH

BKSH

Pushka e Trathtarit

Rromanz historjak Shqypniet

perbâa prej

Z. M. H.

BKSH

SHKODER
Shtyp. e Zojës s' Paperlyeme
1914

BKSH

NYE I I.

Terri i natës kishte mlue dheen, e maar natyra kishte raa si n' pagjë: cingrimi i zogjve nuk u ndîjte mâa; puntorët bariit e fmia kishin hîi nder ksolla e shpia t' veta, kû, ndêjë rreth carânit, t' kândej me prigue kê tuj diftue punët e veta t' asajë ditë, at tjetrin kahë u ankote per grigjen e vet pse s' kishte kû me e kullotë e i duhej me u çue n' nadje heret per me gjetun kullosë mâa pertej: nji tjeter kuvêndte e kallxote çka kishte paa e ndîi; e fmia loshin e hahateshin shoq me shoq. Por nder kaq ndîhej nder vorre brîi atyne mureve t' rrênueme t' kishës s' Shasit nji dnesme e foort, por nen zâa, qi e percillte nji e fshâme, t' thuesh se po zhgulet bash prej loçkes s'zêmers.

Ato t' dnesme e t' fshâme i qitte nji nânë e mjerë ndêjun buzë vorrit t'djalit t' vet. Gurt e atii vorr i lmote kaleetas, t' thuesh se po i mêrr me t' mirë mos me ja prûu t' vshtirshme ndêjen e birit t'vet, qi .... pushote aty mrêndë,

kuer moti t' vrâhej, t' zhgrehej n' shii, t'flakohej n' vetimë zhgjetare e t' trumhasej prej bumbullimës trishtuese. Permallshem i lmote ata gur pse kta do t' ishin mloja e tii kuer acarimi i dimnit t' strukte gjinden te shpia e t' i mâte çark zjarmit, e bora e ngrîime t' veshte token.

Dikush u ndîe n' at kohë tuj kalue neper shkurre e lerânë; ju afrue e me zâa t' paak i tha: « Çou, o nanë, e t' kthejmë tu shpia, pse Leken t' onë kemi m' e dishrue deri saa t' na biin edhè nee dheu ftyrës ». Kishte ardhë e bija me e pajtue.

Por zêmra e asajë nâne i ishte bâa si njajò varra e pezmetueme qi s'duron m'e prekë as me t' mirë; prandej ju çue peshë mâa fort e njehi njikto fjalë vajit: — " Nâna t' kaa rritë e t' kaa majtë ... kaa mênduemun maar e mirë per tyy ... me t' fejue e me t' martue ... jo me t' kalbun dheu i zii .., Ti, o biir, jee kênë shkopi i pleqniis ... Qyqja nânë per loçken e vet! ... mundbjerrta un per tyy gjithmonë ... t' paskam rritë per dhee t' zii ... si s' t' â dhimët, o biir, e zeza nânë ... Por edhè tî kee dashtë me kênë ... por i Lumi s' desht me t' lânë ... desht me m' falun mue n' hyyll t' lig ... desht me m' lânun kercun t' shkretë: n' ruba t' njyeme, zêmren t' njyeme ... Besa, Lekë, m' bjè

t' fikët e t' pakët ... kuer shef nâna shokët e tuu ... t' tanë kendojn e t' tanë gezojn ... t'gjith fejohen e martohen ... e djali i êm kalbet!... Mundzeza nana e yte ... çka kaa pritë me paa me sŷy ... Ah, o biir, tyy t' kjosha true .,. bjeri, tî, ktii burg me krahë ,.. e merr ngrykë, biir, nânen t' ânde ... del, shetit me shoqnii t' ânde ... veshu e mathu porsi dhander ... shko nder darsma, shko nder gosta ... sikuer siillen te gjith t' riit ... Mjaft, o Lekë, lae shkret veshë e mathë, armët e mushne ... nânë e moter! ... E nusen t' ânde, o biir ... m' â dashtë m' e kthye ... e me i çue shêjin tu shpia ... me i diftue se Leka i êm ... tesh mâa ... do t' martohet me dhee t' zii! Per loken t' ânde s' kaa pse vjen as natë as ditë e madhe ... shpiis s' onë ja vûu ferra n' derë ... votra ja mîhë me shaat ... zjarmi i â shkimë me ujë ... nder nee âsht fikë qiri i Shen Kollit ... â bâa kulm e temel bashkë ... Lokja e yte tesh veshë nji cung t' zii ... me çakçiir e me xhurdii ... armët e shkreta tesh t' i lên per brîi ... Njaj cung mue t' ngrates, uh qyqja! tesh m' shkon mallin e Lekës s' êm ... Mjera loke per djalë t' vet ... — „

« Paash ket kishë Zojet, çou moj nânë mâa, pse po na i ndiill shêj t' keq Marashit t' vogel » i tha e bia qi kishte ardhë me e marrë,

« edhè mue m'a hume jeten ; i dekni me t' dekun e i gjalli me t' gjaall, kshtû e kaa vûe Zot' ynë, e lêne mâa vajin, e t' shkojm me ngrânë nji kashore bukë, pse, qe besa, idhnimin qi na kaa zêmra s' na din askush veç Zoti n' Qiill; gjallnimi i ynë kaa per t' kênun buka e thaat e zbrueme me lot t' ona, t' vshtirat t' ona kan me na u sosun at ditë qi t' ndryhena mrendë n' ket vorr t' helmuem per zêmer t' ânde, o nânë, e mandej edhe per zêmer t' ême. Lott t' ona e gjamët t' ona e gjaku i Lekës s' onë kan me lypun gjygjë m' nji ditë, e shplaka e t' Naltit randoftë mîi robt e fis t' anmikut, mîi gjâan e gjaall: arët e zabelet i metshin djerre t' shkreta, anmik aj pastë gjith kêndin ... Oh atê mos e lashtë dheu n' dhee per çka na kaa bâa! ».

Nânë e bië u daane at natë prej atii vênd e dora-dora u dorgjen kahë shpia e u ndryene mrêndë.

NYE I II.

Lek Prêndi, kshtû thirrej aj djali qi u permênd n' nye t' paar, ishte nji djaloç nder njizet vjetat, i paashem saa t' a lypish: shtatnêlt, i bâashem, sŷy-murmë, e mustak-zii. Per kahë vesha e matha s' ishte kush qi ja delte n' katund t' Shasit: n' krye kishte vnue plisin m' njênë sŷy; xhurdien veshun m' nji krah; çakçirë t' rii e majtë ultë: brêz-shall, prej t'cillit delte kryet e nji livores t' ngrîime n' argjant.

Ky djalë, perpoos qi ishte kaq i mâjtun, ishte edhè i shpiis s' mirë e bujarë. Shtegtari e miku, n' at shpii, e gjête buken shtrue e pritej bash mâa s' mirit; ajò shpii gjith hera ishte kênë e bugatshme per me ja njomë doren t' papasnit, me ju gjetë ndîmë t' vorfnit e me shûjtue t' ûnshmit. Gjyshi e katragjyshi i asajë shpii kishin pasë kênë n' nâam kahë pushka e trimnia, e kishin kênë t' parë nder kuvênde e pleqniina; por, me dekë t' atii djalë ishte pree miqsia, harrue dashtnia e hupë t' mirat e bâme. Mâa e shuma e nierzve t' ksajë botë janë sikuer njatà shpêndt e ajrit, qi aviten e i grumullohen ndoj arës deri saa t' keen çka

me bubrrue, e mandej ikun e e lânë!

Nji ditë Lek Prêndi, veshë e mathë e armatisë me pushkë brêzit e krahit, duel kahë Tivari per do punë t' veta.

At natë raa n' shpii t' nji mikut t'hershem, tu nji malaziaz. Mas darket u rrethuene n' kuvênd, e nji herë i thane, si per mahii, se shqyptarit nuk i kishte hie me u majtë kahë vesha e me baart armët per nji herit. Aj djalë paa e qitë vedin t' idhnueshem ja priti: « Une veshem mirë pse m' a kaa dhânë Zot' ynë, armët i bari pse jam i zoti ».

I zoti i shpiis nuk ishte vertè malazias, por nji shqyqtaar i dalun prej malciet e shkue e xânë vênd n' Tivaar e ndrrue feen e babës. Aty i ishte prîi falli maar, e kishte mujtë me avitë ndoj pare ngiat vedit. N' Tivaar pat çilë nji puntore tregtiet, ishte bâa me shpii t' veten, e prandej i duhej, madjè mâa, domosdo me e shitun vehten e me u thirrë malazias!

Kuer n' nadje djali u çue prej gjumit disi ju dha me luejt kultrin, e qe shef nji krahen e nji sapun me erna. Leka me nji tha n' mênde t' vet se do t' ishte ndoj rrêng; por ndigioj fjalen e t' moçmit qi thotë: - i urti kurr nuk ngutet - e u diftoj robve t' asajë shpii krahnin e sapunin qi i kishte gjetë nen kulter.

Ata filluene me e mârrë per gaz e ja shkarkuene shoqi shojt. Aj djalë u kujtue se ç' farë shênjimit doshin me dhânë ata gjind me at lojë e me at gaz, e mârren e idhnimin ja diftoj t' kuqt e ftyrës; por me e zblue zêmren e vet nuk e zbloj, veç tha: e mirë praa kto kenkan t'mijat; e i shtini n' gajof t' xhurdies, edhè fjala shutiti saa per nji herë, e robt e shpiis shikjuene shoqi shojn nder sŷy.

Aj i malaziasi, si e thirrte vedin, e merrte vesht mirfillit se kû dote me shkrepë e çka dote me thânë aj djalë me at heshtim e me ato fjalë: *e mirë praa kto kenkan t' mijat*... por i ishte njehë per mârre me ja lypun at krahen e at sapun masi Leka i kishte pasë shtîi n' gajof.

Lekës i kishte tokue korii e madhe e mâa s' kish sŷy e faqe me dalë n' shoqnii. Me ja fillue pushkës aty per aty nuk i perkitte, mos tjeter saa mos me i vûu kâmen bukës qi e gjet t' shtrueme n' at natë. Por prep ajo korii s' do t' u lête m' ânesh.

Gatohet per t' nisun, falet me t' shpiis e mahet per Shas, n' katund t' vet.

Masi pat kalue nja gjysë oret udhë, msyen prep kahë shpia kû ishte kênë fye; per s' lergut gjuun deren e shpiis trii herë n' karajfile, e rishtas dredhë e njekë udhen e perparshme. Nder male t' ona âsht shêj i keq e korii e ma-

dhe kuer gjuhet dera e oborrit a e shpiis, e tjeter sênd nuk jet por me ja nisë pushkës me atè qi t' a kaa gjuejtun.

Malaziasi me t' dy djelmt e vet i duel m' pritë Lekës, por kaluene do dit e s' mujtne askund me e ndeshë. Atbotë daane me e ruejt n' katund t' vet.

Leka kishte dalë n' malë me grigjen e vet e ishte kênë habitshem tuj ja vûe veshin do pushkve, qi po bishin lerg; kuer qe paa pritë paa kujtue ndjeu se e gjuene me dyy pushkë nja mas nja, e tjetra shkrepi. U suell djali, e çka me paa! Tre vetë kishin ndêjê n' pritë me pushkë ngrehët. Leka, m' nji ças hoq pushken prej krahit me kto fjalë: Ndimona Zot e Ora e fisit! e u hodh mas nji shkrepit. Nder t' dyja ânë u ndez pushka, e njêni nder ata djelm raa dekun per tokë; malaziasi e pat plumen n' lule t' ballit e met n' giûj, me pushkë n' shêj sikuer ishte kênë tuj qitë. Leka kujtote se te dy djelmt i kishte vraa e qitte m' nji n' malaziasin. Djali tjeter, qi rrite e qitte mshehët, me zâa t' ultë i tha t' et me u ruejt se po na vret i Shasjani. Por baba nuk ishte mâa i ksajë jetë; nji plumë edhè atii ja kishte hanger kryet. Djali malazias me pushkë n' dorë kaleetas i duel Lekës per mrapa. E Leka kuer e pau anmikun se dote me e vraa tinzisht, uli push-

ken n' prêhen e i foli : « bje tesh saa t' duesh !» E kje vraa.

Lajmin e zii ja prûne asajë nanë s'mjerë, e bashkë me lajm i erdh edhè Leka, aj lule djalit, n' krah t' shokve. Leken e vorruene brîi atyne mureve t' rrênueme t' kishës s' Shasit, kû, i ngrati, gjith saa herë bite aty pari, kish pasë zakon me u ndalun per me i kujtue me ndoj urat shpirtnat e t' parve e me çue mênden tu Aj, qi rrî natë e ditë mîi nee e âsht gadi me i shprazë hiret e bekimet e veta mîi gjith ata qi ndjekun fjalen e msimin e Tii.

BKSH

NYE I III.

Nja tre sahat larg Shkodret udhtari, qi e merr rrugen e Tivarit per tokë, shef n' ânë t' shmajkët nji koder t' tanë shkrep i zii, n' mâje t' cilles ngrehen do mure t' rrênueme e t'vjetrueme prej motit. N' ket vênd, doon me thânë, pat kênë nji forcomje e atii gjytetit t' moçem qi thirrej latinisht Svaçia e shqyp n' ditë t' ona merr êmnin *Shasi,* e âsht katund.

Forcomja e ndertueme n' ket vênd difton se do t' keen kênë rreth sajë nji gjytet i permêndun, por kohnat e vishtira i pshtjelluene ndollinat e punët e hershme, e sot me sot pak kush asè askush din me dhânë nji diftim t' vertetë e t' plotshem permii Shqypniin e gjyshave t' onë. Kjo Shqypnii e mjerë kaa pasun anmiq shum e paa daa e t' foort saa mos t' i lypish, t' cillët janë munduemun gjith saa hera me ja shqymun gjûhen e komsiin ; por Shqyptari dijti me e ruejt trashigimin e t' parve t' vet djalë mas djalit me armë n' dorë, e si i thotë nji fjalës, me zjarm n'gji. Anmiqt komi i ynë nuk mujt me i shtrue, jo, pse mâa t' mdhaj, por ndêj daamas prej tynve, e kjè gadi per herë me u bâa baall kuer t'a ngucshin.

Shasi, me çka duket prej kishve t' raame mrêndë qi kaa, difton se pat kênë nji vênd fort i populluem, pse ndryshej nuk kish pasë nevojë per t' tana ato ndertesa shejte. Ndokush kaa mrrîit me i njehun deri m' tre qind e gjashtdhetë e gjashtë, e gadi t' ana kishë t' vogla: gjashtë nder kto kishë gjinden m' nji rrafshinë, qi âsht e giatë pêsqind kutë; t' gjitha janë t' ngrehne prej t' leemit-prendim, balli i kishve â shêj shêj me ânë t' leemit t' diillit Trii nder to janë bâa gadi rrafsh me tokë. Nder t' gjitha, mâa e punuemja mjeshtrisht âsht Kisha e Zojës, sikuer e thrret katundi: mîi derë kaa metun endè nji copë gelqere kû shifen t' piktituem dy ylbert si i kaa fugurja e Zojes s' Kshillit t' Mirë, e kndej mund t' thohet se ajo kishë i kjè kushtue Zojës s'Shkoders.

Sajimi i nderteses qi âsht 22 kutë gjat e 7 gjânë, e e kaa godiin mâa t' bukurë se tjerat kishna t' rrênueme; mîi derë e nder krahët t' sajë gjindet ndoj krye shêjtit i dhenun n'guur; n' ânë t' murit t' shmajkët âsht edhè nji kupë gurit per një t' bekuem; çka kaa kênë pikturë murit â shlye krejt, e s' kaa metë tjeter por do copa murit t' zhigatuna prej t' njyemesh. Kater shejten t' mdhaj saa nieri n' kamë e mlojn faqen e fundit t' kishës e rrijn njêni mas tjetrit; saa per jerm u shifet mjekrra e

gjatë e e bardhë, vesha e meshtariis, e libri i Unjillit n' dorë t' ermakët, e me t' djathten apin bekimin.

T' hîimit n' derë n' ânë t' shmajkët gjindet kŷ shkrim:

HIC REQUIESCIT EP. MARCUS (*)
BONAE MEMORIAE. A. MCCLXII.

Pak mâa andej jânë t' dhenme m' nji tjeter rrasë kto fjalë:

HIC REQUIESCIT EPISCOPUS PETRUS.

Ndoshta me rrnue e me kerkue n' ato rrenime kishin me u gjetnn êmna tjerë. I pari Ipeshkëv i Shasit pat kênë êmnue n' vjetë 877; e i mrami kjè shenjue e dergue n' at dioçez vjeten 1530 prej Klementit VII qi e mate at herna Seliin e Sh' Pjetrit; mas pak vjetsh gjyteti raa n' sundim t' Turkut.

Forcomja e Shasit kaa dyy dyer njênen n'ânë t'leemit e tjetren kahë prêndimi, por t'raame mrêndë; kaa edhè nji pyrg t' shkatrruem. Mrênda n' ket forcomje gjindet kisha e Sh'Njonit, pak gjâa mâa e paa hiishme se kisha e Zojes;

(*) Pat kênë motit ipeshkvi i Shasit; per të edhè shkrimtari Farlati pat folun e tha se kje shênjue ipeshkëv i ktii gjytet n' 1250.

pikturat e saja janë zhdukë; me thânë se kee çka me paa m' tê, s' kee, jashtë nji pjesë kumonarjet katerskâjshe, qi ishte n' ânë prej gunget e qi pershkohet nepermjet t' nji derës me kishë mrêndë: ky farë shetimit rraall se shifet n' tjëra kishna. E daan mandej vêndin e popullit prej t' meshtariis nji rresht gurit t' latuem, nji kuut nelt; n'krah t'djathët t'ksajë pritë duket nji derë qi giet me pasë t' perpjekun me ndoj llaguer; por kush mundet me hîi mrêndë e me kerkue? Qeveria e Shkoders deri tesh voon nuk lête.

Per çka i perket historiis t' Shasit shum e shum sênde kan hupë, e njat pakicë qi u diite me pasë dashtë kush e me i qitun n'dritë s' kaa guxue: Marinus Bizzius, argjipeshkvi i Tivarit, n' vjetë 1610 duel me kqyrë kishnat e Shqypniis, e s' mramit erdh n' Shas kû vûni n' oroe e shkrujti m' nji dishmojcë qi çoj n' Rromë se aj gjytet faret ishte kênë shkatrrue, due me thânë nuk ishte mâa gjyteti i perparshem as nuk kishte pse thirrej gjytet. Kathedrali i Sh' Njonit, prep thotë aj, kaa shkue krejt dam, as baptisterin asè vêndin e pagzimit mâa nuk e kaa. Furia e Anadollakve i kishte zhbîi deri vêndet e shugurueme!

N' ket katund t' Shasit t' soçem t' ngulet mêndja me e kerkue at koder, per t' cillen

jemi tuj folë e t' lakmon zêmra me diktue nên ato vallime rrênimesh ndoj dokument a ndoj shêj historjak qi t' lshojn neemos nji fie dritë permii ket vend qi kaa pasë e kaa edhè sot nji hieshii t' posaçme edhè prej liqênit t' vogel qi i rri per brîi, e qi prandej merr emnin " Liqeni i Shasit „ A thue mos t' keen kênë nji gjytet i turrshem per kahë lufta e i bugatshem per tregtii e qi prandej t' jeet kênun n' mnii t' huejve ? N' t'cillen kohë e pse kje zhbîi faret ky gjytet, masi per shtat qindvjeta rresht pat pasun ipeshkvî t' vet ?

BKSH

NYE I IV.

Vêndsit e ktii katund i kishin majtun ato zakoue t' bukra e shêje t' mira t' cillat e hijeshojnë shqyptarin, ndonsè i paa msuem, faqe komeve tjera. N' lypsh ndjerzii prej sî per kahë biseda e t'prûemit, shqyptari e kaa; n'lypsh bujarii n' shpii e n' buk t' tii, aj s' e lên dalë; n'lypsh burrnii n'fjalë kee per t'a gjetun n' rood t'shqyptarit t' vertetë, i cilli nuk din me hjekë dredhii a me trathtue, e s' mramit trimnia per shqyptaar âsht sikuer tehi i njaj shpates, paa t' cillen shpata nuk kishte me pasë kurrfarë t' vjeftunit. Por se çka, shqyptari âsht i hjekun keq e i pikë syni gjak me fitue nji kashatë buk. Nder male t' ona saa t' jeen robt tu shpia t' gjith vêhen n' punë. Fmia nder shtat vjet o mâa poosht, e qi âsht, si i thonë nji fjalës, paa ju pjekë ashti, bâhet barii e shkon n' mal me ruejt dhênt a dhiit; burri i vjen rreth tokes s' vet per me mujtë e me nxjerrë prej sajë drithin saa per dimen, e veret hiin me i punue ndoj zotniis e kshtu me pasë nja pak pare afer vedit per t' bleeme qi lypë shpia; gruja gjith diten shkon poosht e perpjetë me pree drûu n' mal, shpesh herna edhè

atbotë qi kaa fmiin e gjiut; grnja nder male t' ona punon mâa teper se nji trim: ajo vetë barë me plehnue token, e e mihë e e korrë grunin e kallamoqin, atê e fjugë e ktê e qiron; ngarkohet edhè me drithë o me drûu e ulet n' gjytet per me e shitun e paret me ja prûu t' zotit t' shpiis.

Tesh na mund t' a marrim me mênd saa i vshtiirshem do t' i keen ardhë jetimi asajë nanë t' cillen nisme me njoftë persypri, e per t' cillen s' kishte kush mundohej, por vetë do t' fitote e do t' delte me kerkue punen dyerve t' hueja. Tokët i kishtë pasë shitun t' tana per gjallnim e per t' paisun t' vajzes t' vet; gadi gjysa e baktiis kishte marrë malin e tretë, e mashkull tu shpija s' kishte me dalë e me e mledhë. Vetun shpia i kishte metë paa shitë. Shpiin e kishte n' rrafsh e t' foort; ishte e punueme krejt n' gur t' latuem me shum mjeshtrii, e ndonji nder ta ishte i dhennn me gjithfarë lajlesh. Se duhet me diit se mâa e shuma e shpiave t' Shasit âsht e ndertueme me gur e rrasa t' gjytetit t' vjeter.

Vîshin praa e i thoshin t' mjeres t' a shitte mâa at shpii e t' xête kûnd nji odë me qiraa; por asajë nuk i mushej mêndja me dalë e me e lânë plangun e gjyshit e t' katragjyshit t' djalit, se mirë e shifte se atbotë teke-

mramja i ishte dashtë me marrë dheen n'syy e me shkop n' dorë plakë n' pleqnii me trokllue derë neper derë. Çka mandej, e rrête uzdaja at nanë se nji djalë, qi e kishte per gjii, t' cillin ja kishte lânë i jati nder gjasht muej, po i rritej e po ndritej me tê; e praa kishte poltisë n' mênde t' vet me hjekë edhè gurin e gjakut, veç e t' a bâte at fmii t' njomë t' zotin e vedit e t' ja ruejte edhè shpiin.

Por Zot'ynë kishte pasë premtue ndryshej!

Kaa nji herë e thirrshin gruen e shkretë me punue aty ktû, e masi e bia do t' i shkote per ditë n' mal, i duhej me e çue djalin nder t' aferm me ja majtë.

Nji ditë i çuene fjalë Lulës, kshtu êmnohej grueja, me shkue tu nji shpii per nja trii orë punë. Ishte zheg; e la praa djalin fjetë n' djep e e ndryni shpiin.

N' rrugë tuj shkue hasi m' nji shoqe t'veten, e cilla masi u fal me tê i diftoj çka kishte ndîi tesh kater o pês dit prej gojet t'dy malcorve: « Une ishe tui shkue per drûu pardjè, e njaty ke dy plepat gjeta n' kâmë ata dy vetë; e ndala hapin nji grimë e i hapa veshtë mirë me ndîe çka po thonë. E para fjalë qi m'erdh nder veshë kjè: Leka.... Mâa i moçmi nder ata t' dy flitte me t' xeet e ngutshem; m' dukej si me dashtë me krye nji punë aty

per aty, e tjetri rrite e ndigiote paa zâa »

— Mik - i tha njêni tjetrit - m' kan kapercye dy muej paa mujtë me e çue dishirin t' êm n' vênd! —

— Por kqyr mirë mos t' m' dalin ndoj bisht.... ja priti shoqi.

— Mendimin t' êm t' a kam diftue e kujtoj se s' âsht i keq... e mandej ç' po kee tî? n' hjeksha hjeku vetë; por ti puno çka t'tham vetë —

« E çka do t'keen kênë, moj moter, i tha Lula shoqes s' vet, kta dy nierz? A thue mos t' jeen prep ndoj anmik qi me m' a thaa prep votren?... » e ju zhgreh vaji.

« Lum per tyy o Zot si jee o Lulë! Por s't' vêe faj, pse edhè e kee perpara syysh morden e shemtueme, pastë dritë! Vetun deshta me t'kallxue se, Gjetja, qi e kam djali i motres, kaa nji detyrë pêsë qesesh; ja kan lypun saa herë, por i ngrati s'kaa kû merr, âsht bâa vetë i shtati; sikuer e din, shpia don per ditë, paa hanger s' rrîhet; Zoti por kjoftë per tê! njikshtu pres kuer m' a biin ndoj lajm t' mnershem... »

« Zoti e pastë n' dorë? » ja kthej Lula, e u daa prej sajë.

Po kthetë ajo nânë n' shpii t' vet vrântë e idhnueshem; m' nji dorë kishte nji rubë t'lidh-

me, e prej skâjeve t' saja dukej se kishte mrêndë copa bukash qi ja kishin dhânë per çka punoj. Ndonsè n' ftyrë ishte zymt, do t'keen pasun nji farë freskimit n' zêmer t' vet, se tek t' hîite n' odë, po e gjêete djalin e vet çue prej gjumit e po e shûjtote me gjâna t' mira, qi kishte prûu me vedi. Por t' hîimit n' odë, u ndîe nji brîmë e foort e t' rrahuna shplakësh ... Ngane t' afermit e gjeten deren e shperthyeme, Lulen raa fikët n' tokë, e djepi kû flêtë Marashi i vogel ishte paa gjâa...

BKSH

NYE I V.

Kishte hupë aj fmii si guri n' ujë. A graa, a burra, a pleq, a t' rii nuk e lshoshin gojet at t' ndollun t' mnershem per zêmer t' asajë nânë t' shueme. Dikush thote se e âma do t'a keen harrue deren çilë e ndoj thii kaa hîi nd'odë e e kaa ngranë n'gjum. Nji tjeter sendergjote n' mênde t' vet se cuca e kaa marrë me vedi n' mal, e se i kaa pshtue prej duersh e i â plandosë n' fund t' ndoj humneres, kû i âsht bâa copë e grimë. Por âma u pergjegjte: Jo, Marashin e kam lânë fjetë, e kuer jam nisë e ndryna edhé nd' odë, e kuer ktheva paash deren e shperthyeme.

Disaa tjerë diftojshin se kaa dit, ktû n' katund t' Shasit e nder rrethina, flitej per nji nieri t' panjofshem; askush s' diite se çka me kallxue per tê, por qi ishte si orrl gjakbâas mîi plaçken e vet. Bariit e bishin punë e madhe; per shtat ishte i vogel, por i zhdervjelltë, n'dukë i rrebtë e n' ftyrë i vrântë. T'praksuemt e bâakqiit e kishin ndjekun e raa n' mal me tê; e aty do t' i rrishin gadi udhtarit, me pushkë n'faqe, kuer t'bâte fjalë mos me e lshue falë gjânë e vet, t' cillen e kishte mledhë

me mûund t' krahve e me djersë t' ballit per maje t' robve t' shpiis. Ata plaçkitshin njat t' vorfnin e mjerë, qi shkote n' pyyll per drûu e e lidhte kaalin per trûng t' njaj lisit, por, si kthete me drûu t' preeme per me ja ngarkue kaalit, ktê nuk e gjête.

Thoshin per at nieri t' panjoftun se ishte, rujna Zot! syy-zii e gjak, vetun nji e shikjueme e tia bâte me dridhë deri shokët e vet, e kta s' guxojshin kurr nji herë me ja kthye fjalen. Robi i gjaall nuk e njifte, por t' moçmit diftoshin per tê, se paska pasë kênë nji fare cubit n' zâa per egercina t'veta e se pat marue jetë nder carra e shkrepa t' malit ; por kjò ishte rrênë, se mas nji mojit ja mrrîni shokve t' vet me nji strajcë plot me pare gjithfarsha e me nji fmii dymdhetë vjetsh, i kândshem tejèt. — Veta kam diit — kishte pasë britë, — me e bâa jo si vedin, por mâa t' vjefshem se vedin ; kam me e bâa uk malit, e askush mos t' pvesin per êmen t' tii —. Ç' at ditë cubat e thirrne at shoq t' rii *Uk*, e mas dekes t' atii ket e zgodhne per prîisë t' vet, as nuk ishin rrêjtë, pse as njêni nder ta s' ja delte Ukut per kahë trimnia e cubnia. Kŷ s' lête nieri me kalue per at mal kû kishte strokllin e vet; shum nierz aty kaa lanë ndêe, e janë kalbun n' mjedis t' udhës a kudò, paa

pasë kush i çon fjalë gjindve t' shpiis t' tyne. Qeveria e asajë kohë nuk i bite mrapa, pse ndoshta ja drote sherrin ... Kshtû ishte endë fjala n' at katund se Marashin e vogel e kishte plaçkitë ky Uk malesh.

Lula me t' therun zêmret ja vête veshin ktyne t' ndîmeve, e n' mênde t' vet pertrîite çka i kishte diftue at ditë mas buket ajo shoqja e vet, kuer kishte dalë prej shpiet; e masi pat ndêj nji copë herë tuj terezit fjalët qi ajo atbotë i kishte kalzue «Kndej shifet. — tha Lula me vedi e tuj vshâa — kndej shifet se malaziasi, qi m' a vrau Leken, do t' keen shtîi me m' a grabitë edhè Marashin ... freskimin e zêmers s' êmë! E mandej, a nuk m' kalzoj mue Tringa at ditë se mâa i moçmi nder ata dy flitte me t' xeet si me dashtë me krye nji punë shpejt per shpejt, e se i kaa thânë shoqit t' vet qi rrite e ndigiote paa zâa: m' kan kapercye dy muej paa muejt me e çue dishirin t' êm n' vênd?

«Dy muej praa janë qi une u njyna n'e zii per Leken t' êm. Aj trathtaar i pashpiirt s' kaa pritë kuer Marashi t' bâhej i zoti i pushkes e mandej me e marrë gjakun tjeter, por kaa dashtë me ja thaa zêmren nânës s' tii... Po un e mjera ç' faj i kam pasë?.. E qe, mas atyne kater a pês ditve qi kishin folë ata dy

vetë, m' ndolli mue fatzezës puna e Marashit. Ah qyqja si u rrêjta per fjalë t' Tringes e s' ktheva tu shpia me e ruejtun djalin?. Por prep, a thue do t' keen kênë bash aj i malaziasi me m'a ngulë edhè ket thikë n'zêmer? »

Pleqët e katundit u mlodhen tu plepat e pleqsiis, e daane me i bâa me diit Qeveriis s' Shkoders per t' hupun t' atii fmii me gjetë gjind me e kerkue. Edhè gjygja çoj i thirri disaa vetë dishmitarë per me mujtë e me nxjerë prej ktyne fjalë e t' ndîime. E njimênd u shoshit e u rrah kjò davaa n' Shkoder per dyy javë rresht, por mandej hupi gjith ajò punë si mos t' ishte kênë.

BKSH

E pse nuk shkon, i tha Lulës nji shoqe, tu Dom Pali i Shkoders? Aj kaa doren e mirë, e t'a shkruemen nji leter, Marashi i vogel t' kthen tu skpia. Me e diit, moj moter, çka âsht Dom Pali! Çiftin s' t'a kaa! Per prift edhè nji shoqi i tii nuk gjindet. He-hee! me t'i kallxue punët e tia s' kishe me diit me marue sot; shko e fatzezë mos e lên paa shkue.

« Kû gjindet kŷ Dom Pali i Shkoders? » e pveti Lula.

« N' Shkoder ».

« Po, por Shkodra â lerg per mue »

« Jo morì; tre sahat s' dii a i kapë ».

« E mjera vetë qi s' e dii as rrugen, se. deri aty kurr nuk kam shkue ».

« Mos u ngushtò, moj moter; t' marten kan mênden me u nisë disaa prej katundit t'onë per m'e shitë drithë n'Shkoder, e tî mûndesh me i pritë e me u bâa me ta tu hani ».

« S'thue keq! » foli Lula.

« Njashtû praa, mori Lulë, shko tek aj; por mos u korit tuj i shkue me duer thaat; mos t'dhimet me ja çue atii farë Zotniet nji dhuntii saa do t'vogel. Kallxoja punen gjith-

sesi, e aj t'qet n'rrugë, qe besa ».

« Ani, ani ».

Lula ndjeku kshillet qi i dha ajò shoqja e vet, e t'marten n'nadje shtîni n'strajcë bukë e djathë mjaft, xûni nji gjel t'madh e e lidhi per kamësh e muer rrugen e Shkoders. Udhës tuj shkue e pveti Lulen nji nder katundaar (mysliman ishte) pse po dote me raa n' gjytet, a thue me u vêndue rrogtare!

« Besa, more shoq » i pergjegji Lula « po shkoj me gjetë *derman* ».

« E te kush ? » pveti katundari.

« Tu Dom Paali i Shkoders »

« Çka me t' bâa prifti ? »

« Me m' shkrue, o me u lutë, per t' kthyem t' atii djalit t' vogel qi m' a kan plaçkitë qe sot tre muej ; ndoshta e kee marrë vesht « .

« Po, po « ja priti me t' shpejtë katundari, tui u raa m' shkop do gurve t' udhës « E at gjel kaq t' madh kuj po ja çon ? » e pveti prep.

« Priftit » .

« Shporru, moj grue, se jee me nevojë ; *gjynah* me t' marrë tyy gjâa ; por m' ndigiò mue, a di çka bân ? » .

« Çka ? » .

« Po t' çoj veta tu haxhi Ramadani paa pare paa pullë ; hajd tî, flas veta per tyy. Me

diit tî kush âsht haxhi Ramadani, *bir taman* t' falisë mendja ! Kaa shkue dyy herë a trii n' Qaabe ; kaa çue me e thirrë vetë Stamolla, e s' e kaa bâa *kabuull* me vojtë atjè. por don me ndêjë n' *vatan* t' vet, do me kênë *vatanlii* per me bâa mirë e me bâa *sevaap*. Diftojnë per tê punë t'mdhaa. Nji shpiis i paska pasë tretun djali pêsmdhetë vjeç ; kû kaa shkue, kû s' kaa shkue, askush s' diite gjâa ; gjithkushi flitte fjalen e vet ; kerkuene per shum dit, por kot. Shkuene praa, e ja kjane hallin haxhi Ramadanit, e ky me nji herë raa m' tê mas do shkrojlash qi man aj, e i tha s' âmës se djali i gjindej me thânë.... n' Çinimaçin, n' pus paa fund, por tesh kaa me t' kthye. E me t' vertetë paa u mushë gjashtë vjetat, aj djalë i erdh nânës s' vet tu shpia. Edhe tyy praa kaa me t' kallxue se kû e kee djalin t' and e kaa me t' a nxjerrë prejë thojve t'bâakeqit paa fjalë paa halë ».

« Zoti t' ndimoftë, morè kumarë, qi po mson kaq mirë ».

« E kena me *borxh*, jemi *borxhlii* per shoqi shojn ; a po vjen praa me mue ? ».

« Po..- tesh po... shkojm... ». ja kthej Lula.

Katundari vîte tuj ja zbukurue punen mâa mirë s' duhet, e ja bite livadh gjith rrugës.

Grueja gjithherë kaa kenun flokgiatë e mêndeshkurtë ; prandej edhè Lules ju pelqyene ndollinat aq t' kândshme qi bishin bash n' zêmer t' sajë e sidomos aj *derman* i paa pare, e shkote tuj thânë n' mênde t' vet : nji sprovim le t'bâjm nji hera, palè ! t' e vona edhè nuk e ndigiojmë haxhiin. Por mirë se po shkojmë, po a thue mos t' m' lypin gjâa ? e me m' lypun çka t' i tham ? E ket gjel, qi kam premtue me ja çue priftit, kû t' a lâa ? E mjera vetë ! Prep... une mundem me qitë nji shkajk e me i thânë : ket gjel e kam prûu me e shitë per bukë —

U êndë nji herë Lula e jonë me at katundarin poshtë e perpjetë per kerkim t' haxhiis, e n' e mram e gjetne. Myslimani ja diftoj punen e sajë gjith qyysh ; i kallxoj se ç' besimit ishte e se ishte e ngrata me nevojë. Haxhia rrîte n' mêndim : syyt i kishte ngulë n' gjel, gungrote diçka n' giûhë t' vet, perçapej e shkote tui e luejt mjekrren fiegiatë e t' bardhë si bora, e hera herë e pershîite me shplakë t' dorës e e shterngote deri n'marim. Grueja s'rrihte syy, por ndigiote paa zâa.

« Qe, moj moter ; tha ne e mramë haxhia, djali s' kaa me t' kthye deri saa t' dalin doret njiky gjel e me ardhë aj n' kamë t' ktii ; une po t' nap nji ket pêc, e tek t' vîin djali

tu shpia kee me ja lidhë per fyt trii net rresht; e t' a djish se t' a kan zatetë gjiniit e s' doon me t' a lshue.... E po tash gjelin ?».

« Nevojen t' ême t' a diftoj Hajdari, zotnii, e ket gjel e kam prûu me e shitë per bukë» pergjegji Lula.

« A mâa fort rrî dyy trii net paa bukë e me t' kthye djali, a por...

« As paa bukë s' rrihet, haxhi » Ja priti Lula tuj i raa n' fjalë. E haxhia:

« Une jam tuj thânë me m' a falë mue gjelin, e tash po t' shkruej edhè nji *hajmalii*; me e tretë a â punë qi bâhet ? *estak furullah* ! ».

« Nevojen t' ême... » E ju xûu fjala n' gojë Lulës prej vajit e shîni lott me rubë t' krees.

« Kajd, hajd tî per mue ; por Marashi, qi po thue, s' kaa me t' kthye » e diqyysh me idhnim u suell, e la n' kamë e shkoj.

« Paç vedin n' çafë » i tha katundari Lulës tuj e shikjue per s' lerg haxhiin.

« Çka kam me bâa e ngrata kuer s'kam ! ».

« Po per nevojë... ».

« Nevoja gjygjë nuk kaa, lum miku » ja kthej Lula,

« Mirë, mirë, paç vedin n' qafë » foli me dispjek katundari, e u nis edhè ky.

NYE I VII.

Lula kishte metë me at pêe n' dorë, e, çka t' a baj? thote me vedi; a me e tretë? me e tretë.... jo e qên! ky me hanger s' po m' lypë. me e ruejt, kushedi ... Gjeli nji hera m' pshtoj e... per dyy pllamë pêe me falë nji gjel? gjel e ç' gjel se! e m' nji e peshote n' dorë. — Un edhè nuk kjeç nisë tu haxhi Ramadani, por katundari m' a mushi mênden. Kjè çka kjè, po prifti tash se? a thue m' lypë edhè ky gjâa? kaa me m' paa gjelin! Po shkoj perzè, e s' po e lâa paa shkue; gjelin tesh po e shtîi n' strajcë e e mloj me stravecë, mâa mirë s' kaa! Ne m' lypët gjâa po i tham: jam me nevojë; e ne m' u dashtë me ja dhanun, s' kam çka bâj ... por nji hera po i shtîi veshtë n' lesh.

Prifti n' at kohë ishte tuj thanë Oficen, n' heshtim, neper oborr t' shpiis s' vet e, kaa nji herë krye pesë shum shum dhetë çastash, myllte Oficen, e mate mrêndë, per shêj, gishtin diftues e dores s' djathtë, e, si ktê e bashkote me tjetren dorë, mrapa niste e ecte, tuj shikjue token; mandej çote ftyren e shikjote diqysh madhnisht deren e oborrit. Kuer qe pau se i hini Lula, per t' cillen jemi tuj folun. Aj

me t' shpejtë e çili Oficen e e qiti para vedit, si me dashtë me kndue; e muer m' u endë prep neper oborr per disaa çasta paa i sjellë syy mâa as andej as ktej.

Deshti Zoti e prifti tek e mramia xûu vênd e ktheu kryet kahë dera; e at herë,

« Kjoftë levdue Jezu Krishti » i tha Lula priftit kuer ky ju afrue.

« Gjithmonë e jetës kjoftë levdue e nderue i Lumi » ja priti meshtari tuj e myllë Oficen e tuj e shtîi nen sjetull.

I puthi gruja doren, e pveti a ishte Dom Pail i Shkoders; i diftoj per çka kish ardhë e filloj me ja kallxue gjithsesi punen e Marashit, e maroj me kto fjalë:

« M' kan thanë ktu n' Shkoder se e kan marrun gjiniit; a kaa se si, Zotnii, a thue njimênd ? ».

« Kush t' kaa thânë ? »

« M' kaa thanë ... ».

« Kush ? kush ? fol ! ».

« Ha .... haxhia »

« Haxhia ? haxhia ? E kush t' kaa thânë me shkue tu haxhia ? E te une pse kee ardhë ? »

« Aman, Zotnii, nji leter me m'a shkrue bash dora e Jote, se... »

« Ah tash eh me t'a shkrue vetë nji leter ? Por a t'kaa shkrue gjâa haxhia ? ».

«Jo, Zotnii, por m'kaa dhânë njiket pêe, e m'kaa porositë me e ruejtun e me ja njitë n'fyt Marashit kuer t'm'kthejn te shpia».

Kto fjalë kjene gacë n'barot per at prift, e, «Jashtë doret! — bertiti — se s'i duroj vet do sênde qi s'i duron as Feja; del jashtë po t'tham!»

Grues s'shkretë saa s'ju murne mêt prej friget, e nisi me dalë; por te praku i deres hasi n'nji gur e kjè tuj u rrzue per tokë; e prandej edhè gjeli u tund e u trumhas mrênda strajces, i rrahi krahët e qiti kryet jashta.

Paa dalë mirë prej deret, u suell edhè nji herë Lula prej priftit, e me t'madhe pervûjtnii foli kso doret:

«Mos merr idhnim, Zotnii, me nji nânë t' shueme si jam vetë. Un te Zotnia e Jote kam ardhë me uzdajë se po m'a freskon e po m'a shndoshë zêmren»

E Dom Pali «Moj kjosh bekue, une nuk jam idhnue me tyy por me mkatin qi kee bâa tuj vojtë me pvetun jashta Fejet; nuk kaa vjeftë me shkuu ti e kshtênë te nji nieri qi saa t'a donë Feen aq t'donë edhè tyy; e atjè me marr pêj a sênde tjera ksi sojt»

I pergjegji Lula: «Mirë jee tuj thanë Zotnii; gabova vetë; por m' fal, se m' rrêjti tjeterkush, e tash edhè veta mjeftë jam pêndue».

« Animirë praa, masi e njefë gabimin qi kee bâa, kjosh falë e bekue prej Zotit e prej mejet; e praa eja ktû n' odë t' ême e po t' a shkruej nji leter, e me ndimë t'Zotit kaa me t'shkue dishiri n'vênd ».

Grues i erdh pak fryma e shikjote tinzash per rreth, mos t'a kishin paa, por s'vegoj askênd.

T' dy hîne nd'odë, e prifti u ul n' tryes, hapi nji liber t'pluhnuem e t' vjetruem, xuer prej sî do fjalë e i pershkruejti m'nji rrypinë kartet; ktê e palisi tre kêntash e ja dha grues me kto fjalë: « Ruej se t'hupë kund, por pshtille m'nji rubë e maje n'nji vênd kû s't'a perket kerkush, e djali t'kthen ».

Ky premtim, qi me sigurii ja bâte Dom Pali, ishte nij ngushllim teper i madh per zêmer t'nji nanës; e prashtû Lula ndjeu me'j herë detyren e domosdoshme qi kishte me ja diitun per ndeer; me lot per faqe praa nisi me e bekue e me ngiatetue bâmirsin e vet, edhè i tha: « Faleminderës Zotnii i Ndrueshem, faleminderes nji qind e nji mii herë; e Zoti t'a majtë doren mii krye!... E tash qe, Zotnii, ket dhuntii t' vogel por saa me bâa shêj » e xuur gjelin prej strajcet, e ja la aty e duel prej deret.

NYE i VIII.

Lula kahë vête oroe rrugës veshen e shkodranve pat si dyshim per Dom Palin, mos kishin dashtë me lujtë me tê... Fretnit, qi kishin kalue saa herë neper katund t' sajë, ndrroshin prej tii per kahë vesha... Jo, — thotë prep vetë me vedi — e kam gjetë tuj kndue... me kênë s' kishte diit me m' shkrue letren?... « A kjè ky Dom Paali i Shkoders? » e pveti fmiin e vogel qi e kishte percjellë deri n'tu shpia e priftit e po kthete me tê.

« Çha kujtove tî! » i pergjegji fmia tuj e shikjue nder sŷy.

« Mirë, mirë; s' po tham gjâa » ja priti Lula.

Dom Pali nuk i lête kurrgjâa t' mangut (e me tê edhè tjerë priften t' moçem) veshës t' shkodranve, por n' pastë pasë ndonji petk mâa per rândë: tanuz t'gjânë me tufë t'trashë qi marote me buz t' fesit; mandej delte perqja e gjatë e e thîme, qi ja mlote gadi krejt palcin e qafës: veshte per dyy mangësh jelek, e xhyben; sypri ktyne hapej qafa e kmishës nji pllamë e e qindisun me kokrra: brandavokët i bishin giatë deri n'nye t' kâmës: math-

te kpucë t'kuqe me llapa. Dimnit barshin prifnit tallagan t' thuesh saa me mlue tre vetë per nji herë, t' merthyem n' fyt e me mangë t'lshueme; kapota e tallaganit ishte e madhe (me ja giasitë nji strajces t'kaalit): veret vêshin krahve nji shall t'zii: udhës nuk e kishin per mârre priftnit e moçem me baart nji çubuk t'giatë e me e mushë me duhan e me pii me tê.

Por saa do qi, shkaku i kohve t' vshtira t'atbotshme, prifnit e moçem e Shpypniis dukeshin si shekullaar, mâa e shumta ishin t'xeet kah t'majtunit e Fees. E n'ket farë vyrtytit u date n' shêj edhè Dom Pali i Shkoders, i cilli ish i njoftun e i nderuem anë e kand edhè per nji tjeter arsye.

Persè, sikuer folshin motit, e nji paal madjè edhe sot, aj kishte *doren e mirë;* e se ishte dormirë per me shkrue letra, katundeve t' lergta e malcinave t' thella u kishte vojtë zâni. Prandej lshote tu aj kushdò qi ishte me nevojë: t' thuesh per t' trênët e t' dalun mêç, per t' verbët e t' shkepët e t' ligji e t' djemnuem e per saa nevojë qi mundet me pasë nieri n' ket botë. Dora e Dom Palit i shndoshte e i bite n'fije, nji me nji, edhe nierzit e besimeve tjera qi vîshin tu aj. Nuk lête gjâa t'mangut as per kuvêndim qi bâte as per ligjerata: t'mdhaj e t'pasun, t'vêndit e t'per-

jashtun lypshin prej sî kshiill e kshiill gjêshin. E per mjekimet qi nepte aj s' ja lête dalë as mjekut vetë; bite n'shndet, me pak sênd, ç' farë do t' liget si t' mrêndshme ashtû t' jashtme.

Kuer ndoj familje n' Shkoder bâte martesen e djalit, do t' thirrte do mos do Dom Palin, e kuer shkote, gjith darsma vêndin mâa t'parin atii ja lshoshin, nderen mâa t'madhen atii ja bâshin, âsht e dijtun! Per me vûe kunorë atê lypshin, pse at herë moti dy t'bashkuemve u kishte shkue me t'butë e me t'âmel po se po, por ishte edhè shêj i mirë per at familje, se do t'kishte t'ngjatun djalë mas djalit. E kuer Dom Pali mos t' ndigiote me shkue darsmuer o t'ngurrote me lidhë kunorë, ishte shêj i zii.

Naam i madh i kishte pasë dalë aso kohet ktii prift; gjithkushi e njifte me ket êmen: *Dom Pali i Shkoders;* gjithkushi ngitte per nevojë t'veta n'Shkoder pse ktû do t'a gjêete, pse n'ket gjytet ishte i kaperthyem me gjith kênd e nuk e lêshin me lujtë kâmen prej kâmet; gjith uroshin e bekoshin Dom Palin: t'rii e t'pjekun, pleq e plaka shkoshin tui thânun se, kuer t'desin Dom Pali i Shkoders, kaa me u marrë vesht deka e tii n'kater skâjet e dheut.

NYE I IX.

Ishte nata e Shen Kollit. Lula e shkretë nuk kishte frymë parjet ngiat vedit; kû me raa n'konak at natë s'kishte, por me vojtun n'han. Çka, edhè n'han me shkue i duhej me laa t'fjetunit, e paret kû me i mârrë? Mêndoj me ju ankue djalit, qi po e percillte me e çue tu hani, e ky t' a çote n' shpii t' vet saa per at natë e t' a lêshin kû do edhè nen strehë t'derës s'oborrit. Por fmîa, si t'ndîite se u kap flakë shpia e t'et, u lshue n'pikë t'vrapit e i-ku e e la t'shkreten grue. S' âsht gojë qi e difton idhnimin e zêmers s' sajë: s' dite kahë me ja majtë; ishte n' vênd t' huej, askush s'e njifte. Sikuer njajò dritë qi prej t' paa vojit vjen tuj u shkimë, ashtû Lulës i raa t'pakët n' zêmer, nuk e majten kamët, e u ul m' nji guur brîi nji murit, e ftyren e mloj me dyy shplakat e duerve. Fmia e gjytetit filluene me e rrethue: dikush e pvette, do tjerë i kallxoshin gjindve qi silleshin me e kqyrë se ishte e ligë. Lula mas do kohet lypi ujë me pii; dì Zoti nuk ngiati e ja prûene me nji safë; mas t'piimit tha: « t'daltë n'at jetë! ».

« A thue gjindet kush » pveti Lula ata

fmii « qi m'shtjen sande mrênda derës s' oborrit, saa per ket natë ? »

« T'gjith shikjuene shoqi shojnë e pergjegjne : « Une s' guxoj prej nânës » « as une » « as une jo ».

Nder ata fjalë kaloj andej pari nji zotnii shkodranë i cilli, mâa fort prej serit, pveti per at grue fmiit qi e kishin grumullue.

« E kaa xânë nata n' rrugë, zotnii » ja pritne fmia « po lypë me e lânë kush mrênd ».

Grueja kishte ndêjë paa zâa, e shikjote zotniin, kahë çili kuleten e pareve e : « qe » i tha « saa per buk e t'fjetun ».

Lula ja kthej : « Zoti t' i shtoftë ».

— Nata e Shen Kollit âsht sânde, e veta me u gjetun me tre metelikë, mo Zot mâa keq ! — kjè i pari mendim qi i erdh asajë nânes s'mjerë kahë i sillte e i kqyrte n'shplakë t'dorës metelikët qi i fali zotnia.

U çue n'kamë, lypi me u çue te hani. Hanxhia tek e paa dresht se s'po kaa pare me e laa t'fjetunit ; prandej e pveti : « Pare, moj loce, a kee me vedi ? ».

« Po. » i pergjegji Lula.

« Hajde me mue » i tha hanxhia, e i shênjoj vêndin kû do t'rrite e ja shtroj me firi ; kuer muer me dalë i tha prep : « Tesh po t'bii zjarm ; a do gjâa me t'porositë ? ».

« Jo ; nji copë buk e nji grimë djath e kam n'strajcë, por t'lutem me m'blee nji qiiri nji metelikut per Nâtë qi â sânde ».

Hanxhiis kto fjalë i prekne n'zêmer, e i pat ânda me kuvêndë me at grue diçka mâa teper « Prej kahë jee ti ? »

« Prej katundit t'Shasit ».

« Kjosh shndosh ! po n'Shkoder me se jee ardhë ? ».

E Lula i kallxoj punen fiill e per pêe, i diftoj se ishte nânë e paa djal, e se kishte vetun nji cucë per t'u folë, e se kishte ardhë tu Dom Pali per me shkrue nji leter per t' kthyemit e djalit t'vogel.

» Qyqarja ti moj... si e pate êmnin ? » e pveti hanxhia.

» Lulë.... »

» Qyqarja ti, moj Lulë, se shum keç po hiqke ! shum perzè ! n'shpiirt po m'dhime, por çka me bâa ? Zoti premton kshtû, vullndesa e Tii u baftë ! Na n'ket jet jemi vûu per me hjekë keq deer m' nji ditë... Prit » i tha e duel per deret.

Ajò nanë e mjerë met vetun aty n'at qellii t' hapët me nji bishtuk perpara : ju mushne sŷyt me lot : mendote se si kishte punue nji vjetë para n'at natë : si kishte vlue shpia e sajë prej gjindve ; se saa t'ganiishme si mali

me boor e kishin pasë shpiin: se saa gazmênd kishin bâa at natë... se si vjeten e kalueme e kishte lutë me Leken e me Marashin tre mujsh... e tesh po e pritte ket natë paa djalë n' voter, n'dhee t'huej, n' at han me bukë thaat e me nji qiiri t'vogel, e paa farë ferlikut...

Duhet me diit se, nder malcinat e katundet e kshtêna t' Shqypniis s' onë, nuk âsht shpii qi e lutë Shen Kollin paa *ferlik* e paa ja ndez nji qiiri dyllit t'kuq. * Para se t'kallet qiiri dyer e dritore do t' çilen, pse doon me thânë qi vîjnë shpirtnat e shofin; t' tanë robt e shpiis çohen n' kamë, e masi i zoti i shpiis t'kallin qiirin me nji flegê pishë t'ndezme t'gjith s'bashkut ulen n'giûj e thonë uratë: si t'keen marue, ja fillojnë rakiis e kanges, mandej rreshtohen n'tryes e hanë ferlikun, qi âsht nji dash i repun e i dlirun barkut, por i paa preem gjymtyrësh. Me e pjekun pershkohet per s'giatit m'nji hûu t'posaçem, e ket hûu, me ferlik m'tê, e pshtesin skâjesh nder dyy drûna t' ngulne per tokë: brîi ktii ferlik bâhet flakë drûush, e rri nji nieri tuj e sjellë e tuj e lye me

(*) Dyllin e kuq e pshtjellin m' nji pêe t' giatë e e sjellin rrotull, n' trajtë t' nji kuleçit, prandej merr êmnin qiiri-kuleç, por nja nji pash e lânë fjollë e ktê e pshtesin per nji drûu, osè m' nji teneqe goditë pastafat.

undyrë deri saa t' kuqet; t'a hiqmen prej zjarmit e qesin ket dash, qi tesh e merr êmnin ferlik, ashtû t' paaprehun n' tryes; gjithcilli, para se me hanger, uron at natë t' bardhë e fillojnë me ngranë n'at ferlik.

Mas buket kndojnë bashkarisht kangen e bukur t'Shen Kollit, e me do lojna e kangë tjera rriin dy a tre sahat tuj i dhanë shfrim gazmendit qi mretnon nder t' tâna familje t' kshtêna n'at natë t'madhe, e te vonashi, para se t'biin me fjetë, myllin dritoret e dyert, por qirin e lanë ndezë e rriin e e ruejn gjith naten me rrênd.

Nder saa n' m' at han t' shkretë e pershkote Lula me mênd perkujtimin e permallshem t'asajë natë qi neper male e katunde, e praa edhè n'Shas, lutshin kshtênimi nder shpia t'veta, qe ja mrrîni hanxhia me do prush m' nji tangaar e ja qiti para; qiirin ja dha Lulës n' dorë, do buk e pak mish ja la n' prêhen « Buken e djathin, qi m' thae, kû e kee ? » e pveti Luleu.

« Tek e kam n'strajcë e mos u hangert! » foli Lula me idhnim.

« E shkreta tî, e shkreta, ja kthej hanxhia.

« Ket qiiri ne m'a kallësh tî por kumarë » i tha Lula « pse nee t' ngratave nuk na per-

ket.... ».

E hanxhia paa farë priteset e madjè me sajdii t' madhe ja ndezi; e Lula ju fal nderës njiqind e nji mîi herë; hangri buk, u ngîi e raa e fjet.

BKSH

NYE I X.

Raa e fjet: por ç'gjum t'zii bâni se ! ç'farë ândrrash pau ! Ajò shifte Leken e shtrîim mjedis t' odës e vedin kahë ja bâte gjâmen, Marashin e vogel kahë ja vjedhshin do nierz t'paa-njoftun e si u vête mrapa neper shtigje e shkrepa deri m'nji shêj vêndit, kû dojshin me ja therë e me ja mytë .... Merrte me ngaa tu djali i vet, por nuk i punoshin kamët e mette.

T' i dalmen nierit gjumi, masi t' a keen gjetë ndonji e zezë, ndiin idhnim t'foort e diqyysh randim n'zêmer. Mêndja me nji herë i bjè n'fie e kujton jeten e pagjen e kohës s'kalueme, e me nji herë i dalin para mjerimet qi do t' a gjêjnë, e pikllimi i shtohet edhè mâa.

Drita nuk kishte zbardhë edhè e Lula ishte çue e rrîte e kujtote me vedi: — M' a kaa fikë deren mue pse jam nji grue, e e din gjaksori, qi m'thau votren, se nuk i dalin ferra mrapa, s'kaa kush i lypë gjak, s'kaa kush m'del zot, por... por aj Zot... nuk â mâcë me grishtë!... Kuer tha kto fjalë çoj gishtin perpjet e uli kryet deri n'tokë n'shêj t'adhri-

mit; e « Çka, bash ajo shpii qi m' kaa vraa Leken, m'a kaa plaçkitë edhè Marashin e vogel... fmii djepit...! » e t' shkretes i ngufoj zêmra, e gjimote e derdhte lot sikuer njaj pllumi qi met shkret e lypë çka i kjè djerrun. — Gjakbâast e bâakqiit, gjith njata qi, m'nji mndyrë e m' nji tjeter, i jesin n' qafë shoqit, janë ndjerz t'praksuem, jo vetun per t'keq qi bâjnë, por edhè per turbullime e saa e saa pshtjellime qi sprovon zêmra e madjè jeta e atii qi kjè fye.

Lula ishte nji grue e mirë e zêmer bardhë qi s'e kishte shoqen; zhigel per tê nuk ishte ndîe kurr, katundi lête nâam per tê, t' gjith thoishin: Âsht nji lule e s' e kaa shoqen; por, n' at hov i vloj zêmra me bâa gjak, e mêndja e sajë n' hutim shkote tui trillue nji dredhii. Kishte tshiir me marrun rrugen kâmë e me vojtë tu shpia e malaziasit, me e kapë n'fyt e...; por nuk ishte punë aq e udobët, e kerkush s'e kishte lânë! Aty per aty ja mushte mênden vedit me rrokë pushken e djalit dekun, me u mshehë nen nji gardh, me pritë kuer t'kalote aj mizuer e,... Nji t' perqiethun ja muer shtatin maar. — « Edhè jeta e ême, tha, s'po m' dhimet!... Por e Prênda, vajza e ême?» — Kjò fjalë preku n'zêmer t'sajë, e e tallazi i atyne farë mêndimeve u zhvarit

me nji rêndit. Ju porosit s'Lumes Zojë e Shêjtit qi i barte djali êmnin; mêndoj at ngushllim zêmret qi e kishte pasë kuer pat kênë paa mnii e se saa t'perçudnueme e kishte kujtue saa herë me shoqe t' veta punen e gjaksiis; e sikuer njaj moti i keq qi, kuer kthillet, zbukurohet me t'dalun diillit, ashtû zêmra e Lulës raa n'hitii e madiè u gazmote me vedi pse vetun n'habii i ishte pershkue neper krye njaj tundim i shêjtanit, paa ja dhanë kurrsesì pelqimin e vullndetit.

Nder kaq u ndîe rrapamja e derës s' hanit qi u çil, e hîni hanxhija: « Si kee ndjehë Lulë, a kee fjetë mirë naten? ».

« Mirë, mirë; i kjoshim falë nderës t'Lumit » ja priti ajò.

« E tesh kahë don me ja majtë? çka kee mênd me bâa? ».

» S'po dii as vetë e shumja ».

« Lum grueja, kuer s' di tî, po vet çka kam me t'bâa? ».

Lula u mendue mirë, e mandej tha: « Une e dii se sot as neser s'kam kû vetem; por a s'kishte me bâa me u vêndue kund m'ndoj shpii per sherbesë deri saa t'nisem? »

E hanxhia, tuj u ulë galuc:

« Ashtû po mirë kee mêndue, e vêndin po t'a gjêj vetë ».

« Paç shndet » ja kthej Lula.

Duel per deret hanxhia me tê, troklloj nder disaa dyyr bujare me pvetë a e doshin at grue per ndoj sherbesë t'vogel, e nji nder to e muer.

Lula hîni n' at shpii e e çuene nd' odë t'zjarmit, kû ndêj para votres nder giûj.

Ishte kênë shpii me gjind plot, edhe at ditë qilloj festa e Shen Kollit ; prandej burrat s' kishin dalë n' treg. Saa herë qi hîte kush n' at odë o me paa rrogtaren e ree o me shtîi shkajk per ndoj punë, sikuer me thânë nuset e shpiis me e paa edhè ata at malcore, Lula u ngrehte n' kâmë me nji herë e pershndetej me to.

Nana e djelmve t' asajë familje kishte çilë kuvênd me tê, edhè Lula nuk i mshehte kurrgjâa, por ja kallxote gjithsesi punët qi ja kishin birue zêmren, thermiat e fjalve ja diftote deri me t' ardhun n' at shpii,

T' gjith i dhane zêmer Lulës s' ngratë qi i pshtuene lott e i shîini me nji skâj t' straveces. « Deka e Lekës s' yt po na kputë shpirtin » i thoshin « Tyy t' paska lânë n' rrugë t' madhe; por per Marashin shum mâa mirë qi i kjaan shpergâjt se me i pasë kjaamun armêt; kushedi se si i sjellë punët çekerk i Lumi Zot ».

Ndêjne edhè pak me tê, e mandej e shtîne

me mushë ujë, me shîi e me dliir shpiin, e me ju ndimne nuseve me bâa teshat paal e me i rreshtue nder vênde t' veta. Erdh koha e mjesditës, por Lula s' dote me ngranë pse thote — Nuk kam ûu — . E muerne perdhuni e e vûene n' tryes edhè atê. S' parit ngurrote me ngranë, por mandej masì i thoshin — merr, merr — e shifte rrethin se hate m' nji kashatë mas kashatet, ju çil edhè asajë shijimi i haes, sikuer njasajë dhii qi kuer â vetun perbuzë gjellen mâa t' miren, por si t' bashkohet me dhii tjera e t' i shofin kto tuj hanger, ha edhè ajo dushk a çka t' hasin e s' ja lên dalë shoqeve t' veta,

Masì pat ngrânë, Lula i qiti me laa duert t' madhit e deer mâa t' voglit, e kaq ju pelqye sherbimi i sajë saa s' prâjshin tuj e levdue nder sŷy e mas sŷysh.

BKSH

NYE i XI.

N'e nesre nadje u çue Lula heret, ndezi zjarmin, mushi ujë, shîni e dliiri; kuer u çue gjindia e shpiis ja gjetne punët e ndreqne. I diftuene rrogtares s'ree se t' hânen do t' vîte meshtari n'shpii t'tyne per me rrfye e me kungue graat e varzat e trii lagjeve per festa t'bardha t'Kshndellave.

N'odë t'miqve stolisne nji lteer me çarçafa t' rrahun e me peshqir me shalldana e qiira, e ktû do t'u thote mesha e rrishin graat; m'nji odë tjeter rrishin varzat e mshehne.

T' diillen mrama u mlodhne gjindja e asajë shpii e u qiten gosten me gjithçka.

At ditë t' hâne erdhne graat e varzat. Si i rrfej prifti graat nji kaa nji, duel n' tjetren odë kû e pritshin varzat: gjithcilla kishte mlue ftyren me degermii, e ashtû me rênd i bite para meshtarit. Vojt tetë sahati, u fillue mesha, e n' gjysë t' meshës meshtari u dau kungimin n'njênen e n' tjetren odë. Mas meshet prifti pat buken n' vedi, gjindve u qiten kaa nji kafe, rakii, fiq t' thaat e qyfterë.

Lula ja kishte hapë sŷyt mirë priftit palè mos t' ishte Dom Pali, por nuk ju giaa; ishte

kênë nji tjeter.

U daa ajo shumicë gjindsh prej dhetësh, e gjith cilla urote e bekote at shpii per t' pritun mirë, per nderë e t' binduem qi u kishin bâa.

Motit kshtû ishte zakona n' Shkoder me u mledhë nji, dyy, trii lagje tu nji shpii bujare e cilla pritte priftin. Kto t' mledhuna bâheshin n' trii o kater shpia, saa ishin priftnit, dyy herë n' vjetë: Pashkë e Kshndella.

Aso heret n' ket gjytet nuk ishte kishë kû mlidhej krishtênimi e mesha u çote n' livadhë t'nji shpiis, e ktû mlidheshin burra e graa e varza, per shii, per boor e per akull. Tingllim kumonet nuk u ndîte neper gjytet t'Shkoders veç zâni i leet i nji cingares ; e kuur furia e t'pafeve i salvote mâa per s'fortit katolikët e Shkoders, n'kohë t'meshës kahë u çote Sakramêndi i bishin sumllave t'jelekut me maje t'thojve.

Nder ato kohna t' zeza perpoos qi populli i kshtênë i Shqypniis ishte e lidhun kâmësh e duersh paa mujtë me i krye shartet e Fees s'vet, n'shum e shum vênde ishte edhè fort i mrapshtuem per kahë vesi, sikuer me pikllim t'zemres dishmon e ankon qysh n'vjet 1702 « Konçiii I i Dheut t'Shqypniis ».

Kushdo qi i kaa kndue librat « Konçilli

i I, Konçilli i II e Konçilli i III i Shqypniis » me letra qi Kongregacjoni i Propagandes t' Rromës u çote Ipeshkvive e Meshtariis t'komit t'onë, do t'keen paa se t'verteta pernjimênd janë kto fjalë t' ona. Shum me rrugë Rroma i dnote e i mallkote zakonet qi kishin atëherna shum e shum me i grabitun graat e e kunorës s'huej, a me i shitun e me i dhânë kinsè me martesë t'pafeve, me i fejue varzat kuer ishin edhè t'vocrra, (1) me hapë kumariin pertê kufinin, m'u perzie n'do punë t' besimit t'Shkieve a me ndjekë probatinllekun e tynve, me mshehë Feen nder do rasa, me i marrë êmnat e t' pafeve, me fikë shoqin me bee t'rrêjshme a me fajde t'rânda, m'u lshue mas vraset tuj marrë n'qafë kso doret vedin, shpiin, gjiniin, fisin e vêndin, me lanë deri Feen per do t'holla, per do tokë, per nji zyre t'shkretë, e m'u dhânë mas disaa mrapshtinave tjera qi i ndyhen deri shtâzve. (2)

---

(1) N'Shkoder per kundra djelmt u martoshin e martohen edhè sot teper voon, teper voon.

(2) Âsht per t' u kjaa me lot gjakut gabimi i shum e shum t'parve t'onë qi, tuj mos u ndigiue atyne qortimeve t'Rromes, kan marrë n'qafë deri komin, persè prej andej na duel t'daamit e besimit qi prishë bashkimin e zêmrave t'Shqyptarve. T' xâam mend barè sot e mrapa ; e t'i lâam njato zakone t'mârra qi edhe n'rrugë t' gjytetnimit e t' perparimit na kan lanë mrapa 400 vjet e mâ !

Vetun fjala e hyjnueshme e e dhânmja e Sakramêndeve u lypshin me e vûu per rrugë t' praksuemin e me e prûu n' fie t'kèqin qi mjerisht u shtyete shpesh e shpesh deri te t' lshuemit e Fees t' moçme qi Skanderbegu e t'parët t'onë e kishin pasë ruejtun e dishmue per saa e saa qinda vjet para se t' a ndrroishin me besim t'Focit e t'Muhametit; por mungojshin dy sênde krejt t' nevojshme; e para qi priftnit ishin pakicë, pse Qeveria nuk lête kurrsesì qi t'u çilshin nji kolegjë a do shkolla per me i formue e me i rritun si e lypte nevoja; e e dyta qi shi per ket arsye (posë atyne qi i kryjshin kndimet n'dhee t'perjashtun) shum nder priften t'moçen nuk mund t'kishin as gjith at die e vyrtyt qi i duhen Meshtariis katolike. Dojshin dhelpnat e Anadollit me farue vathen tuj i lânë berret paa barii!

E n'tjeter anë kundershtimet e salvimet, qi hova hova ishin edhè t'pergjakshme, baheshin shkak m'u zhbîi Kisha plot e m' u rafshue me tokë kunvêndet e Rregulltarve e e Rregulltareve qi para e mas kohet t' Skanderbegut ishin kênë n'shumicë neper Shqypnii, e i shterngojshin deri Ipeshkvit me zhgulë seliin e vet prej gjyteteve e me kerkue nji strehë mâa t'sigurte nder male a n'ndoj katund mâa t'foort, kû mâa e shumta gjinden edhè sot.

E kndej vite edhè gjith aj vishtirim qi hiqshin motit katolikët edhè n' Skkoder, e qi e shterngote meshtariin me thânë Meshë jo n'Kishë por tinez neper shpia, si thame sypri.

Mas ngushllimit t'asajë Meshë qi e kishte paa Lula n'at shpii, nji muej e kishte kalue rahat e si â mâa mirë me njat familje shkodrane qi e kishte lanë mrêndë porsì rrogtare; kuer qe paa pritë e paa kujtue ja çoj Zoti nji lngatë qi ja kputi krejt fuqiin e shtatit, e prashtû e ngrata nuk ishte mâa e zoja per kurr nji farë sherbeset. I zoti i asajë shpiis urdhnoj at herna me e ulë poshtë e ktû me ja çue haen n'mjesditë e n'mramje.

Rrite e shumja gjith diten e nderme kuk vetem; askush nuk vîte me ndêjë me tê, me ja folë nji fjalë t' mirë, porse pak buk mish e minester qi ja bishin per nji fmii. N' kohë t' mrames vîte e rrite plaka e familjes me tê, e i bâhej qyqes Lulë se po i hiqte do t'keq: «A kam me u çue ksi vêndit?» i thote Lula plakës «kurr! kênka thânë per mue me dekun n' vênd t' huej e mos me e paa mâa biin t'ême me syy!...» e derdhte lot.

Plaka i bâte zêmer, e kaq ju dhimt saa lypi prej t'birve me ja thirrë mjekun; e pernjimênd s'shkuene shum dit e Lula u ndrèq n'kamë.

Ç'at herë nuk desht mâa me ndêjë rrogtare, por me u nis per Shas tu e bia e vet. Di Zoti ajò shpii i dha rrogen per saa kishte punue e i falne edhè njaa pak tesha.

Lula pveti a nisej kush shtegtaar per katund t'vet; i kallxuene diten; u bashkue me ta e mrrîti n'vênd t'vet kû e kujtoshin se o kishte dalë e tretë jasè u gjindte dekun n'Shkoder.

BKSH

NYE I XII.

Kaa thânë i moçmi: fmia paa nanë, si nata paa hânë. Nana âsht sikuer njajo klluka qi s' prâan tuj i ndjellë zogjt e vet me zâa t' vet: kujdesohet me i dhânë ushqimin, kqyrë mirë e vegon me i pruejt prej anmikut, nuk âsht n' hitii kuer ndonji zog, paa hiri, âsht largue prej sajë e ja ndiin cingrimin, e vetun kaa me u knndendue si t'i keen t' gjith grumull para vedit e t' i mlojnë me krahë t' vet. Edhè fmia nuk âsht i msuem nder punë t' shekullit, nuk din çka del mrapa, e prandej natyra bashkë me nepset e mishit e t' gjakut e shtyen me gabue e mâa voon edhè me raa ne e keq; por çka, prindja, qi kaa paa e kaa mujtë me i marrë vesht punët gjithqyysh, i nep shterngim fmiis s' vet me fjalë, e kuer âsht nevoja randon edhè doren mîi tê, n'mndyrë qi rriten e vet me e ruejt e me e pruejt prej ç' do t' keqjet e rrezikut, per masandej me dalë nji pjellë e mirë e ndershme e e vûeme n' rrugë si do Zoti: pse na e diim se askush nuk leen shêjtan e sherr, por ndjekë e shemllon tjerët sikuer njaj dylli i butë qi merr ç' farë do shêjit t' bâhet m' tê.

Gjaksori i djalit t'Lulës kishte tubë dit qi u mundotë me e bâa t'veten t'biin e sajë, Prênden, vajzë nder shtatmdhetë vjeta.

Njî ditë e kishte hasë baritoren e ree nji djaloç nen hie t' njaj ahit. Aty Prênda rrite ndêjë m' nji guer e, gjith e tretun nder mendime, ngrehte prej shllunget t' leshit kaa pak lesh e ktê me dy gishta e zgiatte n' fille e e sillte, mandej e tiirte n' bosht e n' shtîzë. Mas do kohet çote kryet e sŷyt, e shikjote at pakicë t' vathit t' vet palë a po siillet kush andej pari me ja vjedhë ndoj dele, ase mos t' kalojn e t' kullosin ne t' hujen, se at herë Prênda u çote me t' shpejt me i grahë e me e shtîi n' tufë me tjera.

Djaloçi u duk se kish pasë punë me kalue asajt e praa, kuer hasi, u ndal e shikjoj vajzen t' thuesh se po kaa fjalë me tênе.

« Kto berre a janë tujat, moj vajza e mirë? » i tha aj ksajë.

Prênda si habitshem ja lshoj sŷyt atii djaloçit e i uli me nji rêndit, e erdh e u kuq si kthniilli, por nuk çili gjysë fjalet me at nieri t'paa njoftun.

« A po m'njef kush jam? — i tha djali — Jam nji dashamirë i vllaut t'yt, i Lekës, m'thonë Frano Syla; me t'shkretin, pastë dritë aty kû â! kemi hanger shum herë buk bashkë; saa

herë jemi êndë neper shoqi shojnë festë edhè paa festë ».

Vajza nuk dha kurrfarë t'gjegjunit, e t'tana kto fjalë i kishte ndigiue tuj e lidhë shllungen e leshit per furkë; si e ndreqi e la n'tokë me gjith bosht, e ngau tu nji dele e cilla ishte largue prej tufës e e shtîni n'vathë; mlodh mandej dushk per tokë e jau çiti deleve. N'kaq aj djaloqi u nis e shkoj.

E mloj si idhnim Prênden kahë nuk e pat t'âmen n'shpii per me shkue tu ajo e me ja kjamun hallin e mârriin qi i kishte qillue n'at ditë. Kuej me ja çilun zêmren s' kishte, me u kshillue me kêdo s'mujte, pse thote n'mênde t'vet se gjindve i kaa ânda me ndîi fjalë e me blee punët e mia e s'mramit me m'proxhmue per rrshit t'gojës. Gjith nata i shkoj Prêndës, e kuer kje çue e e kuer kjè n'gjum, tuj kujtue biseden e atii djaloç e mênden kû do t' a keen pasë aj.

U sbardh drita, leu diilli, e Prêndës nuk i bâhej me dalë per deret me gjâa t' gjaall. I bâhej si me e paa at ftyrë, si me i ndîi ato fjalë aq zhgjetore per zêmer t'sajë. « T'gjegjun un s' i dhaçë — i thote vedit — Nana kaa shkue têsh dyy dit; o sunde o neser kam uzdajë qi vjen, e asajë kam me ja kallxue punen gjith qyysh, e ajo kaa me m'qitun n'rru-

gë» Me kta premtime qi i bâte vedit vuni para dhent e u nis per mal.

Kaloj nji javë e Lula s'po vîte, e Prênda e qiti n'harresë punen e djaloçit, Kuer n' nji mrame, kahë po kthete me berre, ndeshi m'nji djaloç e m'nji tjeter, e vajza t'parin u mundue me e njoftë e raa m'tê, t'dytin jo. Djaloçi, qi ishte aj i perparshmi, u rropat me e ndalë tuj ja shkrep si n'mahii do fjalë pak si t'pagjashme, por vajza i grahi deleve e duel n' drom, n'mndyrë qi ata dy vetë i la mas e s'mujshin me e ndjekë pse andej kaloshin gjind.

Ishte ky djaloç bash njaj qi i pat dalë Lekës n'pritë me t'vllaan e me t'aan, t' cillët i kishte paa t'vraam e i kishte çue dekun tu shpia e vet.

Ish bâa me plase pse me e lypë per fat nuk mujte ; ishte gjaksi i t' vllaat t' Prendes. Mêndoj praa me e sjellë me kuvênd at vajzë, masi kjo nuk e njifte, por i duel kot edhe ky mêndim.

Dita e nesres u sos paa kurr farë trazimit, e Prêndës do t' i keen hypë nji krenii e leet pse ishte diftue per e urtë e nji vajzë vertè e nierziishme. — Por çka, nji i praksuem qi don me shfrye nepsin e vesit t'vet, nuk qortohet prej urtiet qi shef nder tjerë, por mâa zii terbohet, e zêmra e prishne ja verbon

sŷyt mos me paa mârren e turpin qi ja sjellë vedit e madjè t'keqen e damin qi ja shprazë tjeterkuej.

E njimênd kto fjalë u vertetuene kuer vajza nuk e mêndote, jo mâa tjeter kushi ; e n'heshtim t'natës, mas darket u ndîi rrapamja e nji bumes mrêndë n'katund.

BKSH

NYE I XIII.

Maar katundi e ndjeu bumen; e katundarët shtrîi ngiat zjarmit, hapin vesht. çohen n' giûj. — Çka âsht? çka âsht? Nji bumë!.. A e ndîjt edhe ju? Gjithcilli gjegjte per vedi — Poo — Dikuej praa ju muer erzi! e kuej! — Graat i kshillojnë burrat, i lusin mos me dalë jashtë; jau mushin mênden atyne se askush nuk po lot: do tjerë çohen e shkojnë tu dritorja; demelat, sikuer me dashtë e me i ndigiue grues, i rrasen votres tuj thânë: Âtŷ u grîishin per mue! Ata qi lakmojnë me paa e me diit, e qî janë mâa trima, dalin jasht e pvesin.

Çka kje, çka s'kje, s'met nieri paa e marrë vesht se bumen e kishte pasë Prenda e Lulës.

— Qyqaria! ani vetun ... thoshin nji paal.

— A thue paska kênë aso doret?... Nuk e xâa besë... t'shkretes nuk ja paa ndoj shêj... Kushedi madjè mâa, shejtani âsht i hollë.... zêmrat na i din vetun nji Zot... thote nji paal tjeter.

« E kam paa, e kam paa » thote nji grue « qe, janë disaa dit qi ajo filloj me na u petullue; por kaa thânë i moçmi: shaka kuer t'losë bishtin, i vêhen qêjt mrapa ».

T' riit u hahatshin shoq me shoq e thoshin: Na u korit nusja morè!... ç'na kaa kuqë ftyren bre!...

Gjithcilla shpii deri saa vojt me raa, s'prâate tuj permêndë nderen e hupun, e nuk e lshoshin gojet punen e *Prêndës vajzë*; kshtû edhè e qujshin.

Têsh si t'ja bâj? pvette Prênda vedin. — A thue me ikë shpiet? E kû mandej me vojtë? E nânës kuer t' vinë, çka t' i tham? — Mjes ktyne mendimeve t' turbullueme i erdh n'mênd me ju porositë Tenzot, me ja majtun doren mîi krye e me ja qitë n' shesh pafajniin.

Buk at natë nuk hangri aspak, por shqimi kandilin e raa e fjet.

Kuer i duel gjumi, mâa i pari mêndim qi ju pershkue neper trûu kje, mos me dalë prej shpiet.

Têsh e têsh u ndîite dera e shpiis tuj rrongllue; por Prenda s'lote vêndit, s'bâte zâa. Pvetshin shoshoju a âsht paa tuj dalë per deret; t'gjith pergjegjshin se jo, e mrênda âsht ndrye.

Dikuer prej s'vonit, masi u larguene gjindja, u ndîj nji zâa prej biret çilcit: Prêndë, Prêndë moj, çile deren, jam Tringa, çile....

E vajza rishtas u ndrye mrêndë me at

grue besnike.

Prênda i kallxote Tringës se as ajo nuk dite kush ja kishte lanë at dangë e kore tu dera; u kjaa me tênе se s' kish mâa t' dalun jashtë; kurgjâa mos me kênun mjaft t'pvetunat e t' shpvetunat qi ja percillshin. — Nji fjalë per kshiill po t' a diftoj, pse e dii se flas me tyy si me folë me nânen t'êmе. — E i diftoj fiill e per pêe punen e djaloçit: — ktê — i tha vajza — me e njoftë nuk e kam njoftë, pse nuk âsht i ktii vênd; kush âsht nuk e dii, por njiket fjalë m'a lshoj: kam pasë t'njoftun me vllaan t'ând e kemi hîi neper shoqi shojnë paa ja daa. —

« Aj kaa dashtë me t' sjellë me fjalë — ja priti Tringa — por une jam tuj mêndue diçka per t'mirë t'ânde, e m'beso moj bii se t'a due t'miren baras me fmiit e mîi; por s' dii a m'ndigion tî, se? —

« Çka t' m' thuesh une t'ndigioj; e dii se tî nuk m'a dishron t'keqen t' êmе, mjaft moj Tringë me myllë gojët e gjindve .... » Ju zhgreh vaji Prêndës, e m'njênen shplakë pshteti ballin e mloj syyt.

« Mos kjajë, mos kjajë, tyy t'pastë Tringa, qindrò deh pak ».

« Mâa zii s' e kam... nanen » e grahma e vajit nuk e la t'shkreten vajzë me e kryе

fjalimin e vet.

« Têsh po flas me djalë t'êm me t' i marrë delet e me t'i çue n'kullosë, e tyy sot nji hera nuk t'perket me dalë prej shpiet, pse gjindve ktû i kaa ânda me t'pvetë, me t'qitë n'giûhë, e s'mramit me t' bâa hor shoqe me shoqe; asht mâa mirë praa me ndêjë poos?».

Vajza rrîte ngrîit me sŷy per dhee, e nuk flitte as ashtû as ashtû.

« Mandej têsh po shkoj tu Mark Prela, foli prep Tringa — aj din me na qit n'rrugë; aj âsht i vaditun me gjith farë punësh, aj kaa me diit me na msue si me folë; aj kaa miq mjaft e me ta têsh i vên kapak ksaj punë; aj kaa me e kerkue erzin t'ând ».

Tringa ishte nji grue e pjekun e e urtë: e nji nieri i urtë, si t'shtyhet n' mot, gjithkushi e don, e avitë ngiat vedit e raall e kurr gi gjindet kush qi vên gojë m' tê. Nierzit e drejtë i ndigiojnë fjalët e t'urtit, e ky mundohet me i bâa mirë gjithkuej e me shtue miqsii. Pikë s'parit praa i tha Tringa djalit t'vet me shkue e me e marrë at pakicë dhênsh e mê i qitë n'mal. Vojt edhe tu aj trimi, kuvêndoj me tênë, e i kallxoj fjalët e punët. Mark Prela si u kujtue nji copë herë tha: « n' kohë t' mrames tesh shkojmë bashkë e rriim e flasim me vajzen ».

NYE I XIV.

N'saa Prênda rrite tuj pritë, u ndîine perjashta gjurmët e rralla e t'rânda e zhurma e zhgunit: nji si njaj veli i ndêem kuer e rrahin ernat; ishte Tringa qi po i prîite Mark Prelës:

Marku u ulë kamë-kryq, n' krye t' odës, Tringa i ndêj per brîi n'giûj t'vogjel e vajza per krah t'ksajë.

« E po mâa — ja filloj trimi tuj pshtjellë cingaren e duhanit — çka kee punue, moj bii ? ».

Prênda nuk dha kurrfarë t' gjegjunit, por uli kryet prej ktyne fjalve edhè mâa.

« Kumarë, t'kena thirrë » — ja kthej Tringa tuj e perzii zjarmin me mâshë — per nji punë t' paahieshme qi na kaa qillue, e lypim prej tejet me na qitë m'ndoj shteg ».

« Anì mirë, pastafat kam ardhun ktû me u gjetë e, per çka t' muej, nuk i kursehem kuej do jo mâa ksajë çikë, qi e due bash si nji biin t'ême ; por fol moj Prêndë, m'kallxo... »

Vajzen me e pasë pvetun nji shoqja e vet kishte ngurrue n't'pergjegjun, jo mâa me folun me at burrë qi i daate asajë se ishte i bâam gadi me ja kuqë ndopak ftyren masì t'i

nxierte fjalë mirë e mirë; dosido e bâni zêmren guur, si i thonë nji fjalës, e: « Une nuk... nuk kam... pikë fajit... » edhè kto ljalë i tha me t'marrun gojet e prâni. Tringa. masì kish ardhë n'ndimë t'sajë e diite çka mujte me diitë Prênda, ja priti me nji herë: « Nji djaloç, dyy hera... i â gjetë gjak ksajë t'shkretes n'saa kjo ishte me berre: nji ditë kaa dashtë me çilë kuvênd me tê, nji herë tjeter i kaa thânë (mos kjoftë thânë prej gojes s'ême) nuk t'lâa mori paa t'bâa nuse per vedi; mandej edhè kaa thânë do fjalë t'pagiashme... »

« Çka; çka? » ja priti Marku — « Po edhe do fjalë t'pagiashme! çka po do tjeter? » ja kshej Tringa.

Trimi, mas ktyne fjalve, brylin e djathtë e pshteti n'giûu t'djathtë, e doren e shmajktë e vûni n'koshë t'shmajktë, e thithte têsh e têsh n'çubuk, t'cillin e mate me dorë t'djathtë; dukej sikuer me e percjellë gjithcillin mendim me nji t'piim t'duhanit. Mas nji grimet herë çoj syyt prej tangarit e foli: « Duhet me i raa mrapa ksajë punë, pse per ndryshe sharron morì tî vajzë, masi edhè nanen s'e kee n'shpii; t'kishe me e pasë... Une po t' tham kshtû: me myllë ket shpii, e me ndêjë per disaa dit tu shpia e vllaut t'êm, e mos me dalë aspak; t' folun mos me pasë me askênd, por

vetun me gjindt e shpiis. Têsh po flas praa me t'zoon e asajë shpii... Por m'ndîi se po t'pves moj bii... per t' mirë t' ânde a di?... mos t'a keesh pasë me at djaloç ndoj zhigel... a po merr vesht ç'due me thanë moj t'paça?»

«Ne pastë pasë Prênda fjalë me at nieri o n'paça kuvêndë gjâa me tê, mue m'u myllët kjo gojë — e i raa me shplakë — deri mrama».

«Mirë, mirë, moj vajza e urtë, gjâa s'po t'tham, por kujtova....»

«Têsh ç' po na thue kumarë?» e pveti Tringa atê.

«T'filluemen m'u errë — pergjegji Marku — têsh e bjè tî, ndrikullë, tu êm vllaa; aty, tî e din mirë fillit nuk i thotë kush as kndej as mâa kndej, por e doon si me kênë bash e shpiis; jena nji gjakut, hedì! jena kushrii, edhè nipave t'mîi u bâhet si me paa n'ket cucë nusen e vllaut mâa t'madhit...»

«Eh tyy t'shikjoftë mordja me sŷy t'shmajktë, çka jee tî» i tha gruja tuj u mahitë me tênë.

Prej ktyne fjalve Prênda u ngerlljucue buzësh me qeshë, e uli kryet.

Gjith at ditë met vajza ndrye e vetun. Me t'prênduem t'diillit vête oroe prej dritoreve t'shpiis s'vet gjind si shkoshin e vîshin, kê tuj ngaa, at tjetrin vetë t'dytin a t'tretin tuj

ecë, disaa tjerë mledhë tubë, e kuvêndoshin; ndigiote at zhurum e rapnim qi ndihet n'nji katund kahë mramja e qi mas pak kohet ndrrohet n'heshtim bashkë me t'errun t'natës. Graat ktheshin nder shpia t'veta me ngarkicë t'drûuve n'shpînë, kush me nji trup n'cep t'krahit, e kush me foshnje per qafë e me nji fmîi tjeter per doret i cilli mate edhè ky nji krah shermênd; ktheshin trimat me vanga, shyten, e tarnagopa e sakica. Kulmet e shpiave qitshin tym e diftoshin se gjithcilla familje po bâte gadi darken, se gjithcilla do t'u rreshtote çark voters me robt e vet.

N' kaq per Prênden po afrohej koha me e lânë shpiin e me shkue n'at familje kû i kishin thânë.

Kujtimi mâa i foorti per nieri âsht, pse ky nuk din me i dalë n'skâj ndonji ngatrreses qi kaa ndollë. Ky kujtim i rrihte n' krye Prêndës si kumonë, kahë s'dite e shkreta deri kuer kaa me ndejë ashtû mshehtë e kû i kishte metë e âma. Troklloj dera e odës, ishte Tringa. Vajzen e lshoj zêmra e s' e majten kâmët prej idhnimit e e muer disi trishtimi; por masi ajo kishte ardhë me e marrë, e asajë do t'ju pshtetej n'vênd t's'âmës s' vet, nuk ja bâni fjalen dyysh: « Tek jam » tha « têsh me shkue a ? ».

Paa zâa, neper terr dulne prej shpiet. Per me mrrîit aty kû kishin mênden u ishte dashtè me i raa rrugës trup ; por murne arët e kaluene gardhiqe, per mos me i paa kush deri saa mrrîtne tu shpia e t'vllaat t' Mark Prêlës.

BKSH

NYE I XV.

Nji nder mâa t' mdhajat ngushllime qi mundet me pasë nieri n'ket jetë âsht miqsia: nji nder ngushllime t' miqsiis âsht kuer kaa nieri me kê e çilë zêmren e vet me diftue ndoj punë t' mshehtë t' veten. Têsh tî, miqt nuk janë dy e dy, sikuer t' martuemt; gjithcilli mâa t'shumen e herës kaa mâa teper se nji, n'mndyrë qi kapet varg njêni me tjetrin, mik mas mikut, e me t'vshtiir u gjindet marimi. E kuer praa nji mik dishron me e pasë at ngushllim, due me thânë me ja shfrye zêmren nji tjetrit, e ngucë edhè ktê me pasun at ngushllim qi e kaa vetë. Kshtû prej mikut besnik n'mik besnik, puna e mshehtë kalon at varg t'giatë kaq saa mrrîin n'vesh t'atii o t'atyne, nder saa qi i pari, kuer foli, nuk desht me ja diitë e me ja marrë vesht robi i gjaall. Prep, me kênë dy miq nder vedi e qi e njofin sho-shojnë têsh kaa mot, atbotë fjala e kshillit o nuk del aspak ose ne dalët nuk merr t'hapun t' madh. Por çka se janë disaa nierz qi kan miq me qinda, e kuer fjala e mshehtë kaa raa n'vesh t'njênit nder ta perçapet e perfolet gjith kahë e vjen tuj u shumue, e ec

mandej e ndale! E kjo punë ndollë sidomos kuer ndo 'j fjalë e mshehtë bje n'vesh t' ndonjênît qi kaa ânda me llafosë. Na e diimë se nevoja mâa e madheja per nierzit maar âsht t' llafosunit; e sêndi mâa i pari i llafosniis âsht me diit gjithçka, me i marrun vesht punët e me ndîi çka bân ky e çka bâni aj!

Gojdhâna e ndollsiis, per t'cillen jemi tuj shkrue, nuk din me na diftue neper saa gojë kaloj puna e Prêndës, e kshtu, per mos me e ngiatë, edhè atii djaloçit malazias i kishte mrrîit fjala se vajza, qi dote me e marrë, e kishte lânë shpiin e vet e ishte mshehë n' shpii t' vllaat t'parit katundit n'Shas.

Bozha Jovanoviq (kshtu u qujte aj djaloçi) masi u mundue me e ndjellë Prênden me fjalë t'mira, mnsi u rropat me e mashtrue me mahii t'pagiashme, e masi ja ndezi edhè bumen tu dera, u kujtue s' mramit me e plaçkitë mrêndë n'shpii t'sajë, pse thote n'mênde t'vet se do t'ishte marrë vesht keq, e praa nuk do t'kishte shkue vajza n'shpii t' huej. U çue praa e vojt me ja zblue punen gjith qyysh nji shoqit t'vet, i cilli e kshilloj e e nziti me gjetë kater burra t' leet e t' shpejtë si shpêndîit e kta me i hîi vajzes tînzisht e me ja prûu paa e marrë vesht robi i gjall por kuer t'errin e mos t'ndjehin.

Mas kshillit t'atii shoqit çoj Boxha e thirri Ukun, cub me zâa, (ket êmen e kemi veshgue at herë kuer u fol per t'grabitun t'Marashit t'vogel). « Prep po m'thirrka per nji punë t'madhe — tha Uku me vedi — eh, ç' m'paska raa spata n'mjaltë! »·

« Uk! — tha Bozha — prej nji sprovet qi due me t'bâa kee me e njoftë edhè tî vedin a viin a jo. Neser deri n'mjesditë, ajo Prênda e motra e atii gjaksit t'ndyet .... do t'gjindet ktu n'ket shpii... ».

« Pse jo? une *Boga mi* » — e kahë hoq kapuqin prej krejet, n'shêj t'nderimit, ju shkatrruene brêzat me t' cillët kishte lidhë kryet — « Morè Gazdo njikaq » e ndermjet t'dy gishtave t'dorës s'djathtë ja qiti para t' zezen e thonit t'shmajktes, sikuer me dashtë e me e shtrydhë, « njikaq nuk m'kaa ânda me t'a prishë; n'zjarm ne m' urdhnojsh me raa, *Boga mi* n'zjarm bii per tyy ».

« Merr — i tha Boxha — merr me vedi saa nierz t'duhen e si t'diish tî, por.... ashtû si thaç... A jee cub?... mjaft! ».

« Ata qi kujton tî, o t'u ngiatt jeta, kan dekë; na s'jemi as gishti i kamës t'tyne; e per cub nuk tham se s'jam, qyysh se s'm'kaa dalë bishti edhè... ».

Malaziasit i shperthej gazi « Por, t' poro-

sis mos me i bâa kurrfarë t'keqjet asajë cucë »·

« Gazdo, me e trêmë duhet, per ndryshe ajo e çon n'kâmë katundin ».

« Me e trêmë... mora vesht... s'kaa gjâa; por mos e prek as me pupul; edhè t' porosis me m'a prûu ktû paa e shtŷe, paa ju germushë, sikuer me ardhë ajo vetë me kamë t'veta. A more vesht? ».

« Gazdo, nuk mund t'kputet nji lule prej gêmit t'vet e me t'a prûu tyy, o t' u ngiatt jeta, paa e prekë ». foli cubi.

« Puno si t'diish tî vetë, E... si kee qitë ceken me bâa? ».

« Bash ket punë kjeç tuj mêndue, Gazdo... Na bje mirë se shpia âsht n' skâj t' katundit. Na duhet nji vênd kû me u ndalë; edhè ket cak e kemi nder ata mure t'rrenueme t'kishës t' Zojës, sikuer i thonë atjè; frigë per kênd nuk kemi, e si m'diftove, nânen s' e paska aty. Âsht dimen, e Shasjanve nuk i del gjumi me qitë edhe topa, jo mâa prej ndoj zhurmet t'vogel... ».

« Mirë, mirë jee kujtue! » tha i malaziasi.

Uku duel per deret e vojt me i zgiedhë kater shokë si vedin.

Boxha knaqej n' zêmer t' vet kahë i pertrîte n'mênd fjalët qi kishte folë aj vetë e çka i kish thanë i malcori; e praa mêndote punen

e kryeme, vajzen qi do t'a kishte n'shpii n'neser mrama.

— Duhet me e pague mirë; e saa me i dhânë? (e pvette vedin) Saa t'm'lypin aq perzè po i nap, mjaft qi t'm' a çojnë dishirin t'êm n'vênd — Mêndote edhè si me dalë me vajzen prej Tivarit, paa i bâa me diit kuej, me shetitë n'Cetinë, n'Raguzhë, e neper Dalmacje, e mandej me kthye n'vênd t'vet, me nuse per krah; e kush me e pasë pvetë — kû e kee xânë — me sŷy çilë kishte pergjegjë — n' Raguzhë se, âsht jetime, poos nji tezjet askênd s'kaa tjeter —

BKSH

NYE i XVI.

Uku, si duel prej shpiet t'zotniis, m'njênen ânë ishte rritë mêç pse ish kênë çue e thirrë prej atii malaziasit, i cilli ja kishte lânë n'kujdes me krye ket farë trimniet, sikuer thote vet; e n'tjetren pse i ishte zbardhë faqja e kishte per t' pasë nâam mâa teper nder t'tana ato rrethe.

Zgodh praa kater shokë, e vetë i pêsti muer udhen per Shas. E, tek raa pupca neper ara e u mshilne gjindja nder shpija e nuk rrihte mâa rruga, dulne t'pêstë prej mureve, kû ishin mshehë, pshtjellë n'tallagana me pushkë t'giata e armë brêzi*; ju suellne pak katundit me paa a me veshgue mos t'u shifte a t' ndihej kush. E pernjimênd nuk hasne n' rob t'gjaall as s' ndiine zâa nierit perpoos t'lehmen e qêjve rojtarë. Kaluene edhè kaleetas brîi shpiis t'Lek Prêndit, sikuer i thoshin ata: e kjo shpii ishte mâa e shueta nder tjera. Kapercyene gardhin e raane n' oborr; dy vetë ndêjne tu dera e oborrit. Shêj-shêj nji dritores s'shpiis ishte nji lis; mêndoj me hypë m'tê e me paa mrêndë n'odë prej dritores, qi ishte lanë çilë; por prep e kishte drojen mos

t' u daate nieri nder gêma masi kta ishin t'zhdeshuna prej gjethve. Muer dy tjerët mas vedit tuj u thânë: «Mos t'ndihet mîiza, kqyrni kû vêni kâmen, mîiza mos t'ndihet» e prini deri tu aj lisi.

Frymë robit nuk u ndîite, e Uku dishrote qi vajza, t'cillen kishin ardhë me e plaçkitë, mos t' i veshgote e t'lshote zâa, por kuer t'ja beshin me dorë n'tê e ashtû t'zatetne t'a qitshin jashta deret t'shpiis sajë.

«Çka t'na thuesh Uk loci, i pergjegji nji nder ta — po na ktû pse kemi ardhë, as me bâa diçka?»

«Besabesë — ja kthej tjetri — n'hishîm me pritë, po na pret e zeza... nji vikamë mjafton e nee po na i hjedhë puplat, po na bân me ikë tym doset?».

«Fol kadaal, ruje zânin! — i tha Uku tuj ja vûe doren gojës s'tii — A di çka kishe me bâa mirë? Permasi jee i leet si shqarr, me hypë n'ket lis me kqyrun mrëndë n' odë, me prigiue, mandej me u ulë paa lkundë lisin, kaleetas, e me m'i diftue fjalët goja goja».

«Edhe kjò punë mund t'bâhet» i gjegji shoqi. Mas ktyne fjalve rroku trungun e lisit e, saa çilë e myllë nieri sŷyt, u njit perpjetë. Dy vetë tjerë ndêjne poshtë e me gojë hapët

e paa zâa shikjoshin perpjetë.

Si u ul prej lisit i diftoj Ukut çka kishtë paa e ndîi: « Mrêndë n' odë âsht terr, saa me shtîi gishtat n'sŷy, nji krizem e ndjeva, po ju a e ndiit? »

« Joo » kje t'pergjegjunit.

« E praa kjo krizem m'u giaa sikuer me myllun kush ndoj kapak arket ».

« Hajde têsh praa t'shterngohena » kjè urdhni i Ukut. Troklloj leetas n' derè t' shpiis dyy herë: kerkush nuk pergjegjë: rishtas troklloj, prep jo se jo. Atbotë thrret edhè nji shoq i cilli rrîte me nji tjeter tu dera e oborrit t'thuesh me ruejt a me pritun urdhnin e t'parit t'vet, e njêni kaliboç tjetrit u kacavaren e hîne prej dritorjet n'odë; por nji met poosht. T'tre vêen vesh aty n'terr si patat neper niegull, por gjâa s'ndihet. Ndezin kafin me unuur, kallin nji fleg pishë, por aty s'pane kênd. La n'at odë nji shoq, me pishë t'ndezun e vetë i dyti e me pushkë n' dorë dulen n' odë tjeter per me kerkue; as aty nuk ndiin gjâa. Kthen tu shoqi, qi e kishte lânë vetun, e e merr mas vedit me at pishë t'ndezne. Kqyrin oden e zjarmit, por s'shofin kênd jo veç por as zjarm n'voter; kerkojnë shpiin poosht e nelt, n' maje t'gishtave, por n'askênd nuk hasin. « Hejde, hejde Ali Dervella, dreqi t'shtîni nder pu-

në t'thella » tha idhnueshem Uku. At herë nuk e patne gjith at vshtirim, por i pshtjelluene teshat e shpiis e i bâne nji me nji, por nuk gjetne çka lypshin ; vajza ishte tjeterkund.

Plot me dispjek s'bashkut u kthyene ata pêsë vetë sikuer njajò tubë balash qi, masi t'a ndjekuu paa as farë frytit nji leper, kthejnë tu i zoti me turîj vaarun e me bishta nder shalë ; kshtu Ukut me kater shokë i duhej me i dalë para *gazdo* Boxhë Jovanoviqit.

Ket nuk e xête yêndi vênd, por delte jashtë e hîte mrêndë, shikjote prej dritoreve: i kaloj n'nji mîi mêndime e kujtime gjith dita e giatë. « Çka do t'i keen ndollë atyne qi nuk erdhne? u bâa natë... mos t'm'gjêjnë sherri prej Qeveriis t'ktushme? Joo, perzè, as per ket qeverii s'po kam dert m'saa per nji hundë burrnot : shndosh Gospodari ; une jam i malazias, me m'a marrë kush jeten mue, shtrêjt m'paguhet gjaku ; dyy taborre, tham, shkrîhen per mue!... Mandej pse e drue at familje..? çka mâa nji plakë..! Ç'kaa me u gzue shoqi i êm kuer t'i kallxoj! — e i kthete mêndja tu vajza — Drue se kaa me ndêjë ktu n'ket shpii sikuer njaj shpêndi i eger ndrye n'kafaz... Kam me e zbutun vetë... kam me e veshë e me e mathë si t'm'thonë, çka t'm'lypin... Por u errë, e edhè s'po vînë »

Saa ishte Bozha tuj kuvênd vetun per vetun kto sênde, u ndîe nji... rrungullim n'derë; vên vesh, çilë dritoren, qet kryet — Kênkan ata!... E po plaçka? nji, tre, pêsë; q'ata qi janë nisë; kush tjeter s'kênka me ta! eh ç'paskam shtypë ujë n'havan têsh kaa herë! —

« Çka kjè, çka kjè? a t'duel kush para n'udhë? » pveti Bozha Ukun.

« Nuk âsht burrë qi na del nee kush n'pritë, — pergjegji njaj cub — « na kemi hîi mrêndë n'shpii t'vajzes, por nuk âsht aty » e ja kallxoj punen fiill e per pêe.

« Tî paske diit me i ardhë punës mâa bukur s'kaa — tha Bozha, — por... dikush kaa raa n'eer... m'a kaa bâa per rrêng... por kaa me m'paa, e une mos kjosha i Gospodarit t'êm, n'mos e bâsha t' êmen... ket punë due me e lypë me gjak... Têsh ju shkoni nji herë, e tî Uk duku prep sot nji javë ktû n'shpii t'ême e t'merrena vesht bashkë ».

NYE I XVII.

T' kthejmë têsh tu Prênda aty n' shpii kû e kena lânë. Kahë rrîte vajza strukun, si pulë e lagun, prej marrjet e prej idhnimeve qi ja thurrshin zêmren, u dhimej robve shpiis q' aq e kaa. Prandej gjithcilli ja flitte fjalen e amel mâa teper se shoqi. N'tryes asajë i qitej haeja pik s' parit, graat u mundoshin me e tretë me fjalë me i nxjerrë kuvênd mas t'pvetunash qi i bâshin; e shtîishin me punue ndoj punë shpiet si me thânë me laa ânët, me shîi e me u qitun buk pulave; per tjeter jo, por saa me e harrue.

E Prêndës me ja pasë lshue sŷyt e me e paa t'a kishte kputë zêmren e lodhë mênden. Shpesh e mrrullte ballin, si me pasë dhimë t'padame; atbotë dyy vetllat e zeza mlidheshin me hov. Dy sŷy n' t' njyeme t' kshtêjes, t'mushun m' lot, i ngulte ndoj herë nder ftyra t'gjindve t'shpiis, sikuer me dashtë e me lypë ndimë prej tyne; kajherë i ulte me t'shpejtë, si me kerkue nji t'mshehun. Mollxat e faqeve, zbee e hupë saa pak, diftoshin qi nuk ishte, jo, e hjekun keq, por qi nji idhnim i permrêndshem e grîite. Buzët e holla kishin fillue me

e bjerrë at t'kuq drandofillesh e ishin si t'zbardhueme: ishte i zhdervjelltë nder punë qi i urdhnoshin me bâa; mâa parë u çote se i thoshin: po vetun ishte fjala e sajë.

Nder gjind t' asajë familje i diftote mâa dashtnii e nderote e kishte per at vajzë theksim t' posaçem nji vllaa i tretë. Ky n' mrame, masi kthete me dhên t' baritores s' ree tu shpia, i kallxote ndoj sênd permii grigjë t'sajë; ja levdote ogiçin i cilli i prîte aq mirë tufës, i diftote se njajo delja me topa t' zez nuk kishte hanger bash mirë e me giasë do t'jeen e smûetë; e praa ishte mundue me i mledhë filizat e njomë t'ullive, ishte kacavarë per nji shkrep e maje tii kishte hiekë do baar t'njomë e ja kishte grumullue perpara, por i bâte nâze: « krejt paa hanger s'm' kaa metë jo, — i thote prep — por shijim dukej se s'kishte. » E kshtû per gjith t'prênduem t'diillit gjête diçka me folun me tê e me i kallxuemun çka do.

Ky t'prûum kaq i ndjerziishem e shtyni Prênden me e çilë zêmren saa pak e me e dashtë at djalë, e kadal-dale u zhvilluene n'tê disaa mndyra qi s'i kishte spikatë nder hera tjera: nji paqsii, nji turbullim i permrêndshem, sikuer i ndollë njatii nierit i cilli gjêen ndoj gjâa sênd qi e kishte per zêmer e kaa tshiir

me e shikjue tesh e tesh e mos me e lânë me ja paa kush.

Qillon shpesh herë, mundena me thânë, sidomns nder t'rii, qi zêmra u lakmon ndoj t'mirë e cilla âsht vetun saa per dukë ndoshta, por ani; e, per at lakmim nuk priton deri me hjekun nji grimë vshtirim: sikuer njajo lulja tek saa çilë bubuqen, pshtetun n'gêmthin e hooll, e e gadshme me shperdaa eren e kândshme t'veten neper ajr t'kulluet qi i rrî per rreth. Kjo kohë do shkqyrtue me droe prej atyne qi ja kan mêet vedit, per ndryshej kêdohin s'vanon me e mashtrue e me e sjellun kahë vesi, e ky kaa per t' a ndjekë n' burrnim e n' pleqsii, e s' mramit kaa me i prîi deri tu gryka e vorrit. Nee shqyptarve n'a kaa metë fjala e t' moçmit qi thotë:

djali vesin si t'a ndjekun,
plaket, des, e s'mund t'a hjekun.

Mêndja e zêmra e Prêndës tëhjekte gjithnji kaa aj djalë, si nji shportë plot me lule tek saa t' kputuna vûe para nji zgjonit. Ajò permendote nji shoqen e vet, e cilla kishte pasë dalë jashtë nder pêsmdhetë vjetat. Kujtote se saa mirë kishte raa ajo shoqe, si e levdoshin per puntore, per e urtë, per e paa fjalë; asajë i kishte hîi n' zêmer mêndimi me e bâa at djalë t'vetin e me e marrë per fat. Ky

shllim, qi deri s'vonit nuk i ishte pershkue neper krye, masi struku e e majti mshehët m'nji skâj t'mêndes s'vet, tesh ju shvillue e vîte tuj u shtue. Ajò ket lakmim e pertrîte saa hera, e kishte uzdajë qi edhè me ket mndyrë do t'u skapullote prej fortunes t'mnershme qi e shifte para sŷysh, Por mas ktii shllimit i delte para nji tjeter kundershtues: se, nâna nuk kaa per t'm'lânë me u bashkue me tênë per dyy arsye: nji pse jena gjak nder vedi, t'katerët kushrî, e e dyta pse jemi t'nji katundit.

Ajo praa qiti ceken me u çilë n'fjalë me Vaten, kshtû u thirrte aj vllaj i tretë. Edhè djali nuk i lête gjâa t'mangut vajzes; edhè aj dishrote me u çilë me tê e per mos me e ngiatë lidhne fjalët qi me e mârrë njêni tjetrin me pelqim t' shoqi-shojt. « E une, tha Vata, kam me shtîi dy vllaznit e mîi me folë me baben, e m' a merr mêndja se kjo punë kaa me kênë e kryeme, per gzim t' neve dyyve; e per punë qi jena kushrîi do t'diish, moj moter, se na nuk kena regullii as n't'tretin as n't'katertin brêz, por n't'pêstin, e Unjilli, sikuer e kam ndie n' predk, thotë se n't'pêstin brêz e perpjet munden me bekim me mârrë shoqi shojn edhe kushrîit. E praa pse me drashtë ti per ket arsye? »

« Tyy t'a lumsha gojen, Vatoo, qi kaq

mirë m'a hoqe ket dyshim. Por, se jena t'nji katundit e t'nji fisit a uuk kaa gjâa?»

E Vata «as kjò nuk na pret kunoren. Po ti a s'e diin se jashta Shqypniet, e madjè edhè n'Shhoder, n'Shkup, n'Pezrênd e n'gjytete tjera, martohen paa kurr farë mkatit edhè njatà qi janë t'nji fisit, t'nji katundit e t'nji mahallës? A thue se ata e çarsin Feen me ket punë? Jo aspak, se ndryshej meshtaria s'kishin per t'a bekue kunoren e tynve. Po, mâa e shumta e malcorve t'onë s'doon me diit per ket zakon t'rii, por janë gabim, pse Feja nuk e lypë gjith at shterngim, e madjè dobii t'mdhaja kah shpirti edhè kah shekulli kaa nieri shpesh herë tuj u martue n'katund a n'fis t'vet. E praa pse mos me marrë na ket lirii qi Feja jau nep t'tânve? Êm aat âsht nji nder pleqët e katundit, âsht edhè kuvêndtaar i foort, e bukur mirë kaa me diit edhè n'ket çastje me ja myllë gojen njadisave qi ndoshta doon per ket punë me folë keq per nee. Na praa kso doret me bekim t'Fees e me pelqim ti t'nanës e vetë t'prindve t'mii kena m'u lidhë me kunorë shêjte, si na dishron zêmra. Por tash nji herë duhet me pritë deri saa t'vinë nana e jote e t'kapercejn ky pshtjellim.

«Mirë fort, ja bani Prenda, edhe vet praa jam n'fjalë t'ânde.»

NYE i XVIII.

Kuer kthej Lula prej Shkodret n' Shas, mâa e para grue qi i duel para kjè Tringa qi kish marrë vajzen e sajë ndore: ja kallxoj punen e atii djalit qi kishte dashtë me i metë n' qafë Prêndës s' shkretë, bumen qi ja kishte qitë tu dera; mundimin e vet as me e pas pasë nânë e ç'nânë, e s'mramit t'prituit e t'vllaat Mark Prêlës.

Lula ishte bâa guur prej idhnimit. — Ah! thote, mâa mundim po m' hjek zêmra sot se kuer kam paamun Leken shtrîi, e kuer kam lânë e s'e kam gjetë Marashin e vogel... Ah! moj bii, si ja paske plasë zêmren nânës s'ate; tî paske kênë mârrja e familjes s' onë, mârrja e erzit t' babës s' yt e t' vllaut t' ând n'vorr! — Eh tî o Zot qi vrâan e kthiill, ço e m' merr saa mâa parë, e mos m' lên n' ket farë jetet kaq t'helmueme; m'daj, t'lutem, kso jetet n' hiir t' ând e me nderë, pse, o Zot i Lum, deka per mue sot âsht kapak florînit! —

Lulës s'shkretë i ishte bâa gjaku e vneri bashkë; dishrote me u shkatrrue prej turbullimeve e idhnimeve qi ja vloshin kryet e prej saa e saa bishtave qi do t' i delshin kndej e mrapa.

Nji e nji tjeter ja hashin veshët: kush i epte kshille, kush i kallxote punen e bumes, kush e pvette ç'punë e kishte hjedhë n'Shkoder; e Lula kjahej me ta per çka e kish gjetë; ankohej per mênd qi s' kishte pasë e pse me e lânë cucen vetun paa ja porositun kuej; vajtohej me ato qi kishte mâa per zêmer se vajzes s'vet i ishte pree nafaka n'shtat vênde, e se nuk kishte sŷy e faqe me e folun kund e madjè me t'vshtirë shtrîite kush dorë me ja lypë at vajzë, t' thuesh me fjalë, pse askush s' lakmon madjè me shtîi zjarmin n'shpii t'vet; e me arsye.

Prênda me lot per faqe i bâte bee n't'dliirt s'âmës se ishte paa pikë fajit, m'saa çon mîiza n'krah. S'âmës ju mush mêndja dikuer se e bia do t'keen kênë virgjin n'ket punë; por i erdhne edhè nji mîi kujtime e trishtime per çka mujte me i ndollë prej atii djaloçit sherr qi nuk e njifte as tek se kush ishte; e prandej u lidh me e fejue kund vajzen; dyert e para jo me i msye, por me ja dhânë ndoj djalit qi t'ishte i zoti i punës e t' hate me tê nji kashatë bukë n'hitii, paa i thânë kush as andej as mâa kndej.

Kee, perze, mori nânë, nanë e shueme e e shkretë. pse i shtjen kujdes vedit pse bash njaj gjaks qi t'a kaa thaa votren, s' kaa per

t'pasë mshiriir me t'a thaa krejt zêmren, kaa per t'a xânë jeten t'ânde n'gjak deri saa t'jeen thânë prej atij t' Lumit; zêmra e jote kaa me u çaa dyysh kahë kee me ndîi ushtimen e pushkve, vajin e nânës per djalë t' vraam, e t'motrave per vllaa t' varrnem, e t' nuseve t'reja per fat t'dashtun, e n'gjith ket gjâmë e vajë e lot kaa me u kujtue per nji me gjaks edhè vajza e yte, per ngaje t'cilles, sikuer kan per t'thânë, u derdh aj gjak!

Duhet me diit se masi atii malaziasit, Bozhë Jovanoviçit, i duelne shtupë gjith ato kerkime aq me sherrii, nuk desht me e çue krejt paa-gjâa; drote se ndoj *Arnaut* ja kaa xânë cakun e e kaa lânë qyqarin me duer n'ndîi e plot me mârre faqe disaa dashamirve, t'cillve u kishte pasë zblue shfrimin e zêmres s'vet, qi dote me e shprazë kundra familjes t'atii gjaksit t'ndyet... si thote aj.

Sikuer thamë n'fillesë t'nenit XV„ Jovanoviçit (qi kishte shtîi gjind me e pvetë mirë punen) i raa n'vesh se Prênden e kishte mârrë n' shpii t' vet Gjelosh Prêla i vllaj i Markut, i cilli kishte pasë qitë pushkë n'Cetinë e vraa dy malazez. Ky lajm e ndezi flakë edhè mâa, e e bâni, qyysh i thonë nji fjalës, tym prej idhnimit. I erdh edhè Uku, mas ditve t' shênjueme, me nji kaal madhnii: belin tuj e per-

dredhë si enême e thyeme; krahët kulaar tuj i hjedhë diqyysh me kajde, n'vetlla i kerveshun e n'ftyrë i vrânët, t'thuesh se po kaa me daa gjygjë.

« Kû jee, eh djalë samadak! » i tha Boxha Ukut.

« Tek jam o t'u ngiatët jeta! » ja priti ky *n'selaam*.

« Kam pvetë andej e kndej, e kam mujtë me marrë vesht se njaj i vllaj i Mark Prêlës, qi e ma vedin si i paar katundit, e kishte pasë qyysh disaa dit perpara at vajzen n'shpii t'vet; edhè m'kan kallxue ata qi kam shtîi vetë me marrë vesht se aj burrë katerqindsh!... atê katerqind e hangshin! kishte pasë thânë se — veta i dal zot erzit t'vajzes — veta due me ja vûe vedit barrë n'shpinë me kênun strehë per at vajzë — veta due me kqyrun me ja gjetë nafaken kû mos t'a mêndojnë e kujtojnë ajo ». E kto fjalë i shqyptote Boxha si n'krenii e n'qestii, kin s'po i marr ndorë kto t'daluna zot prej nji nierit qi, si thohet, s'ja kaa lânë n'rood e n'soj as i pari as i mrami. — « Due » tha prep « me shkue e me ndezë pushken me tê, n'katund t'tii, n'shpii t'tii. E praa punò si t'diish tî, Uk djali; pare tî kee prej mejet saa t'lypish, kshtû edhè shokët e tuu kan pare si heren tjeter; fyshekë po t'nap

saa t'duesh ; shokë merr saa t'a diish tî ; por êmen mos me dhânë as kush ja kaa nisë pushkes, jò mâa me diftue kush kaa gisht mrêndë ».

« Morè *Gazdo* » — se edhè morè po t'tham e t' preksha per t'mirë, — « a di se kjò punë nuk âsht, si i thonë nji fjalës, buk e djathë? Une kam nâam t' keq gjith kund, rrafshit e deri nder male, si cub, si gjaks, e si t' thuesh zii e mâa zii; e me u ulë veta, ashtû me sŷy çilë n'katund ... a di se qeveria nuk m' ndrron me mish t'dashit ? me nzi ç'pret ajò me e çue e me e shitë lkuren t'ême n'treg t'Shkodres ? »

« Perze po m'duke lum Uku — ja kthej me dispjek Jovanoviçi — po m'duke, m'ndii se po t'tham, sikuer njaj qêni i keq i cilli lshon urysh e lehë nder kamë t'njatii qi merr me hîi per deret t'oborrit e shikjon per mrapa mos t'dalin i zoti i vet me e turitë me nji — çyp, çyp ; — duhet me kênë i gjaall.,. n'gjithçka, i shêjtanit e i mejdanit! ».

« Eh tyy t'pastë Uku per mot t'giatë ... »

« Çka po thue ? ».

« Jam tuj thânë — ja priti trimnisht — qi mos me m'i xânë fjalët qi fola: zêmer drangonit e kamë leprit due me pasë, e jam gadi me raa edhè n' zjarm per shpii t' uej, o lum zotnia ».

« E une nuk thaçë qi t' shkojsh tî qyqe kallit; merr, t'thaçë edhè para, kê t' diish e kê t'duesh, e un pergjegji.... Udha e maar praa; n' tyy e kam vetë t' gjith uzdajen t' ême; veç ti mundesh me m' a krye ket punë. »

E u daane.

BKSH

NYE I XIX.

Uku zgodhi dy shokë, mâa t'shpejtë kahë kâma e trima, e u nis t'thuesh me shênd saa me u dhânë zêmer atyne qi kishte me vedi; por n'mênde t'vet truete e pertruete Shasin e Prênden e atê qi ja kishte mushë mênden vedit me e xânë nuse perdhuni e me pushkë n'faqe: e ecte sikuer njaj ujku, qi shtyemun prej ûjet me bark t'bâam pash e me brîi qi mundesh me ja njehë, dirgjet prej maleve t' veta, kû nuk kaa veç se boor, si n'droe i afrohet rrafshit, ndalet prore, njênen kâmë t'çueme perpjetë, tuj e pedatë bishtin e repun fiesh, e i çon turîjt perpjetë palë a po ndîin eer nierit o hekrit. i ngrehë veshët, i rrotullon dy sŷy gjakut prej t'cillve mund t' dahet lakmimi per plaçkë t'vet e friga e gjojes.

Ishte pika e mjesnatës e vranët e e terrshme; zâni i robit gjaall nuk u ndîite, por vetun ndihej kanga e gjelave t' katundit; e Uku me ata dy shokë raa n'oborr t' shpiis qi ja kishte msye. Mâa i foorti nder ta uli prej cepit krahit nji traa t' paa dhênun mirë e qi i kiskte edhè disaa rrêma por t' cunguem, e ktê e pshteti kaleetas buzë t'strehes t'pullazit.

N'pullaz hodhne nji grusht dhee t'dekunit, per me i xânë gjumi gjindt e asajë shpii. (1) U kacavaren per at traa i pari edhe i dyti, e Uku ndêj poshtë e kishte rrokë trupin mos t'rrotullohej: ata dy vetë hypen mîi pullaz. Veshtuene, ndêjne n'prigim, por s' kishin per çka me pasë droe, pse gjindja e shpiis kishin raa dekun n'gjum. Atbotë dora-dorës filluene me zblue ndoj tjegell, vûene vesh por nuk u ndie kush se po flêete n'odë t'nêntêshme; vojten me kamë t'leet m'nji vênd tjeter, zbluene tjeglla edhè aty e ndiine t' gerhitmen e nji nierit t'vetun. Ndezne nji dritë, e qitne neper hatlla, e paane bash t'zoon e shpiis, Gjelosh Prêlen, qi ishte i vllaj i Markut.

«E tesh ç't'bâjmë» i tha niêni tjetrit.

«Tesh me bâa çka na kaa thânë Uku; e pse presim?»

«A e njofte mirë a kjè vetë Gjeloshi?»

«A t'kaa hîi tuta kaq shpejt? nxire vrep calinen e t'qesim m'tê t'dy per nji herit». Me kto fjalë n'gojë nxuer armen mizore e shêjnoj bashkë me shoqin per biret t'hatullës e nji mas nji i dhane çark.

Ushtima e pushkes edhè nuk ishte ndalë, kuer qe i duel gjumi robve t'shpiis; tre vlla-

(1). Edhè ky âsht nji nders hum kujtime a besime t'mârra qi kund kund kaa edhè i ndjek prej t'padiet populli i ynë.

zen u çuene prej s' raatit e rrokne armët, i mushne, e me ta n' dorë hîne n' odë t' et e ndîin kahë gjimon. E pvesin prej kahë i erdh pushka, e baba u pergjegji: « M' vrau pushka e t' Naltit; m' kaa raa rrfeja ». Fjala s' ngiati kuer krisen edhe dyy pushkë prej hatllash, e njêni plum raa n' tamth t' varruemit e e la paa jetë, tjetri i raa per rrshit n'krah t'vllaut t'madh, por nuk ja njiti kûnd.

Sikuer njaj luâni qi, t' hasmen n' rrezik, mâa fort terbohet, ashtû ata tre vllazen marrin urysh e dalin jashta deret t' shpiis, por i dyti djalë, qi po u prîite e pat plumen n'loçkë t'zêmers e u rrxue pik gjaall. Dy vllaznit u kthyene e u ngujuene nji dritores, e qitshin n'at vênd prej kahë shifshin flakë pushket.

N'kaq ata dy vetë qi kishin hypë n' pullaz doshin me u zdrypë; edhe i pari tuj marrë me u ulë shpejt e shpejt ju rrokullis trau e u perplas me gjith tê n' tokë. Vllaznit prej dritores gjujten n' at gjaksuer edhè ja njiten. Tjetri gjaks qi kishte metë n' kulm kcej e raa n'tokë.

Katundi thirri kushtrimin per t'dalun zot t'shpiis t'Gjeloshit; por çka, gjaksit ishin kênë ikë.

Vajin e gjamen qi bâne gjindt e asajë shpii permii ata dy t' dekun prej pushket,

mundet me e mârrë me mênd lexuesi.

Cubin e varruem e krejt t'laam n'gjak e çuene m'nji shpii, e me t'zbardhun t' ditës e barten e e çuene per Shkoder.

Qeveria e Shkodrës u mundue me i nxjerrë fjalë me t'butë e me t'mirë e me diitun prej t' varruemit kush ishte kênë bashkë me tê e kush i kishte shtîi me e bâa at pushkë e per çka. Por t'gjegjunit e malcorit kje si nji herë nji herë: « nuk dii gjâa ».

N' fiill t' mordes lypi nji meshtaar me ja bâamun shartet e fees; edhè ja prûne Dom Palin, t' cillin na mirë e njofim prej kalximit t'deriktushem e prep e mâa mirë kena per t' a njoftë pak mâa vonë.

BKSH

NYE I XX.

Gojdhana difton se magjypët, per urdhun t'Valiis t'asajë kohë, ja vûene atij gjaksorit lakun n'fyt per s' dekunit e e vurne tu mandi i Teqes, n'treg t' Shkoders. A me i xânë besë ksajë t'ndollmes, po a jo? Une kerkênd s'mund t'shterngoj per po; n'tjeter ânë as nuk kam mujt me gjetë ndoj shkrim t'moçem, qi mundet me na spikatë diftimin e gojdhanes mâa çiltas; por, do si do dyy arrsyena jânë qi na lidhin: piksparit, gojdhâna ktû n'Shqypnii mahet e ruhet me t' dreitë e brêz mas brêzit, t' thuesh, mos me ja pasë shkrimit; s'dytit, qeveria e at-hershme do t'a keen marrë at masë aq t'rrebtë (tham veta, kushedi....) per me e qortue popullin a *rajen*, qi t'msohej ç'at-herë e mrapa me ardhë e me ja diftue me gisht qeveriis fajtorët qi aj mund t'i diite.

Aj gjaksori para se me dhânë shpiirt ja kishte lânë meshtarit vetë me gojë: «Zotnii, nji porosii due me t'a lânë n' ket jetë, e t'a lypsha n'at jetë.... Une kam kenë i shtiim bashkë me dy shokë t'mii prej Rozhes Jovanoviç, qi rri n'Tivaar, me e vraa at shpii per

punë t'nji vajzes prej katundit t'Shasit ».

Prifti u kujtue saa ndora, e « Po, po » tha.

« Êmnin e kaa Prêndë; kishte nji nânë; atê kaa dashtë i malaziasi me grabitë nji herë, por per fat t' bardhë nuk qilloj vajza n' shpii t'vet.... e kishte pas marrë Gjeloshi, qi gjindet i vraam, dekun .... Asajë vajzes praa ruja erzin... ruja shpiirtin ... Mas nji grimet herë mylli sŷyt e diq.

Dom Pali, si prift zelltaar qi ishte, e muer mîi vedi at porosii e e majti t' shkrueme n'zêmer t'vet, e s'vanoj edhè i bâni me diit punët adile adile Argjipeshkvit t'Tivarit.

Ndokush mundet me u çuditë pse aj Prift i Shkoders u muer vesht me Argjiheshkëv t'Tivarit, e me pvetë: E po Shkodra a nuk e pat Seliin argjipeshknore gjith herë ? Edhe na nuk po kurschena me i rêndue per s'shkurtit nja pak rreshta, t'nxjerruna prej historiet, paa nierzii t'lexuesit t'dashtun.

Se m'cillen vjetë filloj Shkodra me pasë Ipeshkvî, nuk dihet bash mirë: dihet prej nji leters t'Papës Piu i IX qi kaa pasë Argjipeshkvî n'vjetë 307 nderi n' vjetë 601; mas aso kohet pat gjithmonë Ipeshkvî nderi n'1866. Piu i IX e paa me udhë me ja kthye nderen gjytetit t'moçem, kryet e gjith Shqypniis.

E, me diftue ndo' j sênd per tê, *Tito Livi*, i cilli shkroj permii lufta e trimnii, qi kan pasë bâa Rromakët, e permii historiin e tyne, kallxon n'libra t' vet se ky gjytet pat kênë ndêja e Gjencit, mretit t'Ilirve, t'parët t' onë, e qi masi u dha aj n' dorë t' Rromakve, kta per me e forcne e per me ngul sundimin e vet n'Shkoder, çuene pastafat gjind prej Rromet: t'cillët me kohë u shumuene e hapne n' atdhee t'onin giûhen e zakonet e veta. Kto punë ndollne para Krishtit. N'kohë qi t' birt e Kostantinit i daane nder vedi dhenat qi i pat urdhnue vetun i jati, Shkodra per njaa disaa vjet kjè nen sundim t'Perendorit t' Kostantinopllit; mâa voon nên krajlnii t'Serbiis; mrapa Dukë n'vedi; masandej nen Venedik, por jo gjith unjii rrethet e saja; ne e mram, masi per kater vjet e mâa ju pat qindrue burrnisht n'luftë Anadollakve, raa n'dorë t'tyne; por kta nuk e fituene me trimnii por me qyshke qi lidhne me Venediksit n' 1477. Papa i Rromës desht praa me e nderue ket gjytet kaq t' permêndun tuj e êmnue prep Argjipeshkvì mas saa qinda vjetsh, e me çue per Argjipeshkëv *Karl Pooten* me 15 dit n'Marc 1867.

Tesh, per me marrë vesht si xûni fiill Argjipeshkvia e Tivarit, e cilla kqyrte bashkë me djoçezet tjera edhè atê t'Shkoders, po dif-

tojmë çka na kaa lânë t'shkrueme Aat *Daniel Farlati* S. J. T'moçmit nuk e kan diitë gjytetin e Tivarit, pse Tivari mrapa tyne u ngreh e u godit kundruell Barit, gjytetit t' Puljes, prej t'cillit u nxier êmni *Antibariumndo Antivari*, sikuer me thânë kundruell Barit. (1) *Farlati* kallxon edhè, qi masi u prish e u rrenue prej Bullgarve gjyteti i Djoklees (qi thonë se kaa kênë jo fort lerg Podgoricet) e nuk kjè sênd m'u ndertue mâa aj gjytet, êmni i Argjipeshkviis i kjè falë Tivarit; qi perpara per disaa faqe nierit i kaa pasë perkitë Dioklees; e kallxon edhè qi êmnat e atyne Ipeshkvive, t' cillët atëherë kjene vûu nen sundim t'Argjipeshkvit t'Tivarit kndohen n'Leter t'Lleshit II, Papë. E per m' u ngrehë n' Tivaar Argjipeshkvia kjè shkak nji rrezik qi n'deet u ndolli kater Ipeshkvive qi kjene i Tivarit i Kotorrit i Ulqinit e i Shasit, t'cillët per m'u gjetë n'gjytet t'Spalatos n' nji Sinodë qi aty do t'bâhej, u nisne prej Tivarit me nji barkë e cilla u thye n'deet, e kso doret te katerët u mytne n'ujë sikuer shkruen Farlati vetë.

(1) E na Shqyptarët, pse giûha e jonë nuk i pelqen fjalët teper t'giata, Antivarit i thona mâa shkurt Tivaar.

NYE I XXI.

Argjipeshkvi i Tivarit praa nisi per Shkoder nji nieri n'kaal me nji leter, n' t' cillen, poos fjalve tjera, i bâni me diit Dom Palit: « Nisu saa mâa parë e kalo neper Shasë, kû kee me pvetë per vajzen e nânen e sajë, e bashkë me kto e me ket nieri qi vjen me t'marrë eja tek une n'Tivaar ».

Prifti kndoj letren e i ndigioj t'parit vet.

Krisi dera e oborrit, duel Lula me e çilë, e tek e paa: « Urdhnò, Zotnii, urdhnò ».

« Saa po hîim e po dalim turr e vrep; vetun per nji fjalë kam ardhë » ja kthej Dom Pali.

» Urdhnò, Zotnii, po urdhnò » pergjegjte grueja me buzë n'gaz e ja puthi doren.

« Hajd se po hîim » dha urdhen prifti, e hîne me gjith rrogtarin e me kaal.

« Urdhnò, Zotnii, urdhnò, qe, qe kndej n'ket odë » e i dha gisht kajnacës e e hapi deren n'kapak.

« Kjoftë mirë » tha prifti bashk me rrogtarin kuer hîine n' odë; e u ulen me ndêjë zotnija n'krye t'odes e sherbtori nja trii pllamë mâa poshtë.

Grueja muer gastaren e rakiis me dyy gota me jau qitë para; por prifti tha: Luloo, s kee pse e ulë, une rakiin s'e pii, me thânë raall e kurr; kuer qilloj, a di? n' ndoj vênd teper t'mârrshem, s't'tham se nuk e pii ».

« Zotnii, nuk âsht e keqe, âsht rrushit, e s'kaa g'âa t'perziime ».

« Jo, jo, per mue e.... »

« E po ktii... »

« As ky... Nji kafe kishim me dashtë ».

« Saa t'duni » ja kthej Lula; e suell kryet mrapa e lshoj zâa: « Prêndë moj, Prêndë, piqi dyy kafe t'mira ».

Dom Pali i diftoj psehin e t'ardhunit e fjalët e Zotnii Argjipeshkvit.

« Zoti ja majtë doren mîi krye, qi âsht kujdesue per nee t'mjerat, pse na, Zotnii, nuk kemi kênd me na dalun zot; edhè tyy t'u rritt pushtedja » kjene fjalët qi tha Lula.

N'ket kuvêndim ja mrrini Prênda me palaree, e prifti, masi e kqyri per nji grimë herë, pveti: « Kjo âsht vajza, po? ».

« Bash, Zotnii » i pergjegji e âma.

« Po t'diftoj moj kjosh bekue, se une me gjith juu kena kênë t'thirrun prej babës t'shpirtnave t'ona, due me thânë prej Zotnii Argjipeshkvit t'Tivarit, e qe edhè letren qi m'kaa çue » E e nxuer prej gajofit t'branavek-

ve, e zhvilloj e ja kallxoj t' dyjave ; e kto e shikjuene letren deri saa e pshtolli e e shtîni prep kû e kishte pasë. « Tesh praa, lum Lula, kam ardhë me t'bâa me diit, prej anës t'Argjipeshkvit qi t'hâhesh gadi me t' ânde bii, per neser n' nadje, e s' bashkut e kapim rrugen me ndimë t' Zotit prej ktû e n' Tivaar, tham, per tetë sahat. Qe, kahë jam habitë prej fjalësh saa s'paç harrue kafen paa pii ».

« Shpiin na u dashka me e ndrye, Zotnii...? » pveti Lula.

« E po mâa... » e llokoçiti fundrriin e filxhanit e ktê e vûni edhè nji herë n' buzë e e uli n'tokë: « per t' mirë ! » Mas tii edhè rrogtari « per t'mirë ! »

« T'mira paçi, e Zoti t'ndimoftë e t'majtë doren mii krye e kjosh me jetë, Zotnii » kje e gjegjmja e Lulës, qi muer dy filxhanat e ja dha s'biis.

« Tesh t' kshilloj per nji punë — tha prifti — e pse t' a due t' miren bash si motres s' ême, due me thânë ket shpii t' ânden me e shitë, e ti xên nji odë me paag, s't'duhet mâa teper; mandej paret e shpiis qi t' shitsh ja nep n'dorë t' Zotnii Argjipeshkvit, i cilli t' i lshon kund me levertii e per vjetë paguen e qiraa prej atyne pareve ; edhe tî vetë punon, kuer mos t' jeesh e zoja per punë perket

kryet e gjâas, e kshtû t'shkon moti si zojë e pshtetun. Vajzës — foli me zâa t' ultë — kqyr e bjeri mrapa saa mâa parë; m'ndigiò mue, se nuk t'del keq, besò mue».

«Joo, Zotnii, tyy t'lumtë goja, e ç' farë t'keqjet? as per t'mirë t'ême po m' mson» ja kthej Lula.

«Kto fjalët e mrame mos me i çilë me kênd, e vetun tesh ja permêndim Zotniis s'madh; ky kaa per t'na qitë n'rrugë».

«Mos kii frigë Zotnii, pse mue s'm'pshton gjâa prej gojet aq ndobisht».

E prifti, kahë u çue me shkue, tha: "Neser praa me u bâa gadi pse do t'nisena, sikuer u thaçë".

«Ani mirë, Zotnii — ja priti Lula — per n' ç'kohë do t'gjindena gadi?».

«Prej tre orësh o njaty pari».

«Zotnii sânde... t'ishe ndalë ktû! haena saa per Zotnii s'kemi me qitë, sikuer kishte me kênë rêndi, por çka na kaa lânë i moçmi: buk e krypë e zêmer».

«Q'aq mjafton — ja kthej prifti — por per t' mirë, se kemi raa te Ndok Lazri; aty i kam duqit edhe petkat e Meshës, qi due me thânë neser kuer bjè diilli n' tokë, se vetë Meshen s'e lâa kurr as kuer jam ndhtaar; e praa bashi naten e mirë!» e u nis.

NYE I XXII.

N' e neser nadje te kater bashkë muerne rrugen per Tivaar, e mrrîitne pak gjâa paa prendue diilli.

Dom Pali i duel para Argjipeshkvit me ato dyy veta qi i kishte porositë.

Argjipeshkvi i shikjoj me nji ftyrë madhniet per nji herit. T'prûumit e tii ishte i kâjshem; ndonse ishte i shtyem n' mot: sŷnin e rrebtë por t'âmel; n'ftyrë t' tii mund t' daheshin pêndestë e shuma e se edhè shum mund kishte hjekun; por çka mâa s' fortit u mujte me u paa neper tê ish njaj gzim i paqë, qi vetun nierzit e drejtë munden me e pasë.

Masi ky i Perndritshem i bâni disaa t'pvetuna Prêndës, e kjo i pergjegji shkurt e me sŷy per dhee, u kthye prej s'âmës edhè i tha: « Kam me e pasë n'mênd ket punë » e mandej tuj u sjell prej meshtarit, « Zotnii, mos prito e shko me m' a thirrë rrogtarin t' êm ».

« Njitêsh » pergjegji Dom Pali, e duel jashtë; s'vanoj shum e kthej me nji plak i cilli met si i hutuem e herë shikjote Zotniin e vet palè ç'farë urdhnit po i nep, e herë kpyrte ato dyy veta.

« Çoj kto dyy graa n' shpii t' ânde ; per sherbesë e dii se plaka e yte nuk âsht e zoja, per at punë kto janë t'zojat vetë, e per me hanger daju prej darkes ktû e çoju n' shpii t'ânde ».

« Po, po, Zotnii » ja bâni plaku.

N'nesret Argjipeshkvi çoj e thirri Lulen, e cilla gjet aty edhè Dom Palin. « Têsh çka po kee mênd me bâa per punë t' vajzës » e pveti Emzoti at grue t'mjerë.

« S' po dii as vetë, o Zotnia i mirë, por kam raa sot, n'dorë t'Zotit e t'Zotniis s' ate; prej Tejet lypi kshiill e qortim » kjene fjalët e Lulës.

« Me m' ndigiue mue, bân mirë me e largue vajzen t' ânde, tuj e lânë n' at shpii kû keni bûjtë mramë; aty vajza nuk kaa trazim prej kurkuej; n'kishë vjen e shef nji Meshë e kthen tu shpia kû rrin me at plakë, qi âsht shpiirti i Tenzot. Tî mundesh me kthye n' katund t'ând, e per bii t'ânde mos bajë fee kujdesit, saa t'jeen nen rojë t'ême ».

Mas ktyne fjalve qi foli aj i Perndritshem, xûu me i folë edhè Dom Pali fjalët e veta. « Zotnii kam folë edhè vetë me Lulen goja-goja per punë t'nji shpiis qi e kaa t' veten ; une i kam thânë me e shitë e me xânë kund nji odë t'vetme; paret mandej ja

bjè Zotniis s'Ate, e kjo hêm punon ndoj punë doret hèm merr pare, saa i duhen, e prej atyne pareve jeton per ndand faqe t'bardha».

«N' ket çashtje nuk i perzihem, t' bâjnë çka t'duen» ja kthej Emzoti.

«T'lutem, Zotnii, — ja priti Lula — me m'a veshtue nji porosii qi po due me t'a bâa»

«Fol»

«Mos me m'harrue, mos me m'lshue doret»

«Jo; une jam i detyruem per t'dalun zot t'popullit t'êm; per çka t' muej une nuk i kursehem».

«Mue, Zotnii, m'a mushë mêndja per fjalë t' Dom Palit, shpia nuk m' duhet gjâa mas fejeses t'cüces s'ême; mâa mirë m'bjen me e shitë».

«E mandej?».

«Due me thânë, masi t' a shes, me ja prûu Zotniis s'Ate paret e, Tî t'i keesh per m'doresh».

«Ani mirë; na po bâjmë kshtû: tyy t'bân shpia pak s' pakut dhetë qese; gjysen e ktyne pareve i lshojme me fajde, e gjysen tjeter i lên e i merr kaa dyqind grosh per vjetë, e kshtû t'bjen me marrë nji tubë pare per gjith motmot, madjè edhè ti vetë lot duert!».

«Un e shkreta mjaft, Zotnii, jam kahë

punoj dyrve t' hueja, e nji Zot e din por se saa m'lodhet shtati n' mrame kuer dal prej punet »,

« Qashtu moj kjosh bekue ; kush punon, gzon, aj qi punon âsht mirë me Zotin e me robin, rahat me shpiirt e me korp » E tuj u sjell prej Dom Palit: « Zotnii, tî kee me pasun ktû punë edhè per ndoj ditë, e mandej do t'nisesh per Shkoder ; por kuer t' gjindesh n'ket gjytet kqyr e veshto nji vênd t' mirë per vajzë t'ksajen, e tî gjâa mos kryej n'krye t'ând, por çoj fjalë Lulës e kjo t' veprojn mas pelqimit t'vet. E tî, o e bekueme, shko n'katund t'ând e vajzen lêne aty n'at shpii kû âsht, e per tê mos t'kiish kujdes se t'a gjêen gjâa ; tî edhè mundesh shpesh me ardhë e me e paa » Kto kjene fjalët e Argjipeshkvit.

Lula ju fal nderës, si diiti, atii fare Zotniet i cilli desht me u bâa babë e dashamirë per nji herit per zêmer t'asajë nânes s'mjerë. Difton gojdhana se Argjipeshkvi vetë çoj e e thirri Jovanoviçin, por pat t'gjegjun se kishte pasë ikë n'Cetinë ; disaa doshin me thânë se kaa vojtun n'Dalmacje.

NYE i XXIII.

Masi jena tuj folun per Tivaar, qi tash me disaa vênde tjera t'Shqypniis e kan n'dorë e zbukurue Malezezët, po na kânde n'ket nye me qitë nji shkurtore historjak permii Malzii tuj diftue se si e kuer kjè mkamë kjò krajlnii e vogel qi kena per brîi.

Duhet praa me diit se... n'vjet 1346 Stefan Dushani, qi e pat miêmnin i *Fuqiishmi*, kje njoftun si kcar i t'gjith Serbjanve, e prashtu e nguli n'Shkup seliin e mretniis s'vet e cilla merrte t'tanë pjesen e prêndimit t'gadishullit ballkanik. Jetote n'kohë t'tii nji serb shpiet fisnike, me êmen Balsha, o Basha, lee n'Xentë e qi kahë nâna rrjedhte prej rregjit Vukan.

Balsha n' fillesë sundote nji katund t' vetem; por kuer, do kohë mas dekës t' Dushanit, kryevêndsit e provinçeve a t' nahijeve u vûene me coptue e me daa mretniin serbjane, tuj dalë gjith i cilli zot n'vedi, Balsha muer mrapa ata; e piksparit e shtîni n'dorë gjytetin e Shkodres me Xenten e poshtme giatë dedit. Si diq Balsha njaty n'vjetë 1360 t'bijt e tii, Strazhimiri Gjergji e Balsha, smadhuene

kufît e sundimit t' vet tuj marrun edhè Xenten e eper, t' cilles i perkitte edhè i soçmi Malizii ; por kjè Strazhimiri djali i parë qi muer kâmen e t'et. Mas deket t'ktii (1373) sundoj Gjergji I i vllaj, qi diq n'1379. Mas tii erdh vllau mâa i vogli Balsba II qi n' 1385 met n'nji luftë kundra Turqve, t' cillët ishin rrasë nder sundime t'tia e ja mueren do vênde. Hypi atbo ë n'tron Gjergji II i biri i Strazhimirit. Mas luftet t'Kosoves, gjyteti i Durrsit e i Lezhës, qi atii i perkitshin, per me i mprojtun prej Turqve ju kjene dhânë rrepublikës t'Venedikut (1389), kush e di me pelqim t'Gjergjit II N'vjetë 1394 ky vetë ja lshoj n'dorë t'Venedikut edhè Shkodren, qi deri n'at ças pat kênë ndêja e tii; por dote prej Venedikut gjytetin e Drishtit e qi t'i paguete per vjetë 1000 zekina, (gadi 12000 lire italjane). Gjergji II diq n' 1405. Djali i tii Balsha III bâni disaa lufta me Venedikasit per me jau hjekë doret Xenten e poshtme a gjytetet e vêndet qi i perkitshin gjyshave t'vet. N' 1421 diq edhe ky Balshë paa lanë djalë.

Despoti i Serbiis, Stefan Lazareviqi, daja i tii, masi u marue barku i Balshajve, dau me kênë trashigimtaar e tyne ; e prandej çoj nji ushtrii n'Xentë e rishtas ja muer Venedikut t'tâna gjytetet e vêndet tjera, tuj i lânë

veç Shkodren, Ulqinin e Buduen. N'1415 ky Stefani ja dha nipit t'vet Gjergj Brankoviqit Xeuten maar. Dyy vjet mrapa, si diq Lazareviqi, i cilli kishte êmnue per sundimtaar t' Serbiis Gjergj Brankoviqin, vêndsit u çuene peshë n'1427. e lypne per zotnues, nen titull *vojvodë,* nji t'gjiniis t'Balshajve, due me thânë Stefan Crnoviqin. Gjergj Brankoviqi, per saa sundoj n' Serbii, kjè kaq ngusht n' punë t' mretniis s'vet saa s'mujt me ju perzii n' punë t' sundimit *vojvodës.*

N'saa ishte tuj sundue mâa i mrami i familjes t'Crnojeviqve, êmnit Gjergj, ju çue kundra i vllaj i tii Stanisha, e per me ja grabitë kunoren e mretniis vojt n' Stamollë me do malazez, antaar t'vet, e atjè me ta bashkë u bâa muhametan tuj marrë êmnin Skanderbeg. (1)

Edhe Sulltan Bajazeti II i dha ushtarë mo t'cillët u nis me i raa atdheut t'vet; e me Sulltanin i kishte goditë punët tuj thânë se kish per t'u njehë nji rajë i tii e kish per t'i pague krye vietit diçka. Por kje thye n'Ljeskopolje prej Gjergjit, qi aty e pritte me ushtrii

(1) Mos t'habitet kush tuj kndue ket farë êmnit. Ky s'kaa punë aspak me Skanderbegun t'onë qi as me gjak as me giûhë as me zêmer nuk pat punë kurrnjiher me kome qi s' i delshin zot Shqypniis.

t'vet. Malazezt, qi e kishin marrë mrapa Stanishen, rishtas kthyene e xûne vênd n'atdhee t'moçem, por ndêjne se ndêjne muhametan.

Kaa shkrimtarë qi thonë se ky Stanisha mandej erdh e nguli plangun evet nder rrethe t'Shkoders e shi n'katund t'Bushatit, e se dera e beglerve Bushatlii prej si e kaa rrâjen e vet. I ktii mendimit janë sidomos shkrimtarët malazezë.

Princ Gjergji kishte per grue Elizabeten, e bija e Ndoc Erizzo, patric venedikas. Doon me thânë se Elizabetes nuk i kishte pasë kânde me ndêjë n'at vênd t'rii, kû u jetote mjedis saa turbullimeve e trazimeve prej luftash, e se dote me shkue e me gzue t'bukurin Venedikun e vet; e prandej e luti t'shojnë me vojtun n'at vênd. Por kjo punë s'âsht per t'u besue; se, si têsh Gjergji po lête fronin e vet per me kondendue gruen e vet ose per ndoj shkajk tjeter? Mâa fort na mushë mênden çka shkruejn historjakët e sotçem, qi thonë se Gjergji nuk e la fronin e vet per tjeter arsye, por pse e perzûne n' 1496 prej Cetinet dy vllaznit e vet Shtjefni e Skenderbegu. Kje at herë qi kreent e Malitzii ja lshuene n'dorë sundimin metropolit Babiles.

— N'vjetë 1346, masi kje temelue patriarkati serb, selia e Xentes muer kâmen e me-

tropolitanes. N'marim t'qindvjetes XIV metropolitania ndroj vênd e nguli seliin e vet n'kuvênd t'Zojës Virgjin n'Krajinë. E kuer Turku n'1478 ja zhguli ket vênd bashkë me Shkoder, metropoliti i at-hershem, Besarjoni, e vûu seliin e vet n' kuvênd t' Shen Kollit, n'ishull t'Vraninës n'ânë t'liqênit t' Shkodrës. Por kuer Turqit e muerne edhè ktê, vojt n'Rjekë tu nji keshtjell i princit Ivan Crnoviqit; e ne e mramë, n'1485, nguli n' Cetinë, kû s' lujti mâa —.

Babila praa kje i pari i fees e i shekullit n'shtet t'vocerr, t'Malitzii. Kuer e muer n'dorë aj vet sundimin, i urdhnoj krenve me i ndêjë gadi fuqiis t'Turqve, por edhè per nji herit me ja vûe mênden e mos me u xânë me popull.

N'kalim t'shekullit XVIII metropolitët patne lufta me turq, e kahë marimi i atii shekullit u bashkue Malizii me Venedik per me i raa prep Turkut. Saa diq vlladika Sava, Malazezt zgodhne per metropolit Danil Petroviqin i thirrun Niegush, e ky ndonsè i paa kryem kndimesh e i rii paa i mushë 20 vjetat, kje shugurue n'1700 n' Ungarii prej metropolitit serb Arsenit III Crnojeviq. Mas Danilit, qi diq n'1735, ja muer kâmen i nipi Pjetri II qi duel kso jetet vjeten 1751, e u daa n'shêj

n'lamë t' poeziis me liber qi pat qitë: *Gorski Vijenac.* Mas Pjetrit II kjè zgjedhë nipi i tii Danili II, i cilli vojt n'Rusii per m'u shugurue vlladikë. Por tek mrrîini n' Pjetroburg ndrroj mênde, e u diftue vetun si sundues i Malitzii, e Rusia nuk i kundershtoj, e kshtû Danili met shekullaar, e muer titullin: *princ e zotnues i t' lirshmit Malzii e i Brdave.* Kje mytë n' Kotorr (1866) prej nji rajes s' vet e e pat per trashigimtarr nipin e vet Nikollen I, djalë 20 vjeç, qi kjè êmnue per princ a *knjaz* i Malitzii me 14 gusht 1861, e nen t' cillin u bâne luftat e mrame me Turk qi vluene per 15 vjet deri saa u bâa pagja me 31 kallnuer 1878. Kongresi i Berlinit ja lshote Malitzii edhè Plaven e Gucien; por trimnia e malcorve t'onë nuk e la kurr Knjazin me hîi nder ato male; e prashtû Europa me gjith Sulltan Hamidin n'kamë t' atyne vêndeve ja falne Ulçinin e Tivarin. Tash nja 10 vjet knjaz Nikolla kjè njoftun prej Europet porsi krajl, pse miqt e tii kishin menden me ja zgjanue pak mâa vonë princniin me tokë qi dojshin me ja marrë Turkiis a, mâa mirë, Shqypniis, sikuer qilloj pernjimênd mas luftet balkanike, qi tash 2 vjet e qiti Turkun jashta vêndeve t'bukura t'Novipazarit, t' Shqypniis, e t'Maçedoniis qi aj mjerisht deri atëherë a nuk diiti a nuk

deshti kurr me i sundue me fatbardhsii e me njat perparim e gjytetnim qi lypë koha e soçme. Por t'a laam historiin e Malitzii e t'kthehena prep tu Lula qi e kemi lânë n'Tivaar.

BKSH

NYE i XXIV.

N'at mrame e âma i diftoj s' biis fjalët e Zotniis t'madh, sikuer e quejte ajo, e s' prâte tuj ja levdue gojen e âmel t'tien e kujdesin qi kishte per ta. « Têsh moj loçkë — i thotë vajzës s' vet — t' i shtrohena vullndeses t'Atii t'Lumit; aj kaa per t'na u gjetun n'ndimë e s'kaa me i lânë anmiqt me na marrë neper kâmë ».

« Nânë, neser n' ç' kohë po nisena ? ».

« Zotnia Argjipeshkëv kaa urdhnue me ndêjun tî ktû, e vet me u nis per Shas ».

« Un, nanë, paa tyy nuk muej me ndêjë, prej tejet s'muej m'u daa . . .„ E e muer vaji vajzen e lodja loden s'e pritte.

« Qe, moj nânë — i pergjegji e âma — po t'lâa n'vênd t'êm ket grue, e cilla kaa me t'a majtë doren e kaa me t'pajtue bash si me kênë tî e bia e sajë ; mandej vî edhe vetë krye javet a krye dyysh me t'paa ; por tî mos u merzit ».

« A s'bâhet, nânë, me ndêjë edhè tî me mue? ».

« Zotnia Argjipeshkëv e kaa daa kshtû, si po t'thâm vetë, e mos e thashtë Zoti qi

na me i dalun fjalet Babës s' onë e Bâmirsit t'on. Po tî ç'po kee? rri per pak ditë paa nânen t' ânde, sikuer kan ndêjë edhè shoqet t' ua.... mandej, masì t'i kryej punët qi doon krye, skkojmë prep na n'vênd t'onë».

«S'kaa gjâa, moj nanë, po rrîi praa...». tha vajza.

«E prep po kjaan? têsh çka lypë?».

«Kurgjâa... por kam maall per tyy!».

«Mallin duhet me e hjekë, lum bia.... vehtja s'mytet me idhnim... a po t'vjen keq têsh me t'lânë?».

«Po rrîi, po rrîi; por mos m'qit n'harresë, eja e m'shif shpesh».

«Po pasha nânen... nuk t'lên tyy lokja paa ardhë me t'paa krye javet».

N'buk e mas buket nuk u fol tjeter gjâa n'mledhii t'atyne trii vetave por puna e Prêndës e fjalët e dy Zotniive deri saa shkuene me fjetë.

Edhè Prênda raa me fjetë, por gjumi nuk e merrte prej saa e saa kujtimesh e pikllimesh qi sprovote n'vedi; q'atje prej s'vonit e xûu gjumi t'thuesh perdhuni. M' nji kohë natet u çue, shikjoj prej nji dritorjet e pau se edhè nuk kishte dalë drita, Flêete e âma, gerhitte plaka. Atbotë i duelne para pershtypjet e mrames s' kaluene e i tkurrej zêmra

prej idhnimit, e prandej ja dishroj deken vedit, per mos me paa mâa e mos me ndîe t'vshtira e mjerime. Por çka, n'at ças, i raa n'mênd qi nemose mujte me e bâa nji t' lutun e bashkë me ket mêndim i leu n' zêmer si nji uzdajë e ree. Muer n' dorë uratët e u vûu me thânë Rruzaren; e, n' saa luta delte prej gojës s'sajë, n'zêmer t'vet ndîite nji farë leetsimit sikuer njaj fmia i vogel qi, kuer shkrepet ndokund e kjaan, e merr e âma e vet me t' mirë. Masi e maroj Rruxaren, uli kryet e i shtîini uratët n' qafë, gadi si me i dashtë per pêng t'asajë pagje kuer do qi t'ishte n'pikllime.

Njat herë saa i duel gjumi s'âmës, kjo e pveti Prênden: « Po tî s'kee raa edhè? uratë pse jee çue me thânë? ».

« Kam fjetë mirë, besa, mori nânë — pergjegji vajza — por m'duel gjumi pak heret, e kahë s'pata çka me bâa, mora e thaçe uratë ».

« Tyy t' ndimoshin si per shpiirt ashtû per korp, por m'u dha me pvetë... » ja kthej e âma « Nji amanet po t' a lâa oj bii, edhè n'deksha t'a lypsha n'at jetë: mos me e lshue uraten doret, mos me e harrue Atê, qi i kjoshim falë — e çoj gishtin perpjetë — e me e pasë gjithmonë nder mênd se jena nen hie t'Lumit ».

«Mirë po e mson; ashtû duhet» ja priti plaka, t'cillës i duel gjumi prej fjalve, e rrite e vête vesh paa zâa.

U çue edhè plaka prej s' raatit e duel n' qeleer. Kuer kjè ndezë zjarmi, i dha zâa Lulës e Prêndës per me ardhun me pii kafe. «Zjarm t' mirë kam ndezë!» tha plaka kuer i hîne mrêndë ata dyy shoqe.

«T'mirë mjaft, besa, por tyy t' dalët n'at jetë ky t'pritun kaq i mirë qi po na bân neve» pergjegji Lula.

«Joo pasha buken; do kallxue e drejta pse kahë fjala del shpirti: e kaa porositë Zotnia Argjipeshkëv ket burrin t'êm me u kujdesue per juu t'dyja por sidomos per vajzë t'ânde, edhè kaa thânë se per buk e çka t'keen nevojë eni e lypni tek une, a po ndîin? vetë goja e atii Zotnii kaa folë, e s' kee rrênë prej meje».

Mas nja gjysë oret u ndîi dera e oborrit tuj krisë; ishte nji shtegtaar qi lypte Lulen me u nisë per Shas «A âsht gadi? a dole? thuej!». pvette nieri mas deret.

Lula mlodh ato pakicë tesha qi kishte me vedi e muer me dalë.

«Têsh lamtumirë» e e muer ngrykë Lula t'biin e e puthi nder dyy faqet.

«Udha e marë» pergjegji Prênda me

t' fshâme, e ftyren e vet e mloj n' parzem t'nânës.

« Çka? prep po kjaan? ». e pveti e âma tuj perpîi lott.

« Shpejt grue, a dole! S'kam kohë me pritë » vikati aj shtegtari.

« Qe, qe » ja kthej Lula.

« Lamentenzoon, moj moter ; vajzen po ja porosis Zotit e tyy ».

« Mos bajë kujdes per ket punë; por t'kjoftë udha e marë e mos na harro ».

« Jo, jo » pergjegji Lula, e u nis.

BKSH

NYE I XXV.

Nuk âsht vênd kû gjindja s' e kan per ves ç' farë do t' keqjet o zakonit t' mrapshtë. Me pasë na per t' shetitun, kishim me ndîi: ktû graat, qi janë shprallca e mêndues-kqia, nuk diin as me shkrue as me kndue, por fjalen e sherrit diin me e ujdisë mâa s' mirit e me e perpaall me mjeshtrii; atjè gjindja doon me diitun punët e tjeterkuej, shum llapojnë e vêen gojë n'kênd; ktû punon parja, ecë fjala, kryhen punë t'paa-udha; atjè sundon resa e mnia ndaj shoqin e miqsia âsht veç e fjalë.

Gjind kso fare nuk munguene me ardhë e me e pvetë plaken sî e tek per at vajzë, a do t'rrîte shum e a doshin me e folun kûnd e kû mâa s' fortit. Por plaka u pergjegjte "Zotnia Argjipeshkev m' a kaa porositë; kurkuej nuk i duhet gjâa me diit mâa giatë „.

Prênda e kaloj at dite tuj kjaa e tuj dnesë per t'âmen; n'nesret i lypi ndoj punë doret plakës, e cilla i dha me harnue do çarapë. «Qe — i tha — duhet me i punue mirë pse janë çarapët e Zotniis, e aj si Zotnii qi âsht e lypë punen si Zotnii e jo si kushdo!» Vajza paa bâa fjalë e me krye ulët u vûe me

punue m'nji skutuliq odet, n'mndyrë qi mos t'i bite kuej fort n'sŷy e t'rrîte lerg prej gjithkuej.

Kaluene qishtû gadi dyy javë dit, kuer m'nji kohë mramjet erdh nji djalë e e lypi Prênden. Plaka i pergjegji: «Na, Prêndë, nuk kena ktû n' ket shpii; jam vetë vetun, por hajd n'punë t' ande, djalòo!».

«Une po shkoj» pergjegji aj djali «por pata nji fjalë me ja lânë Prêndës, pse shum porosii m'kaa vûe e âma».

«Prej kah jee tî» e pveti plaka.

«Jam i katundit Shasit» pergjegji i paanjoftuni.

«Êmnin si e pate?».

«Vatë; jam kushrîi me tê».

«Prit pak» tha gruja e i mylli deren.

Mas nji grimet herë duel vajza, çili deren e ndêj mas kapakut e foli: «Hîn mrêndë; nânen a m'a kee paa, e si âsht?».

«Shndosh e kee; mirë âsht».

«E tî me se kee ardhë?» pveti vajza.

«Kam ardhë me e perfolë nji fjalë t' dikuershme....» pergjegji djali.

«M' kan raa shum turbullime mîi krye, a s'po shef?... S'dii e mjera kahë t'ja majë... Kam ardhun n'ket vênd, e s'dii per çka.... m'lên, t'lutem, n'qetii nji herë... mas sodit,

n' dashtë aj Zot, zhvillohen punët... me sot m'qit n'harresë per gjithmonë.... ».

« Tî praa dashke me m'largue tuj m'thânë — m'qit n' harresë — por une nuk due me t' harrue tyy. E une po t' ap fjalen, ktû, se per n'bâsha m'u idhnue.... dii vetë çka punoj mîi at trathtaar!... Une ja truej jeten e t'riit t'êm nji shfrimit t'zêmers... A tî, o moter, don me kênë shkaku i t' hupunit t' jetës s'ême?.... Moter! tî kee thânë me t'qitun une n'harresë; une me t'largue prej mêç! Çka kam me bâa? E si kam per t' mujtun me t'shkoqun zêmret?... E mas atii prêmtimit? E çka t'kam bâa un tyy, masi jemi daa? Pse kam hjekun per tyy keq, po m' a shperblen n'ket mndyrë? a pse une kam pasun dekë bash n'shpii t'ême?... a pse pushka e trathtarit kqyrë me bâa gjak edhè mâa? a pse kemi ndêjtun lerg njêni prej tjetrit per disaa dit? »

Prêndës prej ktyne fjalve i pshtuene lott « E dii, e dii — tha — se per shkak t' êm juve ju â dashtë me hjekë me krye; anî Gjeloshi... qi m'kaa dashtë aq fort... mandej Çuni... Saa herë qi m'bjè n' mênd per kta dy, m'shperthen vaji » e kjaate.

« Prandej mue m' duket koob me ndêjë n'shpii t'babës s'êm; m'â mush mêndja me ikë

e me e lânë e me vojtun n' Shkoder, e atjè me xânë vênd...» foli djali.

« E mandej ?»

« Mue, si t' dahem prej vllaut t' madh, m'tokon edhè me marrë gjysen e gjâas qi kemi bashkë; mandej ngrehi shpii...».

« Kishte me kênë mirë me folun permîi ket punë me nanen t'ême josè me Zotniin Argjipeshkëv qi ktû perkujdeset per mue, se, çiltas po t'a thâm, une nuk due me punue kurrnji sênd paa bekim t'tyne.».

« Anì, ti per vedi bân si t'duesh; por une, sikuer t'thaçë, kam me u daa prej vllaut, kam me ngulë vênd n'Shkoder, por do t' rrîi si jam... e tyy edhè n't' qilloftë puna ndryshej... kam me ardhë me t'marrë kû do kjosh; e mandej un me tyy e tî me mue kemi me shkue me shoqishojnë nji jetë t'âmel ; por tesh po dahem prej tejet, Zoti e din deri kuer kemi m'u paa, veç po t'a lâa ket permêndim : t'a keesh n'mênd gjith herë se une kam vûu kryet t'êm n'rrezik per me t'dalun zot tyy e erzit t'ând» E u nis e shkoj.

NYE I XXVI.

Prênda hîni n' odë e u ul me ndêjë, o mâa mirë mundena me thânë, e lshuene giûjt mîi nji stol e ftyren e mloj me dyy shplakët e duerve e kjaate. Mas nji grimet herë hîni edhè plaka, e kuer e paa muer me e pvetë:

"Pse po kjaan? çka t'tha?„.

"Per nânen... m'kaa marrë malli„.

"E si ishte? A t'tha gjâa per tê?„.

"Shndosh ishte, n'kta dyy a trii dit kishte mênden me ardhë e me m'paa„ pergjegji vajza tuj dnesë.

"E me kjaa, pse po kjaan?„

"Jo, jo, s'kjajë; por m'u çue zêmra disi peshë...„.

"E ket djalë a e pate kushrîi, po?„.

"Po...„ e Prêndës ju pree fjala n' gojë.

"Çka? çka? A na jee krenue tesh, pse Zotnii Argjipeshkvi t'kaa porositë tyy tu une? A lypë edhè mâa a?„ — Une jam plakë tesh, jam thîi e bâa dele — murmurote plaka me vedi — Kjofshin mallkue t' rejat, si cokllat e prronit, qi u kaa kânde gjithmonë me e teprue: kuer kan shênd qeshen qi s'kee, e kuer kan idhnim o maall kjajn e kjajn e s' diin

me prâa„. Por kahë shifte se vajza s'ja daate t'dnesmes i qiti doren krahve; "Hajd, bânu vajzë sokoleshë! mos e lsho vedin kaq e fort! prâaj tesh: tesh po haam darkë... çou e na shtro tryesen! „.

N'krye t'dyy javëve Lula erdh me e paa Prênden e vet. Masì u falë me t' biin e kjo me tê, i kallxoj nji lajm t'mnershem qi kishte ndollë n'katund t'Shasit "S' m'a bâa me ndêjë mâa giatë, por kam ikë e ardhe ktû, per mos me ndîi fjalë t'vrashme per zêmer t'ême... „.

"Çka nânë, çka kaa ndollë? „ e pveti e bia.

" Aj gjaksori, qi kaa metun n'oborr t'shpiis t'Gjelosh Prêlës, paska pasë kênë, per fat t' zii, i Kastratës. I vllaj i ktii, praa, kaa çuemun gjind me ja lypun gjasht qeset e gjakut; por askush nuk i kaa dhânë gjâa, e t' gjegjunit e shpiis t'Gjeloshit kaa kênë: — Kemi bjerrun dy vetë per nja; e ky na kaa ardhun naten me na vraa, edhè na e kemi gjujtun n' terr t'natës — Bash per ket punë janë mledhun t'parët e katundit e e kan pleqnue me e laa at gjak trizash, due me thânë i kân vûu giobë t'Kastratsit me laa vetun dyy qese. Por shpia e gjaksorit kaa qitë e vrritë e madjè i kaa çue fjalë katundit se kishte per t'i raa

shpiis mâa s'mirës. Janë zii e perzii ndermjet vedit; njêna ânë thote me i laa, tjetra jo; kuer pardjè, qi kje e diille, bash kuer îshin tuj hîi n' Meshë krisen dyy pushkë flakë per flakë. Gjith ajo shumicë gjindsh suell kryet, u çuene n'kâmë fmîi, graa, burra, pleq, saa kjene n'oborr t'kishës, e mjes asajë zhurmes u ndîi: — Largoniu, largoniu — Çka kjè? e kishin varrue Mhill Gjeloshin e Çun Markun e po dojshin me i shtîi m'nji odë t' qelës. Gjâma u shtue edhè mâa, e kush i zoti i pushkes nuk u kursye me i bâa ball gjaksorve. Shkurt, per mos me e ngiatë, deri n'mjesditë s'kaa mêe pushka, deri saa hîne disaa malcorë ndermjetës. Por a diini saa meten n'ket luftim se? Pêsë t'dekun e tre t'varruem, e prej ânës t'gjaksorve veç e dy „.

E plaka "Punë t'pamira, pasha buken; e kush? i kshtêni me t'kshtênë, mo Zot mâa keq! kto punë s'm'i kânde mue aspak, joo... E deri kuer mâa kan me shkue giatë Shqyptarët e shkretë tuj fikë vedin e shpiin e vendin me gjaksiina ...? A s'kaa me lee kurr per nee dita e nji rahaties t'vertetë?„.

"O Zot shpejtoje ket kohë t'bardhë! Po e tesh kuer kaa me ju gjetë marimi i ktii lâmshit t'pshtjelluem, nji Zot veç e din; edhè Vata kaa ikë nji ditë para se t'u vritte i vllaj

Mhilli ; kû kaa shkue, a kaa vojtë m'u mytë kûnd n'liqêe, askush gjâa s' din „ tha Lula e fshâani.

Na, nuk kena mênden me i diftue t' gjitha gjaqet qi u bâne mrapa, pse kishim me dalë jashta çakut t'ndollmes qi jemi kahë e shkruejmë, por vetun po kallxojmë se Prênda, n'saa e âma kuvêndte, kishte ulë kryet : n'vanim t'atyne fjalve i bâhej asajë vehtja sikuer njaj zogu qi gjindet nder kthetra t' skyferit nelte n' ajrë paa diitë se kû â ; pse i kishte hîi tuta t'shkretes se e âma tek e mramja po u sjellte prej sajë e po i flitte rândë, asê kush e di me ç'mênde kishte ardhë mas atii pshtjellim.

Masi maroj Lula s'folunit, plaka u suell prej Prêndës : « Kallxoj nânës s' ate per mîi at djalin, a kushrinin t' ând, qi kaa kênun ktû e t'kaa lypë tash trii a kater dit ».

" Ç'farë kushrînit kaa ardhë ktû ? „ pveti e âma t'bien çuditshem.

" Vata kaa ardhë me m'diftue gjaqet qi kishin me u bâa n'katund t' onë ; m' porositi mos me dalun fort jashtë ; edhè une e pveta per tyy a jee shndosh, e t'kam çue fjalë per tê me ardhë e me m' paa „.

" E mandej kû tha se po shkoj ? „ pveti e âma t'bien.

" Por m'i tha njikto fjalë qi t'i kallxova; se kahë dote me ja majtë mue gjâa s' m' çili „ pergjegji vajza.

" I shkreti ! faleminderës shum prej tii, e Zoti ja prûftë rrugen e marë, pse paskan kênë ata gjind vertè t'kujdesshem per nee t' mjerave ; dashtniin e paskan pasë me gjith zêmer e jo sikuer nji paal... Per t'mirë qi na kan bâa m' nee, Zoti jau shperbleftë n' miratim n'at jetë, kû do t'shkojmë t'gjith na, si i drejti ashtû i shtrêmti „ tha Lula e i pshtuene dy lot.

" Edhe aj djali „ — ja nisi plaka — " m'tha mue tu dera, kuer erdhë me lypun t'ânde bii, se kishte nji fjalë porosiet per t' ja thânë vajzës, e se nâna e kishte çue... Por tî, Lulë, ndoshta as nuk e kee paa me sŷy at djalë ·.. „.

" Aj porosiin e kaa pasë me vedi, aj qyqari âsht mundue per t'dalun zot t' onin „ gjegji Lula.

" Mundet me kênë; mundet me kênë ashtû... „ murmuroj plaka me vedi, e mas nji grimet herë qi ndêjne t' trija paa zâa, e zoja e shpiis tha : " tesh hajde praa e t'sillena marë e t'a haam nji kashatë bukë, se edhè Lulen do t'a keen marrë ûja „ kto t'mramet fjalë i percuell me gaz e tuj u perçapë.

NYE I XXVII.

Paa u mushë moji vajzen e fejuene per nji djalë prej Shllakut; e kjo fejesë u bâa disî turrë prej Dom Palit t' Shkoders, i cilli i perpoq fjalët edhe me Lulen.

Nder do malciina t'ona kaa metë qi djali, para se t'marrë vajzen, me i dhânë shpiis trii qese. Mas ktii zakonit praa ju dote edhe atii djalit, qi do t'merrte Prênden, me i dhânë pare mas shêjît qi kishte çue, e prandej u ul çak prej Shllakut n' Shkoder per me shitun nji pêndë qee. Por, paa merzii t'lexuesit t'dashtun, po i kallxojmë dyy fjalë permîi ket Gjonin, kshtû u thirrte i Shllakci, e per çka i kaa ndollë me t'shitun t'atyne qeeve.

Ky Gjoni kurr nji herë n'jetë t' vet nuk kishte pasë kênë ulë n'Shkoder; por çka, ishte bashkue me disaa shokë e raa n' gjytet me ta. U suell praa i ngrati me ata qee neper teqe dyy dit e trii e kater, kuer qe po i del para nji kasap, i cilli e pveti se saa i shitte ata qee " Dyy qese mâa s' po t' lypi, n'daç merri n'daç lêni, nji fjalë e nji „ kje pazari i Gjonit.

" Mâa liir, mâa liir; aq pare s'ja viin „ foli kasapi.

"Saa per tyy ?„ pveti Gjoni.

"Njizet mixhida t'bardha „

"Saa bajnë ?„ pveti Shllakci.

"Katerqind e gjashtdhetë grosh „.

"Joo „ pergjegji shitsi.

"N' daç me i dhânë per njashtû, mirë, n'mos daç, besa kee me u pêndue e kee me ja lânë tjeter kuej per njaç saa t' thaçë vetë; por mâa mirë, lum daija, bân me m' a lânê mue per aq pare, e nuk shkrumohe gojet kot tuj folë me gjind, e s'kee nevojë me u êndë poshtë e perpjetë e me i lodhë kamët „ E kasapi me kto fjalë kshiillit (mund t' thomi) muer rrugen kahë kishte ardhë.

"Ndal, ndal „ ja priti me t' shpejtë Gjoni " ndal e kqyri nji herë, ə mandej fol „.

" I kqyra mjaftë, çka me i kqyrë mâa? njaq saa t'thaçë lênmi „.

" Pazarin e parë s'kam si t'a uli pse e lypë nji punë e jêmja ashtû; kam me i laa dikuej trii qese pare; e prandej une u dorgja ktû n'Shkoder, kû s' jam kênë ç' se kam lee, per me i shitë kta qee, per mandej me laa nji perlim t'dikuejn „.

" E kuej ja kee kto pare? » pveti kasapi.

« Nji shpiis n'Shas » gjegji i Shllakci.

« Si e pat êmnin ajo shpii?„

« E Prênd Lek Vuksanit ».

« Hê, hê, po, po, po e njof at shpii si tyy nji têsh ; saa herë shpia e tii çon e m'shet lopë a qee a berre, e kuer s' m' qillojnë pare m'xânë besë per nji javë, e dyy, shum shum ; edhè une saa herë e herë i kam xânë besë, mârre me thânë, deri m'njiqind mixhida t'bardha a njiqind e pêsdhetë, si kaa qillue, per nji motmot o mâa teper. Po tî a kee me marrë vajzë aty n'at shpii ? » kshtû foli kasapi shkodranë i cilli nuk e njifte kurrfaret as Prênd Lekë Vuksanin as shpiin e tii.

« Po bash vetë jam i fejuem per vajzë t' Prêndit » pergjegji Gjoni.

« Kee perzeta çka merr ! âsht si lule qi çilë, e mirë me t'tâna veprat ; n'e lypsh t'urtë, t'urtë e kee, t'paa-fjalë, t'mêçme, e e paashme âsht saa t'a lypish ; e njof vetë qi m'kaa shtrue buken para, kuer kaa qillue e kam pasë punë n' Shas e kam raa n' shpii t' Prêndit ».

« Po Lulen a e njef, a âsht farë gruejet ? a por... N'at shpii s'kaa metë kush por nji nânë, e... nji djalë qi e kaa pasë ja kan vraa ».

« I dii punët mâa hollë se tî, shum miqsii kêmi pasë me at djalë t'shkretë ; e Lula âsht nji copë grue, shoqen s' e kaa ; s' janë njizet ditë se kaa ardhë n' dugajë t' êmë, e

m'kuvêndi per fejesë t'biis s'vet„.

"Çka t'tha manà„ pveti shitsi i qeeve.

"M'tha se kishte mênden me ja gjetë s'biis nji burr t'mirë, qi t'jenë i puuës e t'ja keen kujdesin grues s'vet„.

» Mirë, mirë; po e per nee si po ja bajmë, çka po thue? » foli Gjoni.

« S'po dii as vetë çka me t'thâuë... Une, per aq pare, mênden s'e pata me i marrë... por... po shof se tî kee raa ngusht, paret t'lypen domosdò, hatri me at shpii âsht kahë m'lidhë mâa fort... A di çka? po e bâjmë nji punë miqsisht, e kujtoj se ket miqsii kemi me e trashë edhe mâa mas sodit e mrapa; une qeet po t'i marr saa po thue tî, dyy qese; por mue tesh per tesh paret nuk m'gjinden; veç si kapaar po t'nap kta kater mixhida, kusurin vjen e e merr sot dhetë dit ».

» Êmnin si e pate tî? » pveti Gjoni kasapin.

« Hasani qi luen veshtë; e shpiin munde me m'a lypë kuer t' duesh, kuer t' pelqehet tyy » pergjegji blesi.

« Hasani qi luen veshtë » tha me vedi kadalë i shllakci « Po shpiin kû me t'a gjetë? kû e kee? »

« E kam shêj-shêj me Xhamii t'Kuqe, e si t' mrriish ktû, pvet e t' diftojnë se dera e o-

borrit âsht prej sakakut, dera e shpiis prej çardakut, e votra prej oxhakut; at hera tî m'a kee gjetë shpiin. Edhè n'qilloftë e n'ardhët e âma e vajzes, qi kee xânë tî, kam me i diftue per t'njoftun qi keem bâa bashkë» Kshtû foli Hasani qi luen veshtë.

«A thue me t' vertetë i gjêj paret sot dhet dit?» pveti Gjoni.

«Kau lidhet per brinash e nieri per fjalet; nji fjalë qi t'dalë prej gojes s'ême nuk e perpîj mâa, mue edhè m' njef Shkodra maar ç'farë nierit jam; mjaft por qi t'm'lypish me ket êmen: Hasani qi luen veshtë» Me kto fjalë ja la n'dorë kater mixhidat, e muer qeet e u daa prej tii per mos m'u paa mâa kurr.

NYE i XXVIII.

Gzimi mâa i madhi qi pat Gjoni kjè, perpoos qi i shiti at pêndë qee, se u gjet me nji tubë pare n' grusht. Me nji herë i shkoj neper mênd me ju rrasë ndoj pijetores; aq pare, thote prep, saa t'harxhis i fitoj, shndosh por vetë e krahët e mîi! — Lypi vêndin, ku e kishte ngulë mênden e vet, edhè hini mrêndë.

N' at pietore ishte zhurm' e madhe. Nji shkarth shkote e vîte, shpejt e shpejt i bâte sherbim gjindve qi kishin ardhë me pii: dikuej i çote pêsdhetshin me rakii, dikuej i merrte qindshin me ja mushun persrii, tjerve i vête para edhè panicen e mezes. I zoti i dugajës tek pau se hîni myshteria i rii, u çue prej nji stolit, e i duel para — «Qe, i tha, njatjè kee vênd saa me dashtë» — «Po, po» kjè t'pergjegjunit e Gjonit.

«Çka po don?» i tha shkarthi malcorit «a rakii a vênë? saa po don»

«Nji qindsh rakii, e mirë t'jeen, edhè meze m'bjè „.

«Hajt tî!» ja priti shkarthi, e ky s' vanoj e i prûu çka lypte. Si e kulloj at qindsh lypi prep nji qindsh tjeter; t' a sosmen edhè

ktê, lypi per s'tretit me e mushë shishen, por i tha shkarthit kuer ja pruni « Çka âsht kjò rakii, morè, kaq e butë qi n'vesh me m'a qitë une nuk e ndîi? ».

« Qe praa, gjith kto gjind janë tuj pii kso rakiet, a por ndoshta jee msue me vênë t'trashë Zadrimet? »

« Joo; çka po thue? s'mund t'a vêe as n'buzë, por anì, po pii qisojet » E e kapi shishen, e çoj perpjetë, e e rrahi per tryes.

Gjonin kishte fillue me e xânë rakia e prandej po i dukej si mâa e butë, por goten s'dote me e lânë. E kaa pasë lânë fjalë i moçmi: m'saa mundet me ndêjë fmia paa buk, aq mund t'rriin pijaneci paa rakii — Nji nieri nuk msohet me nji rêndit me pii, por ja nisë pijes saa pak nji herë, e ket pakicë kuer nisë edhè me e shpeshtue, s'kalou shum kohë e shtyhet n'pije pak mâa teper, e t' fllluemen me e lânë per ndoj ditë s' vanon e i kthen dishiri i perparshem; n' mndyrë qi atii i bâhet petk e s'mund t'a hjekun; âsht e diitun mandej se per dam t'tii si kahë t'shpikunit e pareve ashtû per kahë t' shndjerzuemit e vetvedit, e kahë t'fikunit e shpiis s'vet!

Prej rakiet Gjonit i kishte raa huj me kndue; edhè njimênd ja filloj kanges. Gjith aj njeri qi kjè n'at dugajë suell kryet e nji

nder ta foli « I duel tymi » e shperthej gazi prej t'gjithve.

« Mos kujtoni, morè burra, se jam piishem... por m' kapi merzia ktû vetun, e ja dhaç kanges » Me kto fjalë desht Gjoni me e laa vedin.

« Kndo, kndo, e t'lumët goja » pergjegjne disaa « po n'a kânde edhe nee ; tesh kahë herë kemi ndêjë shurdhë ».

« Oh ! u turrsha t' tânve me ndeer e me faqe t' bardhë » e i malcori e kputi t'katertin qindsh per nji herë e shishen e ferflloj n'qellzâne. T'gjith ja pritne: « T'bâfte mirë, morè, t' bâftë mirë » E n'kaq grimcat e thermiat e gastares ciklluene n'tokë.

« M'kallxoni tesh kush kjè aj qi tha — i duel tymi — Shndosh kuleta e ême, se tymi s'kaa per t'm'dalë kurr, por tymi i daltë atii qi m'tha mue... A po qeshni a? mêet i kam n'vênd ; une s'jam bâa edhè çka kujtoni ju... Kam shitun nji pêndë qee, e nji qind grosh pare t'thata m'i dha n'dorë, kusurin vî e ja marr edhè dyy javë tu Xhamia e Kuqe... Paret s'kaa si m'i haa; vî e ja xjerri me perdhuni me qeverii... Une dola mâa dhelpen se aj : i lypa me m'diftue êmnin, edhe aj m'a diftoj êmnin e vet ; i thoshin : Hasani qi luen veshtë... ». Prej ktyne fjalve t'mrame t'gjith saa kjene u zhgrehne n' gaz, e njêni qeshte

mâa teper se tjetri.

I zoti i pijetores tuj paa se Gjoni ishte dejë e bâa bryl e se prep po lypte me pii, e shokve t'tii u kishte kânde me u mehitë e me bâa harush me tê, ju afrit, e ju lutej tjerve qi mos me e ngucë ; e lote t'piimin per krahit e u mundote me ja mushë mênden me ardhë e me raa. Por Gjoni kthete prep n' at fjalë: — anì, kush me m' thânë: i kaa dalë tymi! — e shkote tuj levdue vedin, baben e fisin e vet. Por çka, atò fjalë: hajd tash e e t'shkojmë me fjetë, tringllue shpesh herë n'vesh t'tii, s'mramit i hîne n'krye, e ju desht domosdò me ju shtrue kshilleve t' zotit t' dugâjës. E shterngoj vedin ; hapi krahët, i nguli n'tryesë ; muer nji herë e dyy me u çue; fshâni, i u mueren kâmët: s' tretit, ndimue prej t'zott pijetores, u ndreq. Aj gjithnji shkote tuj u majtë, e tjetri tuj e ngrehë kapak e çoj deri tu nji derë. Aty Gjoni, kahë ndju t' pershndetunat qi po i bâshin e ankimin: — ç'kênke pîi kâmësh! — u suell me t' shpejtë: e mos me pasë kênë majsi i vet me ja njitë krahin mirë, kishte raa n' kokerr t' shpinës: suell saa kryet, e, me tjetrin krahë qi i rrîte shliirt, pershndedi gjith at nieri.

« Qe ktû mrênd praa kee me fjetë sunde » i tha aj trimi, e e shtîni n'nji odë. Gjoni kuer

e paa shtratin qi po e pritte gadi, u gzue: e shikjoj t'zotin e dugâjës me dyy sŷy qi herë i shndritshin mâa fort se kurr, herë ju errshin si dyy xhixhilloja: shtrîni krahët me e qafë at burre bâamirës n' shêj t' miradies, por ky ju largue; atbotë i tha: « T'daltë n'at jetë, se, besa, fort lodhë paskam pasë kênë » Por shit-si i pijes e la me fjalë n'gojë e mylli deren per jashta.

BKSH

NYE i XXIX.

Gjoni, kuer u çue ne e nesre, u çue me tre pash diill.

« Saa mirë se! » ja pret i zoti i pijetores, kuer e paa « po m' duket bash si *agë*, a thue se tjeter kush punon e fiton per tyy ». Gjoni nuk i dha t'gjegjun, por m'nji i ferkote sŷyt.

" A deshte edhè pak rakii ? se t'bân mirë tesh n'nade „ i tha shkarthi.

" Joo, mâa mirë mos t'a kishe pii as mramë, por ûja m'paska marrë, e deshta pak buk me ngrânë pse qyysh djè n' mjesditë s' kam shtîi gjâa n'gojë: qe praa dy metelikë per buk e nji per djathë „.

" Sot paske ndjehë si bylbyl; mrâmë jee kênë pak smûet, por na kee bâa edhè me qeshë „ i tha njêni qi hîni q' at herë n' dugajë e i cilli kishte pasë qillue tuj pii edhè aj.

" Çka me bâa ? s'kalohet ndryshe kjo jetë, por me shokë, me rakii e me budallii „ i pergjogji i shllakci, e qeshne t'madhe dy tjerët.

I erdh buka e hangri. Si u ngîi, pveti a ishte kush qi do t' u niste per Shllak " Çka po dii un ktû me tyy „ ja bâni i zoti i pijetores " kqyr, lum daija se do t'm'laash çka kee

pii mramë e edhè t'bûjtunit „.

" Joo, he qên, t'bûjtunit! çka po flet, e çka po thue? tî a s'e din se kam kênë lodhshem? tî me e bâa pak edhè per hater t'Zotit; mandej, a pak kam blee tu tî rakii a? jo pês metelik a tre, por kam pii nji okë qi bân kushedi saa! „.

" Besa besë, jo, nji okë, por nji okë e gjysë, e t'duhet me laa tet grosh, pse kaa kênë aso s'miret, edhe t'fjetunit t' bân dy, e bâjnë gjithsejt dhetë grosh» foli shitsi disi me idhnim.

« Çka kujtove tî? a jee burrë a çka jee? mâa liir me m'marrë» ja priti i malcori « edhè nji okë e gjysë s'e kam pii, por tre qind derhem, qi na bâjnë nee kater grosh e gjysë n'tre grosh oken e nji metelik e gjasht pare t'fjëtunit; q'aq mjaft kee, e mos e ngiat tortë tuj bâa llapa llapa! »

« A shpejt ktû dhetë groshat a t'i mora me perdhuni me zaptii» ja kthej i zoti i dugajës.

« Kadaal, kadaal pak; a po m' flet kshtû pse gjindem n'dhee t' huej a? ndoj sênd me m'a ulë se shum m' kee lypë perzè» tha i shllakci si i zbutshem.

« S'due veta me bâa llapa llapa n'dugâjë t'ême; anì per hater... t'a diish se per hater... po t' i uli dy grosh e m'lajë veç tetë» foli tjetri.

« Hajd, hajd, per hater, t'êm m'i lên edhè dy grosh » i tha n't'lutun Gjoni.

« Nji fjalë e nji, e s'bâhet ndryshe » Gjoni ja lshoj n'drrasë njênen nder ato mixhida e tha: « Qe, m'a the, edhè ndal paret t'ua ».

Tuj i shtîi paret n'kuletë e tuj ja lidhë gryken ksajë, Gjoni tha: « A thue do t'gjindet kush, manâ, qi niset per Shllak ? »:

« Shko tu hâni i Meho Çardakut, ndoshta gjindet kush qi kaa mênd m' u nisë ; sot edhè e êjte âsht» Kshtû dugajxhia " E shko, Metë, e çoje deri aty „ i urdhnoj shkarthit t'vet.

« Ktû mirë metsh ».

« T'mira paç e udha e marë ja priti i zoti i dugâjës malcorit.

Shkuene tu hâni e per fat t' bardhë t'tii ishin disaa qi doshin me u nisë per Shllak.

Gjonit i kishte hypë nji farë kreniet jo veç se ishte i fejuem per at farë vajzet, por edhè pse kishte kênë n'Shkoder, e n'ket gjytet kishte paa e ndîe çka s'kishte paa e ndîe kurr n'jetë t'vet, edhè me mzi ç'pritte me xânë kuvênd me kênd e me i diftue e me ja levdue punët e gjytetit.

T'diillen para meshet u nis edhè aj me shkue n'kishë, e, t'i paamen per s' lerg disaa shokë e dashamirë t' vet ndêj rrotull n' oborr t'kishës, desht me shkue edhè aj m' u perzie

me ta. Gjithnji n'mênde t'vet shkote tuj thânë — saa t'avitem tesh po bâjnë t'tanë *byy* n'kamë —. Kshtû kahë mêndote me vetvedi kuer ju avit ngiat u tha: «*byy burra*».

Saa kjene aty u shperthej gazi, e t'shkretin Gjon e mloj mârrja; s'ju bâa me ndêjë me at shoqnii e me durue gazet e lojnat e gjithcillit asish, por ju desht me vûu thêmrat kahë kishte vûu gishtat e u daa prej tyne.

U mushne dhet ditat, e Gioni u ul per s'dytit n'Shkoder. Vojt fiill tu Xhamia e Kuqe, shikjoj mirë cilla ishte dera prej *sokakut*, edhè dau me mênde t'vet me i krisë nji derës s'madhe «Kush â?» pveti dikush mas kapakut. «A rrîn ktû Hasani qi luen veshtë?» pveti Gjoni.

«Ksajt pari nuk diim se rrîn aj nieri, por shko e pvet n'pazaar» kjè t'gjegjunit.

Msŷni nji dugajë, qiti kryet: «A rrîn ktû Hasani qi luen veshtë».

«Pse? Ç'punë pate me tê?».

«M'i kaa do pare per t'm'i laa, dyy qese paa kater mixhida».

«Pvet at dugajen q' aty, se aj do t' a diin» Edhè i malcori shkoj per fjalë t' tii: «Puna e marë! A gjindet ktû Hasani qi luen veshtë?». Kshtû e ênden t' shkretin e lujten me tê, e tek e mramja u kujtue edhè aj vetë

se e kishte rrêjtë e thaa aj nieri qi ja kishte njitë vedit êmnin Hasani qi luen veshtë, e se ja kishte blee at pêndë qee per kater mixhida e jo mâa. U bâa me vraa vehten prej idhnimit, por teper voon.

BKSH

NYE i XXX.

Dy muej i ishin mushë Prêndës se u gjindte n' Tivaar, e kish fillue edhè me u njoftë e me u miqsue me ata gjind t' cillët u sjellshin mâa s'fortit n'shpii t'plakës per me prûu çarapë me arnue a me marrë t' porositun per ndoj punë o ndoj tjeter. Vajzen shasjane t'gjith e dojshin e e kishin per zêmer qaq mâa saa e thirrshin: — njome, loçkë, zêmer. — Disaa u ankoshin me tê se saa keq u vîte kuer t' daheshin; do tjerë, per mahii, i thoshin se nuk kena me t'lânë me shkue; kush i diftote se motra e nânës babës i ishte kênë martue n'Skllak e dekë tesh voon, e kallxote per tê se kishte pasë raa mirë e se kishte lânë tre djelm si vera; kush ja levdote vêndin e bukur e t' shndoshtë qi kish Shllaku; kush e kêmitte tuj i thânê se hie do t'i kishte nusija e fjalë tjera.

Per Sh' Njergj Lula i pat punët e ndreqne; due me thânë, shpiin e shiti per dhetë qese, e kto pare si i pat shkoj vetë e ja dha n' dorë Argjipeshkvit, i cilli i tha « gjysen e ktyne pareve i lshojmë me fajde e gjysen tjeter lên e i mêrr kaa dyqind grosh per vjetë ».

« Zoti t'ndimoftë, Zotnii, » i pergjegji Lula « edhè tesh per ket Sh' Njergj kam marrë nji odë me qiraa 'i qind grosh n'vjetë ; a kam bâa mirë, Zotnii ? ».

" Mirë mjeft, e ket qiraa e paguen vetun me pare t' fajdes, edhè diçka t' tepron ; t' teprojnë ... prit... qind e pêsë dhetë grosh ; a po shef ? kee me rrnue si faqja e bardhë „.

" Zoti t'a majtë doren mîi krye, aj i Lumi t' u baftë ndimë si per shpiirt ashtû per korp „ ja kthej Lula.

" E vajzen kuer t'a marrin ? „ pveti Emzoti.

"Fjalen m'a kan dhânë per tek deri Sh'Mihillit, por paret e fejeses edhè nuk m' i kaa çue ; ç'farë pshtjellimit kaa qillue as vet as kush nuk din me diftue gjâa, por m'duhet me u ulë n'Shkoder n'ket javë e m'u marrë vesht me Dom Palin „.

"Mirë bân me shkue e m'u marrë vesht me tê, e Dom Pali pvetë kû duhet e t' nep t'gjegjun tyy „.

" T' paçim o Zotnii i mirë „ me kto fjalë Lula i puthi unâzen e gishtit, e duel per deret.

Gjonit, masi ja kishin vjedhë n' Shkoder at pêndë qee me djallii, sikuer thote aj, ja mushne mênden gjindja e shpiis me raa per s'rii n'Shkoder e me u paa me Dom Palin e

ktii me ja kallxue vjedhsiin qi ja kishin bâa, e me e porositë mund t'i vête kapak asajë punë me pak sênd, due me thânë tuj pague per at fejesë vetun nji veshë t'leet nuses.

" E te une me se jee ardhë „ ja priti prifti " Une ç'faj kam pse t'i kan vjedhë tyy qeet diten per diill? Une kam bâa çka m'kaa urdhnue i pari... shkurt; une s'kam faj, n'paç me i laa ato tri çese laja, n' mos paç... me u martue i kânde gjithkuej, tyy e shokve t'uu jam tuj thânë, por duhen paret, e paa pare nuk hypë as...„.

" T'lutem Zotnii, m' a bân ket ndeer, e n' kjoftë se m' nep fjalen se do t' mundohesh me ja mushë mênden s'âmës s'vajzës si thaçë vetë, njitash po t'a bie nji dash kû t'jeen mâa i miri, pse i kam prûu njâa ndând desh me i shitë „.

" Dduntiin ndale per vedi qi jee i papasun mjeft, se vetë nuk punoj per fitim. Por tî, morè Gjon, a s' po dron se po t'i vjedhin edhè ato desh? „

" M'a kan djegë nji herë, por tesh i kam mêet vedit, e kam prûu nânen me i shitë, e nâna ja dìn pazarit; paret madje i lypë edhè n'dorë; ja kaa xêjen ajo, pse kaa shitë saa herë e herë n'treg t'ktii gjytet „

" Mirë, mirë kee bâa; por per punë t'pa-

reve t'fejesës si po ja bâjmë?„.

" Si t'diish tî, Zotnii, m'at dien t'ânde„.

Dom Pali, si u mêndue nji grîmë herë, tha: "Hajd se me ndimë t'Zotit tesh e ndreqi vetë ket punë„

" Âshtû, Zotnii, edhè dashin, qi t' a prentova, deri mrama tesh t'a bii„.

" Ani mirë, kjofsh bekue„ ja kthej prifti.

Kuer erdh Lula me marrë fjalë tu Dom Pali, ky i tha: " Per urdhun t'Zotnii Argjipeshkvit une jam mundue saa kam mujtë me ja gjetë vajzës t'ande nji vênd, kû, majë uzdajë n'Zotin, e han nji kashatë buk n' qetii, paa pasë nevojë me ja shtrîi doren kuej, pse burrin e kaa t'rii, e t'foort, e t'zotin e punës ; tesh per s'dytit po t'lypi tyy, si ndermjetës qi jam, me m' a falë tî, Lulë, vajzen t' ânde; a po m'a falë?„.

" Tî jee baba i shpirtnave t' ona, po t' a fali me gjith zêmer „ pergjegji ajo nânë e mjerë.

Dom Pali muer e i kallxoj Lulës rrezikun qi i kishte ndollë dbandrrit t' sajë, e se ky per nji herë s'kish si me i mledhë prep ato pare, pse i duhej me e ndreqë shpiin e vet, e m'u bâa gadi per darsem, e edhè do t'i pertrîite disaa çakla shpiet; " por qe„ i tha "njikto dyqind grosh m'i kaa dhânë saa per nji fiill petka, e mandej m'tha se tesh ja shtoj

me veer t'sotnjivjeme, me t'korrun t'grunit „.

Lules s'ngratë do t'i keen raa me t'shpejtë nder mênd fjala e t' moçmit qi thotë: Vaden me verë, paret kurr nji herë; fajden me t'korrun t'grûnit, paret mâje hûnit. Por e shuemja nânë s'i prishi fjalët, e pergjegji: Vajzen t'ême, per mas Zotit, tyy t'a kam porositë „.

"Por kqyr „ ja priti me nji herë Dom Pali "nji javë para se me e dhânë vajzen do t'ulesh ktû n'Shkoder tî vetë me tê, e t'dyjave u xâam vênd tu nji shpii e kshtênë, masandej vîin krushqit n' ditë t' shênjueme e t' a marrin vajzen. Por kqyr, Lulë locja, me i bâa punët me rregull: te Zotnii Argjipeshkvi me me shkue tî bashkë me t' ande bii, e me i marrë doren e me ju falë nderës per kujdes qi kaa per juu as me pas kênë ju... kushedi kush; edhe at ditë qi t'dahesh prej vajzes mos me u gervaall tuj kjaa; kshtû edhè porosit biin t'ânde; punët, ju lutem me i bâa me hie paa u perpushë, pse ktû âsht Shkoder, e n' ket vênd gjindja me mzi ç'presin me vûe oroe e me qeshë.

Edhè Lula ju fal nderës priftit nji qind e nji mîi herë per msime t' vjefshme qi i nepte.

NYE I XXXI.

Dyy javë para Sh' Mihillit Prênda vojt me ju falë nderës t' Pershndritshmit bashkë me t'âmen ; u fal e u muer ndrykë me plaken e i lypi t' falun per trazim qi i kishte pasë dhânë ; u fal me t'njofshmit : « Lamtumirë » u thote, « s'kena me ndêjë e me kuvêndë mâa bashkë, n'ket jetë nuk shifena mâa ... » e kjaate.

« Hajt e mjerë » i gjegjishin shoqet « mali per mal por s'perpiqet, se nieri per nieri po ».

Nânë e bii e edhè nji shtegtaar, t' cillin e mueren me vedi, dulen prej Tivarit n'krah t'mjesditës e mrrîiten n'Shas me natë, n'mndyrë qi askush nuk e diite t' ardhunit e vajzes s'ikun, por veç e Tringa, t'cillës nuk i mshehte Lula kurgjâa, e madjè shkoj vetë e e thirri e e ndali at natë.

N'nesret, saa filloj me ague drita, u nis Lula e Prênda prej katundit t' vet me at shtegtarin qi po i percjellte per Shkoder.

Kuer filluene me ju largue katundit, dyy graat, paa zâa, sullne kryet, e shikjojshin shpiat, nder t'cillat paane edhè shpiin e shitun, kû ishte rritë Leka e aty mrêndë e kishin kjaa ;

kû e kishin majtë ngrykë saa herë Marashin foshnje e ja kishin ndjellë gjumin me kângë t'amla. Prêndës ju mushne sŷyt me lot e suell kryet n'tjeter ânë.

Lamtumirë! u tha n'at ças maleve t'dashtuna kû kishte pasë lypë shpesh herë me pii ujt e njaj kronit t'ftoftë; e kodrave t' bleerta, kû kishte kênë me i kullotë delet e veta, e fushave t'hapta mlue me baar e mushë me gjithfarë pêmësh u tha: Lamtumirë! Lamtumirë, o kishë, kû mêndja m' u kthjellue saa herë e herë, kah e lutshe Zotin e jetës; kû ja porositshe t'Lumit t'gjallët e t'deknit, shpii e gjallnii, lamtumirë per mâa s'mramit o vênd i êm kû kalova t'riit t'êm!

Oh saa trishtim kaa zêmra e nierit kuer t'dalin prej vêndit t'leemit t'vet! Ket trishtim e sprovon edhè njaj qi niset nder dhena t'hueja per me fitue do pare: kishte me dashtë m'u kthye prej mallit, por fitimi i tëhjek mâa teper per mandej me kthye prep n'vend t'vet me pasunii. Saa mâa fort shkon tuj u largue sŷni i tii, aq nuk kaa t'ngiim me e shikjue vêndin e vet: i hypë merzii; me mallnjim e si i hutuem kalon vênde tjera; shef katunde ə gjytete plot me gjind qi shkojnë o vîin; shpia mas shpiash, rruga mas rrugash, e i bje t'therun n' zêmer per vênd t'vet; e kuer ja

ngulë sŷyt ndertesave t'bukra, mênden e kaa tu bashitna e vêndit vet, mêndon per at shpii t'vogel qi do t'a ngrehin n' plang t' gjyshit e t'katragjyshit kuer t'kthejnë i pasun.

Por ajo vajzë ndîite diçka n'zêmer t' vet qi i thotë: — S'kee me kthye mâa me e paa katundin t'ând! —

Mrrîiten n'Shkoder; lypne Dom Palin, por me t'dhimtun t'madh ndîine nânë e bii se aj prift, uzdaja e tyne, kishte dekë. « Na kaa dekë » i tha Lulës goja e parë « ndera e jonë, shtylla e jonë, e kemi metë si t' vorfen paa tê ».

« Çka pat qi diq kaq shpejt? Kuer u smûe? » pveti Lula.

« Kaa dekë perzè nji javë para Shna Rrokut; e kapi dhimë zêmret e foort per nji ditë e 'j natë, deri saa e plasi e diq ».

« Dritë pastë! » ja kthej Lula.

« Njimênd dritë pastë, se kaa kênë Zotnii i mirë » ja kthej tjetri.

Lula pveti kush ishte famullitaar n'vênd t' Dom Palit, edhè vojt tu aj; i diftoj punen fiill e per pêe; e i kallxoj s'mramit se Dom Pali i kishte pasë dhânë fjalen me e çue tu nji shpii e kshtênë deri saa t'vîshin krushqit me ja marrë t'biin.

« Mirë, mirë » i pergjegji prifti; edhè di

Zoti, ja gjet nji shpii t' mirë kû e priten si t'vett.

Mas pak ditve erdhen krushqit me marrë nusen. Lula e kishte pasë shênjue me i vûu kunorë s' biis Dom Pali; e bash n' Shkoder por masi ky nuk ishte mâa, nuk ju vûu asfaret mêndimit t' parë e e la qi t' vete n' Shllak.

Mundet me e marrë me mênd gjithcilli nesh se me ç' farë zêmret t'plastë, me ç' vajë e dnesme u daa Lula prej s'biis e kjo prej s'âmës.

« Hajd mjeft kjave nuse » foli nji malcuer « hyp têsh n'kaal; qe se kaali âsht i butë, si dele ». Nusja u kacavaar per samaar; ndimue prej dy tjerve dikû me fjalë e dikû me punë, hypi n'kaal. U suell e i tha Lulës « Nanë, lamtumirë » — E pershndetne vjehrren edhè krushqit me nji: — I kjoftë per hejr t'dyy palve —; e bii e krushq e lâne nânen e paa djalë n'vênd t'huej tuj e pajtue e tuj e marrë me t'mirë gjindja e huej.

Prênda, hypun maje kaalit, per nja dy sahat pat dhimë per t'âmen e dneste kaa nji herë; por masandej t'lodhunit filloj me ja harrue pikllimin; ishte gadi me e bâa gjith at rrugë kâmë e mos me ndêjë aty n'kaal e me hjekë keq. Trimat ja ngucshin kaalin per me ja bâa me ecë mâa fort: shkote tuj u tundë e mahej per samaar, por s' mujte me u lutë

qi t'shkojshin mâa kadaal. Gadi mas ndând sahat udhtim mrrîiten n'Shllak.

Atbotë krisi pushka prej darsmorve qi u kishin dalë para krushqve, e s'bashkut vojten tu kisha, kû meshtari i bekoj kunoren Gjonit, qi tesh mâa e njofim, bashkë me Prênden prej Shasit.

BKSH

NYE i XXXII.

Mârren mâa t'madhen e pat Prênda kuer u çue prej kunoret e dote me dalë prej kishet. Dyy veta graa e mueren per krahësh e ajo ecte kadaal e do t' i ndrrote hapat me masë, si pula kuer i ngacrrohet nji copë pêe per kâmë. Nder dy krahë kishte gjind: e graa e fmii t'vogjel e trima e djelm, gjith ata sŷyt i kishin ngulë n' t'ngraten, e vêshin oroe t' prûemit e sajë. Si duel deret t'kishës dyy graat i vûene duvakun, e grumlli i gjindve, qi duel mrapa nuses, ja bâne per hejr, e darsmorët kapun kraha prîishin tuj kndue. Tu dera e oborrit i duel para nuses e âma e djalit bashkë me darsmore: ato qi ishin t'nji gjakut kqyrshin me ndêjë ngiat plakes: tjerat graa u çoshin n' maje t' gishtave, t' fundshmet qitshin krenat, nder krahë t' ktyne: t' gjitha pritshin kuer po ju hjekte duvaku nuses.

Kuer u afrue nusja, vjehrra e muer ngrykë, e kapi per doret, e s'bashkut darsmore e darsmorë hypne n'shpii nelt tuj vallzue.

Per nji javë rresht rrihte shpia e tyne prej gjiniive e prej t'huejve t'cillët vîshin nji mas nji me urue martesen. E kaa pasë lânë

i moçmi: *Kndo me krushq e kjaaj me nuse.* E njimênd mas nji javet, si u largue miqsia, filluene mos me u paa ato haena t'mira, si me thânë mish e oriz, kos, djath t' paa marrun mâzet; e n'mrâme hashin pshesh n' kjumshtë e djathë, e n'mjesditë vîshin rreth me nji copë buk e krypë n'grusht me nji kokerr qep. Shkurt, mos me e ngiatë, Prênda kishte raa m' nji shpii t'vorfen, e burri i sajë gjith dimnit s'kishte punë, veret por çka punote, e me mûund t' krahve t'vet do t' mate shpiin e nji vllaa gjashtmdhetë vjetsh, qi e kishte barii. Shpiin e vet e kishin e nji tokë nja trii dit arë e dhetë kokrra dele e nji lopë.

Mas disaa ditve i urdhnuene Prêndës me shkue per drûu; edhè shkote e mjera vetun, e n' mrame kthete n'shpii me barrë t' drûuve n'shpînë lodhë e kputë. Per gjith se vîte nusja e pritte plaka me ndoj fjalë t' vraashme; « T'kam thânë » i thotë « saa herë e herë, mos me u vanue shum, por tuj ngaa me shkuemun n'mal, me i pree ata drûu shpejt e shpejt, e mandej si t'keesh pushue nji grimë herë m'u kthye kahë shpia. Edhè drûut, kqyr, me i pree mâa t'trasha; e çka janë kto krânde? Eh, t'mjerat na por, qi na kaa lânë fuqia! atëherë kishe me paa tî! ».

« Une e shkreta po shkoj, kuer m' thue

tî moj nânë » i gjegjte nusja « e mue drûet m'duhet me i kerkue neper mal, se turrë t'gatshme nuk gjejë ».

Shpesh herë plaka e perziite me t'shojnë « Qe » i thote t'birit « mundohem e ngrata me e msue nder punë, m'duhet me e qortue kaa nji herë nadjè tuj i thânë mos bân kshtû e mos bân khâ, por, per nji pare! bân punen e vet, e mue s'm'flet me gojë kurr; t'mjerat nâna, por, per disaa t' reja, qi s'kan burrë! Kuer kemi kênë nuse na, besa na kaa rrahë burri, kaa ndollë, dyy herë n'natë! ».

Edhè burrit, kuer e âma ja mushte veshtë mire e mirë, i fryhej zêmra e nuk e kursete doren me e randue mîi fatin e vet. Prênda e shkretë durote ato t'raame paa bâa as êh as oh, por derdhte lot.

Per Kshndella e majti uzdaja Prênden se burri po ja prete ndoj petk t' rii, mas premtimit qi i kishte pasë dhânë; por kû me marrë?

Edhè ajo s'kishte gojë me ja lypë, as nuk mujte me shtîi vjehrren pse e diite mirfillit qi fjalmirë jo veç s'e kishte, por turfllote e i xjerte giûhë mâa teper, e prandej shukati e ndêj me ato petka t'leta.

Nji ditë i tha Gjoni s'âmës « Mora vesht se kumarës i paska dekë djali i vetun, e tesh m'duhet neser m'u nisë per Koman pertê Dri-

nin e m'u pjekë m'tê; sunde praa, mos harroni me gatue nji buk, jo t' madhe, por hieshem».

«A t'tânë deshte me e marrë me vedi e me e hânger?» ja priti e âma.

«Gjysen dajma, e m' duhet madjè mâa me e lânë aty ndoj copë, çka t'm'teprojnë» e tuj u sjellë prej t'shoqes «Mos harrò, moj tî, me m'a shtîi edhè nji dorcë djathë».

«A kee mênden me ndêjë shum?» e pveti e âma.

«Saa t'm'ndalin perzè po rrîi, masi tesh dimen âsht, e punë e gjâa s'kam».

«Kqyr, Gjon, mos u ndal shum, i tha e âma «pse na lên keq».

«Hajd tî» ja priti djali tuj lujtë kryet, «Saa t'jeen lala Gjoni, hani, pini e kndoni; kuer t'desë lala Gjoni, merrni shkopin e kerkoni».

N'nesret n'tre sahatin duel Gjoni prej shpiet me pushkë, me strajcë t'bukës, e me nji shkop n'dorë, e muer rrugen e Komanit. Mas nji copet rrugë t'vshtiirshme, qi do t' u bâte neper shkrepa, u gjet n'breg t'Drinit, qi ishte i rritun bukur mirë. Per kalim t'atii ujë gjet nji trap, nji trung t'gavrruem, qi ishte m'nji farë mndyret i holluem kahë mâjet; Gjoni hîni mrêndë. Dy vetë u vûune me vozitë e

me mûund shum e kaluene at vaa t' rrebtë t'Drinit e duelne n'tjetrin breg.

Mas prêndimit t' diillit mrrîiti n' shpii t'kumarës, kû e pritne si â mâa mirë e i bâne shum nderë.

Gjoni i bâni disaa dit tu shpia e kumarës, edhè dote me u kthye n'familje t' vet; por e ndalte kumara e lutte ndrikulla me ndêj, e aj do t'rrîte.

Shum ja kishte kânde Gjonit gjojen, e prandej lypi nji Komâns i cilli t' kishte nji zagaar t'mirë e me dalë me gjue lepra, edhe e gjet. Duel praa me at shoq n'pyyll; por kuer kjene ktû, i vûni porosii shoqi: « Kqyr se n'mjedis t'ksajê pyllës âsht nji pêmë qi thirret — *pêma arit* — e vênia mênden mirë mos me e shprazë pushken gabim, pse, ksajë pêmë me bâa e me i raa plumja gând, vaj halli per nee t'dyve; pse roja qi rrin nen dhee nuk duron as me i raa n'hekur as me ja hjekun nji gjeth, as me e prekun me dorë ».

« Çka po flet! » ja priti Gjoni qi kishte ndêjë gjithnji tuj veshtue habitshem « Po pse i thonë — Pêma arit? ».

« Pse gjethët i kaa t'praruem poos pêmve tjera » gjegji aj shoqi.

Kahë u êndshin mas leprave, i qiti shtegu me paa forcomjen Dalmatine e cilla duket

si me kênë nji gjytet i vogel: kaa nji kshtjell t'foort, dyy trii faqe muur shpiash, e ndonji shej t'nderteses e kurrgjâa tjeter. Paane edhè kishen e hershme t'Sh' Njonit, prej t' cillës nuk kaa metë tjeter shêj, por disaa rrasa t' mlueme n' myshk qi shifen nepermjet t' lisave. Prej ktii vêndit shoqi ja diftoj me gisht Gjonit kû ishte — pêma arit — «Ky vênd i jonë âsht vênd i bekuem e âsht i moçem têsh kush e di saa mîa vjetsh! Mas njiktii malit» e ja çefshote Gjonit «âsht mali i vorreve i katragjyshave t'onë; me i paa por, saa shum vorri âsht, morè Gjon, edhe tî habite!».

BKSH

NYE i XXXIII.

Paa merzii t'lexuesit t'dashtun po diftojmë ndoj sênd permîi kto vorre t' Komanit mas nji shkrimtarit t'huej (1). Kto vorre janë t'moçme saa s'kee, persè, sikuer diftojnë hekurat e sêndet tjera qi kjene gjetun nder to, i perkasin kohes t' idhullatries, e kjene goditun pak s'pakut shtatë a tetë faqe nierit para Krishtit. Mâa e shuma e ktyne vorreve gjindet n' vise Prêndim-Lindje, kâmët kah lindja. Gjithicilli vorr âsht saa njêni tjetri, e rrasat i kan t'gjâna; vorret mrênd janë mushun me dhee e me këthnji qymyrit. Masa e gjith vorreve âsht gadi $2^{m}40$ n' $2^{m}20$, per poos t' atyne t' fmiive qi janë mâa se $0^{m}59$ gjânë n' $0^{m}45$ giatë me $0^{m}50$ thellë. N' ndoj vorr ishin kênë shtîi mrêndë dy a tre vetë e shpesh herë edhè pêsë. N'nji vorr janë gjetun dy ashtnime vetun. Kocîjt (sikuer dishmon zotnia Legrande qi tesh nja 20 i kaa pasë paa) veç kishin fillue me u prishë, e vetun at herë kishte metë ndoj ashtë i madh i kamve e i krahve; aj i korllokullës e i rrashtes ishte i

(1) Haute Albanie, A. Legrande, 1901.

breem gadi krejt; u gjeten edhè dyy rrashta mâa t'paprishme, e n'njênen kishin metë edhè nji tufë flokësh t'zez; dhamët ishin gadi t'gjih t'mirë e t'bukur.

T'deknit do t'jeen kênë vorrue n'kta vorre me t'gjitha stringat qi kishin pasë e me petka qi kishin bajtë, pse janë gjetë copa pelhuret, e n' mâa t' shumtat e vorreve kaa pasë vâthë e rrathë duersh. Prej ktyne vorreve kjene xjerrë e çue *n' Musée National de Saint German* t' Parigjit njikto tesha: 14 rrathë t'mdhaj per çafë; 400 rruza kolanet; 8 rrathë duersh tuçit; 38 hallka vâthit tuçit e rrgjantit; 6 vâthë rrgjantit t' punuem mjeshtrisht, e 6 tjerë tuçit; 10 unâza tuçit; 2 sakica hekurit; 1 tagan t'gjânë hekurit; 16 thika, mâje hejsh, rrathë e pushkë hekurit. (1)

A dihet gjâa per ket shumicë ndjerzish, e i t'kuejt pupull ishin, e per zakone, besim, e marim t'tyne? Nji arsye e vogel kû mundena me u kapë âsht qi shum tesha t' cillat janë gjetun n'kto vorre kan nji giasë t' madhe me tjera qi janë gjetë n' Bosnie! e kjo punë na bân me diit praa se ky koom, qi jetote nder rrethe t' Komanit, do t' keen kênë i hapët fort.

Per kah âna e besimit vetun nji shêj âsht

(1) Nja disaa kso rrathësh, rruzash e vâthësh etj. gjinden e mund t'shifen edhe sot n'muzee t'Kolegjes t'Jezujtve t'Shkoders.

gjetë n'nji unâzë, n' t'cillen ishte nji guur, e n'tê ishte e punuemun ftyra e hyjit *Merrkuerr* n' kâmë, e qi me t' djathten i majte dy gjarpî qi î perpjekshin krenat njêni me tjetrin.

E kam paa edhè vetë me sŷy t'mîi nji unâzë arit, qi e kishte pasë shitë nji grue prej Komanit, e qi e kish gjetë djali i sajë n' at mal vorresh. N' at unâz ishte nji guur i zii, e m'tê shifeshin vetun disaa viza qi s'diheshin me u daa se çka janë, por, me e shkelë at guur n'dyyll, mette m' tê nji nieri n' kâmë e ishte hyji Merrkuerr.

Pare n'at vênd, deri m'sot, nuk janë gjetë asfaret; parja baremâa kishte mujtë me diftue ndoj sênd, fjala vjen, motin kuer jetoj aj popull e nên sundim t'kuej ishte.

Kujdesi i pnnës t'tyne, rregullsia e giasimi i vorreve, e s' mramit gjith ajo shumicë vorresh diftojnë, e na s' jemi t' zott me bâa kurrfarë kundershsimit (kshtû shkruen aj liber i huej), se aj popull nuk kje shtegtaar, por qi tëbânen e vet e pat rreth atii vênd.

Cilli praa ishte ky popull, qi e kishte kaq fort n'kujdes t'vorruemit e t'dekunve t'vet, e qi i vorrote t' veshun e t' mâthun, e i barte me i çue n' at shpat qi gjindej nalt prej toket shtatdhetë metra? Çka âsht punë n'tuç do t'i keen punue vetë aj popull; por ato t'rrgjan-

tit e sidomos ixhiit e stringat duket se nuk kan dalë prej doret t'tyne, pse kto ja kalojnë punës s'parë per kahë mjeshtria. A thue se i kan marrë me vedi prej atii vêndit kahë dulen? kû gjeten me i goditë? Çaklat, qi janë t'punuem n'hekur, bâjnë dishmii se do t'keen kênë perdorue prej nji popullit t'moçem fort.

Mos t'keen kênë ky vênd i popullit Pellazg, permasi nuk gjindet as nji shkrim e kurr nji pare? Giasët i kaa per po, thot auktori françez.

Nji shêj qi mundena me e pasë se komi i shqyptarit âsht Pellazg janë petkat qi veshin edhè n'dit t' ona graat e maleve, e kjo veshë e tyne kaa shum t'giasitun me ndoj copë petk qi âsht gjetë n'ato vorre, e ato stringa e rrypina, qi bajnë per mjedis malcoret, nuk kan t'daam me ato t'vorreve, por çka se ato t'soçmet i punojnë me baker t'verdhë e jo n' tuç.

NYE I XXXIV.

Gadi po mushej vjeta qyysh se Vata ishte perpjekë e kishte folë me Prênden n'Tivaar tu shpia e atii rrogtarit. Kuer nji ditë, n'saa nusja kerkote dushk neper nji prozhem me i i qitun gjâas s'gjaall, ndjeu se dikush e thirri mas shpinet; u suell e pau Vaten. « Vatë, çka lypë tî ktû? kû jee kênë » e pveti atê me nji herë.

« Une » i pergjegji djali i Shasit « ç'se jam daa prej tejet, katundin t' êm s' e kam paa mâa me sŷy, madje kam ikë prej sî tînzisht per punë t'gjakut, e kam raa n' Shkoder; prej ktii gjytet kam msye Dushmanin, kû kam pasë t'ndêjun tu nji dajë i êmi. Têsh dy muej kam marrë vesht, mas shestjet, se jee martue n' Shllak, edhe une lypa mirë êmnin t'ând, e zgodha punen si duhet, e paa ju çilë askuej, erdha ktû per me e pertrîi rishtas me tyy premtimin qi t'bâna kuer ishim edhè n'shpii t' onë... Çka po thue? fol... ».

« S'po dii çka me folë; m'duhet punë teper e garrametshme » gjegji nusja.

« E garrametshme? neser n' nadje bash m' njiket kohë perpiqena n'ket vênd, e prej

kndej ikum e marrim udhen ndrejtë kah Drishti, e mandej biim n' Shkoder, kû xâam nji odë shpii me qiraa, e jetojmë per ndeer, e e haam nji kashatë buk paa pasë nevojë me ju falë kuej. A po t'mushet mêndja? fol!».

«E mjera vetë se çka jee tuj m' lypë! Po e besa e madhe qi i kam dhânë Zotit e burrit t'êm tu lteri...? E mandej me bâa me na xânë n' udhë kuer po ikim, t' mjerët na! Mue sidomos m'rjepin me guur pushket» foli Prênda.

«Kuer t' shkojnë n' mrame tu shpia, tyy s' kan me t' gjetë; âsht e diitun se kan me dalë e me t'kerkue, por kurr e kurr s' kaa per t'u shkue mêndja atyne me ndjekë udhen t'onë, por kan me majtë kah Masrreku».

«E po fatit e si i bâhet? A mund t' i bie shqelm?» tha ajo.

«Fati le t'rriin n' punë t' vet; tî marrë nuk e kee me pelqim t'ând, e na vêem kunorë bashkë» ja priti Vata.

A thue se aj djalë flitte, a mâa mirë t'thomi, kshillote me rrugë e me arsye? Jo aspak, se, ndonsè Prênda prej vedit e me fjalë t'veta nuk e kishte zgjedhë Gjonin per fatë, e saa do qi nuk e kishte gjith aq per zêmer, e shpia e tii ishte mjeftë e vorfen e nevojtare, por s'mujte kurrsesi me ja sjellë shpinen, e me ikë e me e lânë, pse nji ditë

e kish dhânë fjalen — *po e marr* — nder sŷy t'dy vetve e t'Meshtarit, e praa ishte lidhë me kunorë shêjte; e prej ksajë t'lidhmes s'mund t'dahet nji burr e nji grue, por veç e shaati kuer t'i dajnë.

Me gjitn ket Prênda kaa m'u rrêjte; e kaa m'u rrêjtë sikuer do grâa tjera t'ona, qi, sidomos nder malciina, prej zakonit t'mrapshtë me i fejue e me i dhânun paa kqyrë aspak a jau do zêmra ket a njat shpii, ket a njat djal, tek e mramja çohen e ikin tuj marrë n' qafë vedin e konakun e vet e shpiin e burrit t'paar. Fajin at herna e kaa po edhe gruja. por shum herna e kan mâa s' fortit njata qi e martojn tuj bâa n'asgjâa njat lirii t'arsyeshme qi kan djali e vajza me zgiedhë me urtii fatin, me t' cillin, jo ata qi e napin, por vetë do t' rriin e do t'jetojn deri n'fiill t'mordes.

Na e diim se gjithicilli nieri kaa vullndetin e liriin e vet, e se prandej kunora perdhûni nuk vêhet. Âsht e vertetë edhè qi Prênda tu kisha vullndetshem e kishte pelqye fatin qi ja kishin dhânun; por mjerisht zêmra ja dote prep mâa fort Vaten se Gjonin; m'atê e kishte pasë ngulun vullndetin qyysh ne e paar, e prandej kjo dashtnii e hershme tash kaa per t' a verbue e me e rrzue n' gabime t'mndershme, qi nuk qillojnë kuer bâhet feje-

sa si thonë Zoti e arsyeja.

Por a mundet vajza me lypë a me zgiedhë vetë burrin, e djali gruen? Unjilli e nepë por tuj u kshillue perpara me prindë e tuj u shtrue vullndesës t'ktyne kuer kta per disaa arsyena t'drejta shofin se djali a vajza, qi ja kan mrrîit kohes t'marteses, gabojnë ne zgiedhme t' vet. — Po e nder nee a kqyret kjò lirii e natyrshme? N'shum vênde jo, pse, msue teper ne e moçme, shkojmë tuj thânë se â mârre me zgiedhë vajza djalin e djali vajzen! Po, mndyra mâa e mirë, mâa e urtë, e mâa e dobiishme âsht qi baba e nana t'ja gjejnë vaizes djalin a fatin qi i duhet; por mos t'i lidhin kurr fjalët per paa u marrë vesht e paa pasë edhè pelqimin e liir t' atyne, qi mos t'i ndollin kuej ngatrresat qi e gjetne, edhè per faj t'sajë, Prênden t'onë, e cilla gadi porsi njajo lopë qi do t'shkojnë kû t'a keen shitë i zoti i vet, kish vojtë nder ato male paa e pvetë kush a dote e me kê dote me vûu kunorë.

Nusja e ree njatjè n' at prozhme kishte ndêjë vetun per vetun me at djalë, e pse njaj qi e do rrezikun sharron n' tê, sikuer thotë i urti, kapak e kapak i u ndez rishtas n' zêmer dishiri i dikuershem, qi aty per aty ja terratisi mênden, e prandej Vates qi e lutte i pergjegji kso doret:

« E mirë praa, kû do rasha mos u vrasha, vetë neser n'nadje kam m'u gjetë ktû n' mal tek saa t'dalë prej shpiet êm kunat; edhè burrin nuk e kam n'shpii, se kaa shkue n' Koman, e ç'sot pês javë po bâhen qi nuk kaa ardhë ».

« N'paç sî, merre edhè nji copë buk me vedi, pse une kam saa per sânde, e nesren e kemi t'vshtiir, pse do t'mundohena me ndêjë saa mâa msheftë » i tha Vata e u daa prejë sajë.

« Sânde kû jee me shpii? » e pveti Prênda kuer aj u nis me shkue.

« Kjo âsht e treta natë qi po bûjë tu nji shpellë, mas ktii malit ».

Naten e mirë i thâne shoqi shojt, e njêni shkoj me gjetë strehë, kû do t'a kalote naten, e tjetra u drodh kah shpia.

« Çka kee, moj nuse, qi t'kaa tretë ftyra, a kee farë îdhnimit a? pveti vjehrra t' reen tek saa kjo hîini n'odë.

« Kurrgjâa s'kam, besa, moj nânë » pergjegji nusja.

« Ç'u vanue Gjoni, morè Paal » ju suell plaka t'birit tjeter « Kush e di se kuer e kaa mênden me ardhë aj kryelahutë; me kênë qi âsht i vjefshem kishte ardhë tesh kaa ditë, e nuk kishte me e lânë shpiin e vet me hjekë keq; têsh saa âsht i rii nuk do t' a trêmin puna, por aj do t' a shkyejn punen; kam pasë

kujtue se kaa me ja shtîi krahët shpiis e kaa me e majtë, si i thonë nji fjalës, n' shplakë t'dorës têsh masi â martue; por aj loci s'çaan kryet per nee, qi rrîim ktû e thahena me buk e krypë e me ka' j bisht porrînit; e aj vetë? poo aj vetë me shkue keshè permortshem, e me kerkue malet e Komanit! Oh po, e dii vetë se atii i kaa kânda me dalë e me gjue... Mos m'ardhët por se erzin n' grushtë têsh ja nap!...»

N'nade, si duel Pali jashtë shpie, Prênda xuer prej arket do kmisha e petkat e reja t'vetat.

«Çka po bân aty?» pveti plaka «E pse po i xjerrë teshat prej arket?»

«Po i qes jashtë me i ndêe n'oborr, nânë, se u mykne ktû mrêndë qe têsh kaa ditë qi rrîin ndrye».

«E n'mal mos harro me shkue sot per drûu» urdhnoj plaka.

«Têsh po dal edhè nji grimë herë saa po ndreqi ndoj punë shpiet» E n'kaq i mlodh grumull ato tesha e i lidhi me nji konop e i la jashtë gadi. «Têsh po shkoj, nanë, lamtumirë» i tha s'vjehrres.

«Mos u vano shum, moj t' pastë nana, por prei drûut shpejt e kthe kahë shpia se, kush e di, vjen yt shoq deri mrama; udha e marë têsh, moj bii!

NYE i XXXV.

Vata e Prênda u perpoqen n'e nesre n'vênd t' shênjuem. Têsh tî prehim kâmët, i thane shoqi shojt, e mos t'bâjm me hasë n'kênd. T'dy ecshin paa zâa, gjithicilli tuj mêndue e tuj kujtue marimin e ktii t' ikunit, e shikjojshin per mrapa, Vata mâa s' fortit, mos t' i kishte paa kush prej s'lergut e po vîte me e pvetë Prênden se kû po shkote me at djalë t'panjoftun.

Mungote edhè nji sahat paa raa dielli kuer e patne para vedit katundin e Vishllit:

« Paskena marrë rrugë paa rrugë » tha Vata « Per kaq kohë saa kena ecë kishim mujtë me kalue edhè dy sahat a tre pertej ktii katundit ; por têsh mâa nuk po ecim, mjaft jemi lodhë sot, e po pushojm ktû n'ket mal n'nji shpellë » Edhè s'vanuene e e gjeten nji hepe t'gjânë e t' mledhët persypri, e Vata mlodh do dushk e e shtroj per tokë.

« Dita e sotçme na kaloj mirë » — tha djali kuer u ulen t'dy me ndêjë permii at dushk — « Kam drashtë se po na vêhet kush mrapa; neser e kena rrugen mâa paa frigë, edhè udhen prej kndej e n'Drishtë e dii me shkue naten

per terr, pse vjeten qi shkoj e kam rrahë ket shteg saa herë e herë, me thânë njizet herë prej Dushmanit e n' ket katund Vishllit e deri n' Drishtë per me raa n' Shkoder; mandej âsht kollaj, t'çon rruga vetë ».

Mas t'prênduemit t'diillit muzgu i natës filloj me raa permîi ftyrë t'dheut, e nuk ndihej robi i gjaall qi po luete n'at mal e rreth asajë shpelle, por veç era e ftoftë qi bâte me lkundë gêmat e lisave. Moti ishte i kthiellẗë si lodja, e t'kâjte me i paa hyjt kahë lamparisshin n'kupë t'qillës. N'ket heshtim t'natës po ndîin si nji zhuerum e cilla gjithnji vîte tuj u afrue « Palè! » i thotë njêni tjetrit; vêen vesh, qesin kryet saa pak prej shpellet; gjâa nuk paane, por u kujtuene se ishte nji barii qi po i grahte dhiive.

Saa muer bariu me ju largue shpellës, kû ishin ndrye ata dy, u ndîe nji zâa prej s'lergut, qi ushtoj n't'tânë malin : « O mik, po ndalu nji herë » E mas pak kohet ja mrrîne dy vetë turr e vrep : « A na kee paa nji nuse ksajt pari? » — e pveten ata dy — « pse na kaa ikë ç'nade, kuer kaa dalë per drûu, e na i jena vûu mrapa qyysh prej ndandësh sahatit, por askund s' e kemi hasë; kerkush s'din me diftue se kahë kaa majtë ajo meçkë ».

« Besa, une nuk shikjoj fort; kam vûu

oroe kuer kam vûu, por tesh jam zbardhë prej pleqsiet, e s'm'bje nder mênd me kqyrun punët e tjerve kahë veen e kahë shkojnë ».

« Po tî, qi jee êndë kndej pari, si mos me e paa ? » ja bâne plakut disi me idhnim.

« E vetë po ju tham se nuk kam paa kerkênd ; puna e ême, qe, âsht me kqyrun njikto dhii, e s'mund t'rrîi vetë me ruejtun nuset qi ikun prej Shllakut » foli idhnueshem plaku e suell shpinen.

« Tî do t' a diish, oj plak, e per ne na kallxosh, dyy armë t'bardha i kee prej nesh, kuer t'i duesh ».

« Ju thaçë nji herë se nuk dii, e mjeftë » kje t'gjegjunit e plakut.

« Po dirgjena n'katund, e po biim m' ndoj hân, se jashtë nuk flêhet prej s'ftoftit » i tha njêni shoq tjetrit ; e njimènd u nisne edhè ata bashkë me plakun.

Dy t'mshehtit ndigioshin ket fjalim, e kishin ndêjë strukë n' at hepe ; u bâhej se pak kryet me e sjellë po epshin shêj, e vîshin me i xânë. Si e paane se i pshtuene rrezikut, t'dy u ulne n'giûj n't'falun nderës, edhè thâne dyy kokrra uratë me duer njitë e tuj u dridhë n'zêmer saa s'kaa.

Pak mâa voon rane me pushue n'at tokë t'ngurët. Prêndës, tek saa i mylli sŷyt, ju per-

shkuene neper mênd gjithfarë kujtimesh t'turbullueshme, kaq saa i treti gjumi. E âma çka do t'idhnohej per t'ikun t'vajzes s'vet: vjehrra çka do t' qitte, e do t' njitte gjithfarë prozhmimesh kundra sajë ; burri qi do t' a ndiqte paa ja daa; Shllaku çka do t' flitte keq per tê : gjith kto mêndime ja rrihshin kryet, e gjith kto kujdese nuk e lêjshin me fjetë.

Me t'kthyem t'mjesnatës e xûu nji kotullim i leet, e paa dalë drita u çue; s'vanoj e i duel gjumi edhè Vatës, qi u shtrîi shtatit si me dashtë e me i çue n'vênd gjymtyrët, e me dorë t'djathët i dha nji t'lujtun mjekrres kahë e shmajkta e e djathta, e bâni me kersitë dyy herë arrçin e qafës ; u shtrîi edhe nji herë, mandej tha : Ç'paskam fjetë! », hukati njênen dorë e tjetren e i ferkoj bashkë.

«Ata dy vetë qi kan dalë me t'kerkue kan raa sânde n'katund e do t'kerkojnë e do t'pvesin per tyy sot gjith diten ; por na paa hîi sot n'Drishtë nuk e lâam, e po e marrim udhen si per skâj ktii katundit» E u çue n' kamë, qiti kryet, shikjoj andej e kndej, duel edhè jashta shpellës per me paa mos t'ishte kush ; por askênd nuk mujt me vegue.

Qilla paa rêe diftote se at ditë do t'ishte moti i mirë : shifej hâna, m' njênen ânë, e zbeet e paa rreze. Âna e t'leemit kishte nisë

me u njye n't'verdhë. Mâa kahë malbrêzi filluene me dalë nji pakicë rêesh t'holla e t'giata, qi muerne nji t'njyeme t'zjartë e qi vîte tuj u bâa mâa e gjaall e e shndritshme: prej mjesit t'qillve tjera rêe t'îma, si lesh i shprishun (saa me ja gjasitë) ndritojshin me gjithfarë t'njyemesh:

E bukur saa s'kee âsht qilla e ksajë Shqypniis s'âmel; u lumnon jeta ndjerzve qi e gzojnë ket atdhee t'onë t'dashtunin!

Por ata dy nuk mund e sprovojshin ket t'knaqun, as nuk u shkote neper mênd me vûu oroe gjâa. Njêni mas tjetrit duelne prejë shpellet; ecshin me hapa t'mdhaj per me u xee e e me mrrîitun shpejt n'at vênd kû kishin vûu mênden. Kapercejnë shkrepa, kalojnë male e kodra, kalojnë ara t'papunueme e pylla tuj shikjue andej e kndej paa çilë gjysë fjalet me shoqishojn; e kahë masditja mrrîten n'Drishtë. «Ktû mundena me fjetë nder shpia t'rrenueme qi kaa ky vênd» — tha Vata — «Çka; buk nuk kena per sânde, por po e shênjojmë nji herë ndêjen t'onë, e tyy po t'lâa ktû e m'a ndez nji zjarm t'mirë, se une po shkoj me blee buk tu ndoj shpii katundarësh, e po kthehemi».

NYE I XXXVI.

Kuer erdh Vata me buk, gjet Prênden çue n'kâmë qi po shikjote ato rrenime.

« Qe moj locja, bash si n'njiket vênd kaa pasë kênë motit gjyteti, e thonë se ishte fort i bukur, — i tha djali — por sot i â harrue gadi edhè êmni, e â shndrrue m' nji katund ; por âsht i bugatshem e fitimin mâa t' madhin e xjerrë prej qepve ; ket t'shitun e bân mâa s'fortit n'Shkoder ».

E ktû, saa me habitë Prênden qi, sikuer u shifte, e mlojte trishtimi, Vata shkoj giatë n'bisedë, edhè i tha: « Kalxojnë se tash disaa vjet paskan kênë idhnue vêndsit e Drishtit me do tregtaar t'Shkoders, e prandej ata rrahne been qi mos me i shitë n'at vjetë ktii gjytet qepë, t'thuesh se Shkodra mahet vetun me qepë! Por ata gjind t'paa kujtueshem ja bâne t'zezen vedit, pse n' at vjet shumica met paa shitë gjâa, e prandej ju desht me ndêjë edhè me grusht thaat; n't'dyten vjetë e hoqne idhnimin e shitne qepë si perpara. Kndej kaa metë fjala nder Shkodranë: — Âsht idhnue Drishti, e s'na bje qepë! — ».

T'a ndîimen ket fjalë, Prênden edhe paa

dashtë e mori gazi ; e at herë pveti : Po e ky gjytet qi po thue se pat kênë fort i bukur, i kuej ishte, e kush do t'a keen rrênue n'ket mndyrë ?».

« Ky âsht gjytet i moçem qyysh n' kohë *t' kaurrit*, e ky e pat n'dorë ; por kaa vojtun n'ket hall, tham vetë, prej luftimeve t'mdhaa qi janë bâa n' ket vênd » Kshtû foli Vata, e s'mujte me diit mâa teper; por na po e zgiasim diftimin e tii tuj kallxue ndoj punë historiet permii ket gjytet.

Barleci, prift shkodranë, e qi kaa shkrue n' giûhë llatine historiin e rrethimit t' paar t'Shkodres (v. 1479) si edhè shum sênde permîi Shkoder t' atëhershme e permîi Skanderbegun, mocataar i vet, difton se gjyteti i Drishtit, qi kje dikuer nen sundim t'Ejllorve, derë shqyptare, e mrapa t'Balshajve e t'Venedikut, kjè rrethue e rrahë me topë prej Anadollakve per gjashtë dit rresht. Vendasit, pakue prej murtajet t'madhe, s'patne se si me i dalun zot vêndit t'vet, e s'mramit gadi trëqind vetë bashkë me kryetarin e tyne, Jakë Mosto, u dhane n' dorë t' anmikut e kjene çue n' lâmë t'ushtriis para Sulltan Muhametit II, qi rrethote aso kohet edhè Shkodren, e u kje pree kryet tu paramuret e gjytetit ; ç' m' at kohë e mrapa Venediku e buer sundimin e ktii vênd e ja lshoj n'dorë Mretit t'Stamollës.

Me ket luftë t' mrame kje rrênue edhè forcomja e Drishtit t'moçem, kû shifen endè sot n'krye t'gjytetit disaa copa rrenimesh t'mureve t'saja e ndoj pyrg i shkatrruem.

Duket se do t'keen kênë Drishti nji gjytet n' zâa prej trii sere muresh qi e rrethojshin deri m' dyy milje, por sot kta mure gjinden mâa e shuma rrênue prej luftarve e prej motit; ndonji shkrimtaar i mretniis Bizantine e kujton ket vênd me êmnat : *Trivastum e Dinnastrum;* Venedikasit e thirrshin *Drivasto.*

Mali i forcomjes, kû gjinden edhè rrênimet e gjytetit t' vjeter, kah veri zbritë thik tepoosht n'Kiir, uji i t'cillit i rrjedh per skâj; kah jugu kaa nji t'paam fort t' bukur: fusha mlue me fiiri, Shkodra me livadhe t' gjâna t'vetat, e forcomja e moçme e Rozafatit me t'cillen Drishti mujte me u marrë vesht me shêje e me i bâa me diit asajë kuer ishte ngusht per gjind e s'kishte se sî me i qindrue rrethimit t'anmikut; e s'mramit n'anë t'shmajkët shifet liqêni i hapët e i shndritshem, kû shpesh herna do t' i keen sjellë sŷyt ata t' rrethuemt e shkrete, qi luftojshin per vênd t'vet, palè a po vîte kush prej Shkodret n'ndimë t'tyne.

Shêje me randsii qi t' munden me diftue diçka t'vjefshme per ket vênd nuk janë gjetun;

ndoshta janë pshtjellue nder rrêndime ; mos tjeter u gjeten disaa teprica pushkësh e pare paa farë vijimit. N'muur t'nji shpis âsht gjetë nji rrasë e murme, n't'cillen â dhênun êmni i Shêjtit Sh' Benedikt, e nji rasë vorrit shkrue paa mjeshtrii. Nji tjeter shêj, qi âsht gjetë n'at vênd, e kû mundet me u paa se vertè do t'keen kênë aj gjytet me nâam n'kohë t'vet, âsht nji i çuditshem *eukopjon* bizantinë (qi na mund t'a thrrasim medajë a ndjesë). Ky enkopjon âsht i rrumullakët, krejt aar, e mâat 6 çentimetra per zgiatit; e paraqet tre shêjten ushtarë, t' cillët janë n'zâa n' ânen e t'Leemit e edhè nder nee: Sh' Teodori Stratilat, Sh'Dimitri i Mshriirshem e Sh' Gjergji. (1). — Por faqja e medajes qi i paraqet âsht shum e fshîime. Kush din me na diftue nierin qi e barte ket medajë, e a thue se do t'keen kênë nji luftaar i vjefshem, per masi e barte ket shêj t'tre shêjtnave ushtarë ?

Drishti pat pasë nji ipeshkev qyysh n'vjetë 877 (2). Njehej nen ket djoçez t'Drishtit mungadja e Sh' Njonit n' Rrash.

---

(1) N' Shqypnii njifet edhè sot njaj Shêjti i paar me êmnin *Sh' Todri* e i dyti me êmnin *Sh' Mitri*.

(2) Kje pjestaar n'Konçil t'Delminium, (kryegjytet i Dalmaçjes s' moçme) n't'cillin u gjetne t'gjith ipeshkvît e Dalmacjes, t'Kroacjes e t'Serbies me t'Derguemit e Papës e t'perandorit t'Kostantinopollit per me i caktue provinçet e djoçezet.

Mjes Kirit e t'liqenit t' Shkoders e deri tu kâmët e maleve hapet nji fushë e madhe mlue ânë e kând m'fiiri, e qi e merr êmnin Fusha e Shtojt. N' krye t' ksajë fushë, pak mâa lerg Maranajit, naltohet kahë qiilla, mjedis njaj grumullit gursh e rrênimesh, nji kumonare kater kentash, e per e bukur nuk e kaa shoqen. Dera e t'hîimit e ksajë kumonare âsht mlue prej dheut, e s' kaa sî hîhet mrêndë perpoos me e germue dheen; gurt e atii farë pyrgut janë t'latuemun e t'merenduemun mjeshtrisht; kaa nji korniqe qi hieshem del perjashta e e daan pyrgun per mjedis. Me çka shifet, ndertesa e mungades e e kishes do t'keen kênë e madhe masi ky pyrg mâat 35 metra giatë e 4. 50 gjithicilla faqe e tia. Kta rrenime janë tepricat e nji abacies s'moçme t' Benediktinve, i cilli Urdhun shkeli mâa i pari token e komit shqyptaar e derdhi mûund shum per me ruejt feen e ktii popull e la neper saa vise t'Shqypniis kso shêjesh qi rrfejnë veprimin e xellshem t' ktyne mungarve kaq t'permêndun n' historii t' moçme e t' soçme.

Kjo mungade do t' keen pasë shum kundershtime prej anmiqve t' Fees katolike; e kta kan mujtë mâa udobisht me e shfrye idhnimin e zêmers s' vet tuj kênë e ndertueme n' rrashë paa pasë kurrfarë pritet. Diftime per

ket mungade sot per sot nuk kemi; ndoshta gjinden nder letra t'moçme t'atii Urdhun; gjindja e thrret ket vênd rrenimesh *kisha e Rrashit.*

Ne nji artikull t'mâa t'moçmes e t'bukures t'Perkohshmes shqyptare, d. m. th. *Elçija i Z. s' J. K.* (v. 1912, Pjesë e II, f. 59-61) sprovohet me dokumenta historjakë t' XIV e t' XV faqe nierit se kjo mungade ishte njimênd e Benediktinve, se kisha e sajë ishte kushtue Sh'Njonit, e se Shkiet e kan prishë e shkatrrue. Abati i atyne mungarve u thirrte edhè n'v. 1445 *abbas S. Joannis de Stoja*, sikuer shifet prej letrash qi gjinden n'arkivë t'Venedikut. (1)

Kallxohet se tash nja 40 vjet patne kênë nder fjalë katolik e shkie per me i pasë per vedi njato rrenime, por valia i Shkoders u hîni ndermjet, e paa kqyrë arsyet e asnjênes ânë tha se ishin t'myslimanve! Per n'kjoftë se koha bjen n' fije e ndreqë gjithçka, shqymë edhè gjithçka, e kadaldale i çon punët ne t' sosun; mjaftë me thânë qi vêndsit e aferm per ditë xjerrin gur nder rrenime t' asajë kishë per godii t'shpiave t'veta e per me hijeshue vorret qi i kan rreth kumonarjet. Nder shum ksi gursh janë gjetun lajle t'bukura, qi bajnë me diit se ç' farë stolinash do t'kenë pasë ajo ndertesë mungadjet.

(1) Rrashi a fusha, kû gjinden rrenimet e mungades e e Kishes me gjith kumonare t'sajë, quhet edhè sot: *Fusha e Shtojt.*

NYE I XXXVII.

Si patne darkue Vata e Prênda, njashtû si mujshin n' at mshehsii t'vet raane me fjetë, e ne e neser nadje, kuer u çuene prej gjumit u gzuene t' dy n' zêmer t' vet se nuk kishin me bâa rrugë por veç edhè at ditë.

« Sot na paska njehë moti vrânët, e saa i mirë kje dje e mramë ! » tha Vata. E pernjimênd qiilla ishte mlue me rêe a prej nji njegullës t' njinjishme, qi u dukte se at ditë s'do t' a lête diillin me shkelxye e me xee; por s' ishte frigë shjut, pse ish moti i neltë.

« Kam mêndue, Prêndë, me ndrrue tî êmnin t' ând, edhe fisin prej kahë jee, pse kshtû, a di? jemi mâa paa droe » foli Vata.

« Êmnin e pagzimit, perze m'vjen kobii me e shndrrue, fisin po... » pergjegji nusja e ikun.

« Ani vetë praa po e marr êmnin Vuksan, e per kahë fisi tî thuej se jee prej Nikaj e vete po thâm se jam prej Shalet. Por tash jam kahë mêndoj nji punë tjeter; na me hîi n' Shkoder ashtû.... sikuer me dashtë e me msye shpiin t' onë, jo nuk â mirë per nee; bâjmë mirë praa t'dy me pree drûu saa per dyy barrë e me i ngarkue. Pse po qeshe? ».

« Po m' vjen me qeshë, per barrë t'drûuve qi po thue; por ne i marrshim perpara duersh; po na s' kemi konopë... as diçka me i pree ato drûu ».

« Per konopë, tesh po i blejë tu hanxhia i ktii katund; nji sakicë po ja marr haxhet saa per nji herë ». E me kto fjalë n' gojë shterngoj rrypat e opangave e u çue. Mas nji grimet herë kthej me dyy copa konopë e me nji sakicë « Qe » tha « lum kush kaa gojë se gjithçka xjerrë ». Duelne t' dy n' mal e dora dorës, njêni pre e tjetri rêndo, i bâne dyy turra t' mira, i ngarkuene e kapne rrugen per Shkoder.

Si u dirgjen prej malit e kaluene nji copë udhë t' ngurtë i raane per brîi bregut t' Kirit, dheu i t' cillit âsht shkputë n' copa t' mdhaja e kaa raa mrêndë n' rrjedhë, patne para vedit nji luginë fort t' bukur plot me rrâjë ullîsh t' trashë e t'vjeter. Kaluene praa n' tjetrin breg t' Kirit neper urë t' Mesit.

Kjo urë âsht e pnnueme n'guur, e âsht 112 metra giatë, naltsia e sajë shkon deri n' 15 m.; t'hapunit e qemerit t'paar kaa 37 m. Ket godii, me çka dihet, e kaa bâa Venediku; thirret edhe: *Ura e Venedikut;* por ndonji shkrimtaar i huej thotë se e pat ngrehë Turkia; si do qi t' jeen, kjo urë e madhe kaa dalë bash prej

doret t' mjeshtrit, e kaa mujtun têsh saa vjet me i qindrue valave t'rrebta t' atii farë prronit sî âsht Kiri kuer vjen mas shjut.

Vata e Prênda ecshin te dy germuqas, prej randimit t' turrës t' drûuve, njêni mas tjetrit e tuj u lkundë, e Prênda lodhun edhè prej rruget fshâni: — Oh, moj nanë, se ç' jam lodhë — Porse nâna e shkretë ishte larg me e ndîi ket t' thirrun qi po i bâte e bia e vet e me i ardhun n' ndimë. « Po ulena n' daç, e pushojmë saa ndora » tha Vata.

« A shef se sot kaa mênden me raa shii » foli djali kuer u ulne me ndêjë « por n' dashtë Zoti têsh s' po bje deri saa t' hîim n' gjytet » E njimênd qiilla kishte nisë me u veshë me rêe mâa t' trasha, e kto i shtyyte shiroku paa ja daa e vîte tuj i shumue; mjedis t' kupës s' qiillës u dukte, si neper pelhurë, rrotlla e diillit, qi, i zbeet, lshote rreth vedit nji dritë t' pakë. Moti ishte i merzitshem; por jo per nji blegtuer t' rii qi, saa kû mujte e me dorë n' faqe, kndote 'j kangë trimniet shqyptare.

« Tash mjaft pushueme » tha Vata « t'çohena mos t' na xâan nji shii i madh ».

U çuene me at turrë t' drûuve n' shpinë, e i shpeshtojshin kâmët neper at fushë t'gjânë e t' hapët, qi âsht fusha e Shtojt.

Saa bâne me hîi n' zaall t' Kirit, krisi

nji pushkë, e plumja u shkoj permîi krye.

« Dikush na gjujti! » briti Vata.

Fjala s'ngiati e u shprazë edhè e dyta e djalit ja njiti.

« Prêndë, m'vrane! » foli Vata e u rrxue per tokë. Prêndës n'at ças i treti ftyra, kapi kryet n'grusht, e saa mnjti bertiti : « Uh qyqja çka t'bâj têsh! M'kallxo kû e pate morè i shuem » e pveti ajo.

« Qe, n'ket krah e me giasë m'kaa metë plumja n'shpatull, kqyr si po pergjakem... Prêndë... m'a bân hallall... pse t'kam marrë n'qafë... » E i pshtuene atii t'shkretit dy lot.

« Pushkë a kee aty? » pveti Prênda « mos t'vîin baremâa me na xânë gjaall me dorë ».

« Nuk kam kurrfaret... » gjegji i vrami « por kênka thânë sot me m'mytë si berrin, e tyy me t'marrë n'qafë... ».

Porsi langojt kuer ngasin me kâmë t'leet e turr e vrep msyejn gjojen e metun, kshtû ja behne dy vetë me armë nen dorë: njêni ndalë vajzen per krahit, e tjetri ja nep pushkë t'varruemit n'brîi, me dorë m'tê. « Ah faqezii » flet me idhnim gjaksori « mos kujto tî, kush do kjosh, se na i plaçkitë graat tu shpia aq udobisht si t'paska rrêjtë mêndja tyy » E ngrehi çark me ja dhânë edhè nji herë; por ja ndali me doren i vrami tuj i thânë: « Pash

njat Zot qi vrâan e kthiill... mos m' nep mundim mâa... po t' lutem me m' a hjekë ket turr drûush... me m' sjellë marë... e... e me m' bâa kryq ».

Gjaksorit i raa dhimë, e ja ndigioj luten ktii t'varruemit t' shkretë.

Vaten e laane aty, t' paa lujtun; sŷyt i kishte shperthye e i mate ngul perpjet; n'ftyrë erdh e u teer si zamaku; e kishe kujtue per t' dekun. Por edhè nuk i kishte dalë shpiirti, pse parzmi ju çote hova hova e merrte frymë me vshtirim.

BKSH

NYE I XXXVIII.

Kush mundet têsh me diftue mnerimin e pikllimin qi pat Prênda? Ajo njofti kunatin e vet e nji Shllakc tjeter, t' cillët kishin dalë me e kerkue qyysh t' paren natë, e e kishin lypë me êmen edhè afer shpellet kû ishte pasë kênë mshehë me Vaten. T' gjith e trishtueshme, hapte sŷyt per me shikjue çka e gjet... por prep prej mârrjet i mylli, e kishte dashtë me hîi tre pash nen dhee e me hupë per mot e per jetë; por çka me bâa? Kuer t' vîin me t' gjetë rreziku, çili deren!

« Grahi tash kâmve, eh tyy t' mloftë dheu i zii! » i tha i kunati me idhnim « E si kee pasë sŷy e faqe me i raa shqelm kunorës s'ate? » E ktyne fjalve t' forta ja percuell edhe dy flakaresha t' tingllueshem.

Nusja nisi me kjaa.

« Shkarkoj tash kto drûu » urdhnoj prep aj, e vetë i ndimoj (e ç' farë ndimimit?!) me e shkarkue at turrë drûush.

Kuer prênda e paa vedin e shliirshme, i pshtoj prej duersh e muer t'ngaam, por t' dy ju lshuene n' shpînë si ujq e e kapen shterngueshem. Atbotë ajo vikati saa pat zâa n'ger-

maz, e i kunati ja vûni me t' shpejtë doren gojës e me calinë n' faqe i tha: « N' bâsh me lshue zâa, qitash t' vrava ».

Mas nji grimet herë, ky turbullim idhnimit u duk se mêni; nusen s' e majten kâmët, u lshue krahësh, vari kryet n' parzem, e me mzi i çilte kapakët e sŷyve.

Atyne dy malcorve, qi ja kishin ngulë rrepët sŷyt saa me e perpîi gjaall, u filloj me u ndrue ftyra kah e pane atê se i hupne sŷyt n' rrashtë; nji djersë e ftoftë e mloj Prênden n' tanë shtatin; u pakue, e dukej se s' po vjen mâa n' vedi.

« Çou, çou » tha njêni malcuer « mos na u shtrîi ktû si lopë, por çou » e e ngrehte per krahit ; por Prênda nuk ishte per at herë n' vedi, e prandej s' mujte as me ndigiue çka po i thote aj malcuer.

« Dreq, o dreq! kjo na diq nder duer » tha prep, tuj u sjellë kah shoqi i vet « Mâa zii mârrja... ».

« Oh besa! ngusht puna! » gjegji tjetri « I kaa raa t' fikët, o Nikë, e s' kaa gjâa tjeter; njishtû janë kto graat; shtîhen si dreqi; merr mos prito, Nikë, e lage ket faculetë nd' ujë».

Edhè Nika ndigioj.

Mas disaa kohet, Prêndës s' shkretë filloj me i ardhë fryma, e si t' u çote prej ndoj

gjumit t' rândë i çili sŷyt. S' parit hoq vshtirim me i njoftë ato dyy ftyra, qi e shikjojshin paa ja daa, e me i mledhun mendimet e veta. E pau e mjera se s' kishte kahë me ja majtë, e prandej mêndoj mirë mos me bâa mâa kurrfarë kundershtimit, por me krye t' ultë e me sŷy t' tânë lot qi i rrigoshin nder mollxa t' faqeve, me zâa t' pakë e t' ndalsdem, me duer njitë e pshtetun n' buzë u suell prej shllakcit tjeter « Oh! » i tha « paash at Zot qi rri e na shef, e per hater s' Lumes Zojë mos m' nepni mâa mundim; po vî, po; masi paska kênë shkrue me hjekë keq, ani po hjeki per pêndesë t' fajeve t' mia. Por nji porosii kam me tyy: kam raa n' dorë t' Zotit e t' ânden, e t' lutem mos me m'dhânë mâa mundim; mâa per ndeer kishe me t' a diitë me m' a grahë pushkë saa herë t' duesh, e me m' lânë ndêe n' ket vênd. Ne paç edhè tî nji bii, nji grue, nji nânë, kujto mirë se saa kishin me hjekë, me kênë n'vênd t' êm. Mêndo se t' gjith na gabojmë e jemi t' bit e dekës, e kaa me ardhë dita qi kee me lypë edhè tî prej Tenzot dhimë e mishriir. T' lutem me m' marrë tî n' besë t' ânde ».

E Nika i pergjegji: « Po t' nap besen e burrave se s' kaa per t' guxue kush me t' a folë nji gjysë fjalet, jo mâa me t' prekun dorë

nierit; por saa t' mundesh, me ecë tash. A ndjeve?

« Jam lodh' e kputë » foli Prênda « s'm'punojnë kamët me ecë... ».

« Hajd edhè pak, se hîime n' gjytet, e ktû tash po e msyejm nji hân, e pushojmë ».

Paa kuvêndue njêni me tjetrin hîne ata tre n' Shkoder e xûne vênd tu nji hân.

At natë Prênda nuk shtîni kashatë buket n' gojë, por lypi me raa. Para se me e marrë gjumi kujtoj Zotin me do urat, o, mâa mirë me thânë, pershkoj neper mênd disaa fjalë t' pshtjellueme, t' thânuna t' pergjysta, ahte, t' lypuna, ankime, premtime. Nji bisedë n' ket mndyrë nuk i bâhet ndjerzve t' ksajë botë, pse nuk munden me e pasë gjith at hollim mêndjet saa me i marrë vesht punët krejt, as durim me ndêjë e me i ndigiue; as nuk janë aq t' mdhaj saa me i vûe vesh pikllimit paa e perbuzë.

Duel drita, e edhè Prêndës i duel gjumi; por, me e pasë paa saa ishte ndrrue n' ftyrë! Perpara i kishte pasë faqet si voeja e qirueme; tash ishte sverdhë e thaa.

« A po don me hanger buk » i tha Nika, « Mramë kee raa ûnshem... ».

E Prênda pergjegji me gjysë gojet « Ani mirë ».

Pali e Nika daane me u nisë at ditë per Shllak, murne buk me vedi e kapne rrugen.

Udhës tuj shkue Nika i flitte Prêndes me t' butë, e e pvette shpesh e shpesh « A po merzite ? » e Prênda e shikjote me dështnii e kqyrte edhe ajo me ja kthye miradijen : bash sikuer njajo delja e butë qi don blegtorin i cilli e ndjellë, e lmon, e kqyrë gjith herë me i ndejë afer.

Nja tre sahat udhë e kishin bâa kuer mrrîtne tu kisha e rrênueme n' Mazrrek ; e Nika, qi po prîte, tha: « Qe Kisha e vjeter » e bâni kryq ; kshtû bâne edhe dy tjerët qi i vîshin mrapa.

Kjo kishë, mas disaa shêjesh qi i pergiajnë asajë t' Rrashit, duket -se kaa kênë edhe kjo abacii Benediktinësh. Shkrime e diftime nuk gjinden permîi tê ; do shêje janë po, por nuk viin me kallxue gjâa historiet.

N' e nesre mrrîten n' Shllak. A kaa pasë Prênda fjalë o trazime prej t' shojt e mâa s' fortit prej plakes, na gjâa nuk diim ; por vetun diim me kallxue se asajë nuk i shkoj neper mênd mâa me ikë prej kunorës s' parë, e, se, mas kater vjet t' marteses, i fali Zoti nji djalë. E Prênda e merrte ngrykë e e puthte n' mâall t' Marashit t' vogel, qi tash kushedi a ishte gjaall a jo.

NYE I XXXIX.

Shtat vjet marteset nuk ishte kênë, a por mâa mirë t' thomi, nuk e kishte lânë Prênden i shoqi me e paa t' âmen e sajë. Edhè Lula n'ket tubë vjetsh nuk ja kishte çue, e lêe se dy gisht leter, por as nji t' falun shndet per kerkênd. Dukej se ajo nânë e kishte marrë vesht punen e s' biis, e prandej e kishte harrue prej mârrjet qi ja kish pertrîi vedit, asajë, e t' dekunve n' vorr.

Nji ditë, praa, çoj me e thirrë t' biin e vet shi prej Shllakut e n' Shas, per m' u paa per mâa t' mramen e herës me vajzë t' vet, e m' u daa prej sajë n' ket jetë. Lula ishte e ligë kah epte shpiirt.

Edhè Gjoni dau me shkue me gruen e vet per me paa t' vjehrren. Plaka, e âma e djalit, ziite e turfllote kundra t' birit: pse me shkue, pse me lânë punen, se nuk ja kishin hallin me dalë e me shetitë, e se mos t' keen dashtë ajo me rrêjtë per me ngrehë t' biin prej vedit e djalin bashkë me tê, e mandej me jau lânë gjâan e paret qi kishte. E prandej i thote t' birit mâa se nji herë: «Ruju, biir, se t' mashtron ajo Lulë: ruju

Gjon, se ja sjellë shpinen nânës s' ate qi t'kaa rritë e t' kaa bâa kaq... e me u bâa me nânen e grues, qi nuk e kee kurrgjâa ». Por Gjoni ndigioj fjalen e t' moçmit qi thotë: Pvet nji qind vetë e bân si t' diish vetë; e u nis me t'shoqen per Shas. Prênda muer edhe dy fmîit qi ja pat falë Zoti, e i kishte si njênin tjetrin t' shndoshët e t' bukur sikuer molla n' gêm. Mâa t' madhin e kishte trii vjetsh e t' dytin nji vjetit e gjysë; edhe nji cucë e kishte pasë mas t' parit fmii, por nuk i rrnoj mâa se tre muej e diq.

Mrrîiten n' Shas e lypen Lulen, e u kje diftue shpia e sajë.

Prêndës ju çue maall i foort per katund t' vet, e shikjote e shikjote e s' ngihej me t' paam, e permallohej. Nji mîi kujtime ju pershkuene n'mênde t'vet! Kujtoj piksparit shpiin e Gjelosh Prêlës, qi ishte farue me mashkuj vetun per shkak t' sajë: kujtoj mârren qi provoj kuer aj i malaziasi ja pat marrë erzin tuj ja shprazun bumen te dera; kujtoj kohen e fminiis qi e kishte kalue bashkë me t' vllaan, « Eh qyqja vetë » thote n'mênde t'vet, — me pasë sot Leken, nuk kishe me kênë si jam, por kishe pasë kush me m' dalë zot! » Kso farë kujtimesh shkote tuj pertrîi neper krye t' vet e gjithicilli e theerte n' loçkë t' zêmers.

Hini e bia me t' shojn e me dy djelmt e vet nd' odë kû ishte e âma e ligë.

Kuer kje n' derë t' odës Prênda disî u topit, e ja hangri mêndja se e âma po e pritte me idhnim ose ja rrihte ftyren me ndoj fjalë t' rândë o me ndoj t' shaame. Por Lula saa pau t' biin u çue disî prej s' raatit, e muer ngrykë, e kjate prej mallit, e i thote: « M'kaa marrë malli fort per tyy ! N' kto shtat vjet qi s' jemi paa ; a e kee mêndue kurrnji herë se po shifena n' ket jetë ? » e derdhte lot. « E kta a janë fmîit t' uu ? » e i puthte t' dy e i lmote. « Oh ! njitash po des n' qetii ; oh ! saa fat-bardhë paskam kênë me paa fmiit e biis, me i marrë ngrykë, e me i puthë ! » E gjithnji kjate ajo nânë e mjerë ; e tuj u sjellë prej t' shojt t'biis pveti :

« E ky kush â ? »

E Gjoni pergjegji « Jam dhândrri ».

« Nuk t' kam njoftë » i tha Lula e u pergzue me tê.

« A jee kaa dit kshtû e ligë, nânë ? » e pveti Prênda t' âmen.

« Janë perze, moj bii, gjasht muej dit qi une kam raa e ligë, paa pasun ndoj nieri t'êmin per brîi qi me m' ardhë rreth e me m'bâa sherbim. Zoti ja shperbleftë me t' mirë Tringes por qi vjen kaa nji herë n' ditë e m' a mushë

ket katrovë me ujë, edhè m' bje kaa nji pikë kos e buk. Qe praa çka m' man gjaall têsh saa dit. Jam tuj hjekë vetmii, lum bia ! dita s' po plaket kurr prej merziet ! tre muej e kndej s' kam mujtë me u çue vêndit e me dalë jashtë, as nuk muej edhè; por kapem per nji ket konop » — e i diftoj nji cop konop qi varej prej traut e bite tu shtrati i sajë — « per ktê kapem e ndreqem n' kâmë, e kâmadoras me shkop n' dorë dal jashtë saa per vedi ».

E e bia i ndigiote gjith kto fjalë tuj derdhë e tuj shîi lot.

Mas trii a kater ditve Lula çoj Tringen n' Tivaar per me marrë kistin e pareve prej doret t' Famullitarit t' ktii vênd n'êmen t'zojes t' pareve, edhè n' krye t' dyy ditve ja mrrini Tringa me pare, t' cillat ja dha Lules.

Gjasht javë ndêj Prênda me i sherbye s' âmës; e Gjoni rrîte edhè aj paa pasë pikë punet, por saa me çilë sŷyt per mandej me e marrë n' Shllak me vedi t' shoqen kuer do qi kjo t' thote m' u nisë; shkurt, aj shtîite veshtë n' lesh pse i kishte kânde me ndêj paa punë e me hanger *badihava.*

Saa ndêj e bia, Lula, qi perpara kishte kênë e ligë tuj dekë, têsh ishte bâa mâa mirë; e prandej Prênda u daa prej s' âmës (merrnie

me mênd) me saa permallim, e u nis me dy fmîit e me t' shojn per Shllak.

Gjonin e pat rrêjtë mêndja se e vjehrra kishte çue me e thirrë t' biin per me ja bâa *hyxhet* paret qi ajo i kishte t' lshueme, por aty n' shpii nuk mujti me kuvênd gjâa, ndoshta prej drojet, por gjith rrugës e shtypi me fjalë: shate t' vjehrren, pse me çue e me thirrë t' biin per nji punë kote; truete t' shoqen qi ja mushi mênden me e prûu dyy dit udhë lerg; e s' mramit i vête vedit gishtin n' tâmth (e me shum arsye!) «po mue» thote «e çka m' germoj me ardhë prej Shllakut e n' Shas veç me e pergjellë gruen e per kurgjâa tjeter? Ah i mârri! ah ç' trangull paskam kênë!»

NYE I XL.

Aty n' at vetmii i kaloj Lula shum vjet deri saa filloj m' u thîi e m' u germuqë prej pleqsiet.

Ishte nji ditë dimnit e ftoftë, kuer i traklloj dikush Lulës n' derë, e i diftoj se nji djalë po e lypte ; edhè Lula i prîni e e shtîini mrêndë.

Ajo plakë e shikjote at djalë e s' ja date sŷyt, por me e pvetë nuk e pveti se kush ishte.

Djali filloj me hîi theell n' kuvênd me Lulen e e pveti per shum punë, por sidomos per t' biin, Prênden, e per Marashin e vogel qi ja kishin pasë grabitë. Edhè Lula nuk u kursete me ja diftue t' gjitha fjalët e punët fiill e per pêe. E djali i panjoftun rrîte e vête vesh. Kishte dashtë m' u shtŷy edhe pak nder do t' pvetuna tjera, por gjaku i vlojte nder dejë, nji maall i pamuejshem ja kerkote fundin e zêmers, nji mîi kujtime e nji mîi ndjesiina dashtniet ja pershkojshin shpirtin. I nguli sŷyt n' Lulen, e mas nji grimë herë i hapi edhè krahët, e tuj u lshue n' prêhen t' sajë e perqafoj tuj britun: O nânë, o nânë, vetë jam Marashi yt biir!

Porsaa e ndjeu Lula ket êmen, sikuer t' i

u çilte nji perde, e kapi ngrykë edhè ajo, e shterngoj per zêmer, e e puthte paa prâa, e tuj bashkue lotët e veta me t' birit « Ti — shkote tuj thânë — tî Marashi...?!! tî, djali i êm...?!! Ah! po, po t' njof prej sŷyve, po t' njof prej mâllit qi m'a kaa zêmra...! Oh Zot, falemi nderës, o Zot...! E kjajshin te dy si t'kenkshin fmii t' njomë.

Si pat pushue ndopak mâlli i atyne dy zêmrave, u ulne me ndêjë, por gjithnji tuj derdhë lot gzimit si njêni si tjetra, e tuj u falë nderës atii t' Lumit se, para se me dekë, prep i kishte perpjekë e bashkue n' nji shpii.

S' vonit Lula, mâa e para, nisi me folë, e « Marash, êm biir i dashtun, tash m' a kalxo punen t' ânde; m' kalxo, po t' lutem, a di gjâa ti se kû m' kee pasë hupë qyysh i vogel, e kû kee ndejë, e si t' prûni Zoti n' ket shpii tash n' pleqnii t' ême me m' ngushllue para se t' vîte mordja me m' i myllë sŷyt. Ah fol, o biir, se t' tana kto sênde do me i diit Lula, jot âmë ».

E i biri mâa s' parit i diftoj se êmnin e pagzimit mâa nuk e kishte, por i thojshin *Petro* « Nânë, m' kan majtun n' terr tesh kaa vjet, paa m' diftue se i kuej jam; m' thojshin se m' kaa bâa biir n' shpiirt nji farë Bozha Jovanoviqit, e une ktê e kam njoftun e dashtë

per babë qyysh i vocerr. Ndêja e ême kaa kênë n' Dalmacje; aty kemi pasë punen e e kena edhè ».

E s' âmës i shkoshin lotët pik pik prej mâllit, e me t' knaqun ndigiote e ngrata t'birin kah kuvêndte « E kush t' diftoj per mue se m' kee nânë? e kush t' kaa prûu ktû? »

« N' kto dy muej na kaa ardhë lajmi se e kan vraa n' luftë atê, qi kujtojshe vet per babë, nder dhena t' Italjes, kû pat shkue me ushtrii t' Austriis. Bozha nuk kishte veç nji nânë e nji grue, e fmii nuk i pat falë Zoti. Nâna e tii n' kto dhetë dit kaa dekun, por perpara se me dhânë shpiirt m' tha — Po t' kallxoj morè bii:, se tî jee djalë i plaçkitun prej cubave e prûu me t' majtë tu djali i êm; kam ndii qi nânen t' ânde e kee gjaall endè, e praa mundesh me shkue tu ajo e shkreta e me ja gazmêndue zêmren se tî jee gjaall e jee djali i sajë —. M' kaa porositë me ja majtun nusen e t' birit; e une, o nânë, po t' diftoj se kam pare e gjâa mjeftë, saa mos me ju falë nji mâa t' mirit, por veç Atii qi na kaa falë! Une jam i paa martuem, kam mênden me e gjetë nji nieri saa mâa shpejt, e s' bashkut me tyy, nânë, t' shkojmë n' Dalmamacje, e t' a kalojmë nji jetë t' mirë ».

E Lula: « Kjosh bekue e levdue ti, o Zot,

qi tek e mramja e kaq bukur m' i ndigiove t' lutunat e mia, e e çove n' vênd fjalen qi m' pat dhânë Dom Pali i Shkoders! »

Boxha Jovanoviqi ishte pas kênë zhgulë krejtë prej Tivarit qe nji zet e pês vjet, e skkue e xânë vênd e çilë punë n' Dalmacje. Ktê e kishte pasë lypun qeveria e Turkut e asajë kohë, kuer edhè e kishte n' dorë Tivarin, per saa gjaqe qi i kishte pasë bâa tinzisht me cuba tjerë shokët e vet, e qi ishin kenë diktue. Boxha vetë pat ikun prej vêndit t' vet qyysh atëherë qi aj gjaksori, qi kjè vraa n' oborr t' Mark Prêlës, para se t' epte shpiirt, e kishte paditë Dom Palit; e ky prift ja kishte kallxue punen Argjipeshkvit t' Tivarit, e ky kishte çue e thirrë e mandej edhe e kishte lypë me qeverii. Bozha, kuer iku, e pat lânë shpiin e babës ngrehët e nânen e gruen e vet e Marashin e vogel, t' cillin e kishte pagzue per s' dytit n' besim t' vet, e ja njiti êmnin Petro. N' krye t' gjasht vjetve mandej shiti shpiin e çka kishte n' Tivaar, e çoj e i muer robët atŷ kû e kishte xânë punen, due me thânë n' Dalmacje.

Tridhetë e nji vjet (kaq kishte edhè Marashi) ishin qi Boxha xûni vênd n' tokë t' Austriis, e njehej tesh mâa raja e ksajë perandorii.

Bozhes ja kishte pasë kânde nderen e luftimit. Pat dalun n' luftë kundra Ungariis,

kuer kjo çoj krye n' vjetë 1848 per me i dalë doret Austriis. Por Austria nuk priti qi t' smadhohej ky zjarm i madh, por mlodhë ushtarë t'kaloriis e kâmsorë e, ndimue edhè prej Kroatve e mandej prej Rusve, mas nji luftimit t' pergjakshem mujt me e shafitë t' perziimit me 1849. N'ket luftë Jovanoviqi u daa n' shêj e doon me thânë se deri e meritoj nji çmim ushtriak.

Mas dhetë vjetve, n'1859, ndonsè i moçem afer gjashtdhetave, desht me dalë n' luftë edhè kundra Italjes.

Italja, sidomos nder ato dit, kish fillue me e shpallë dishirin e veturdhnimit, e per ket punë shum vênde italjane, t' cillat u gjindshin nen sundim t' Austriis, me armë n' dorë u çuene peshë n' vjetë 1848. Mareshali kont Radeztky kje dergue me ushtrii me i shtrue vêndet qi kishin çue krye; edhè i duel n' skâj punës qi e pat nisë. Me kaq Italjanët nuk e lshuene mêndimin e parë, por u orvatne e u perpoqne mâa fort me e bâa atdheen e vet shtet t' bashkuem e n' vedi, e per prîis patne Viktor Emanuelin II, rregji i Pjemontit, bashkë me ministrin e vet, konti Cavour; e n' ndimë t' tyne u erdh edhè Napoleoni III perandori i Frânces. Viktori i coj fjalë Austriis, n'1859, me dalë n' luftë.

U prîini ushtriive t' Austriis Perandori vetë Frano Zefi, e vojt me u matë n' luftë me dy anmiqët n' Solferin, e muer mâjet mâa t' nelta e ktii vênd, e me 24 t' qershorit u ndez nji luftë e rrebët. Francezt shpesh herë i msyene ato maje, por paa farë fitimit. Mas mjesditet bâni nji stuhii e madhe, e Austriakët hoqne shum keq pse i rrahi n' ftyrë nji shii e breshen i madh. Perandori vetë, tuj i dhânë zêmer t' vetve, ndêjti kû ishte lufta mâa e ndezët; por Austriakve ju desht s'mramit me u smrapë me t' bjerrun t' shum ushtarve. N' ket luftë met edhè Bozha Jovanoviqi e korpi i tii kje vorrue bashkë me tjerë luftarë t' Austriis.

U kujtue Napoleoni se ushtria e anmikut nuk ishte e lodhun prej luftes s' mrame qi kishte bâa, e prandej me m' zi ç' priti me i lypun Perandori i Austriis per disaa dit nji besë qi kje lidhun n' Villafranca, e n' kaq aj vetë u forcue me ushtarë e n' gjith çka lypej per luftë. Por mas ksajë besë raane n' godi dyy ânët kundershtare, e vûene pagjen n'gjytet t' Zurigut me 10 ndanduer. Me ket pagjë Viktori muer Lombardien, Parmen, Modenen e Toskanen; e Napoleoni, per shperblim t'dalunit zot, ndali per vedi Nicen e Savojen. Viktor Emanueli ja nxuer prej doret edhè Papës nji pjesë t' vêndeve t' tia, e pushtoj Na-

pllin e Siçiljen; e n' ket kohë u êmnue rregj i Italjes, e ndêjen e vet e luejti e e nguli n'Firencë; mâa voon, n'1870, zaptoj edhè Rromen e e bâni kryegjytet.

Petrja, a mâa mirë Marashi, ndêjti dyy javë n' Shas me nânen, e u njoft me gjith katundin, e t' tânve, por sidomos Tringes, ju falë nderës per çka kishin bâa e hjekë per me ja njitë doren dikuer Lules s' ngratë. Shpiis t' Mark Prêlës, qi kishte vojtë n' t' fikun per me i dalë zot Prêndes, ju la edhe do pare t' mira. Shkoj me i paa per t' paren e t' mramen herë vorret e babës e t' vllaut, permallshem i puthi, e raa n'giûj me u lutun per shpiirt t' tyne.

Te vonashi tuj i thânë lamtumirë gjith katundit u çue, e tuj dalë muer me vedi edhè nânen e u kthye n'Dalmacje. Ktû me nji herë lypi m' u msue n' Fee t' parve t' vet, e masi pat hjekë dorë prej shkjenimit u fejue, e mas tre muejsh edhè u martue per nji shqyptare t' vêndit si faqia e bardhë, e mâa t' parit djalë ja njiti Lekë n' êmen t' vllaat. I fali Zoti masandej edhè tjerë fmîi: e Lulës i pat dalë punë me ndêjë ngrykë e fyt me ata dymlekë, sikuer i thirrte ajo.

Saa herë e herë e thirrte ajo nânë-plakë vedin *fat-bardhë!*, e shpesh i kallxote t' birit

t' gjitha mjerimet e t' ndollunat qi i kishte paa ajo vetë me sŷy t' vet e disaa tjera qi ja kishin diftue shoqet e veta, kuer ajo nuk kishte qillue n' shpii « M' kaa sprovue Zoti » shkote tuj thânë « me gjithfarësh, por atii t' Lumit i kjoshin falë, e vullndesa e Tii u bâftë » E kuer s' kishte se me kê flitte xiirte uratët e thote rruxaren e Zojës. Per Prênden, a muer vesht a jo per Marashin, e a ish paa me tê a jo, na s'diim me diftue; vetun diim me thânë se Marashi e Lula mâa s' fortit shkoshin tuj e urue e bekue doren e Tenzot qi t' bjen me njênen, por t' pret me tjetren dorë: t' i çon idhnimet e travajtë n' ket shekull, por nuk vanon me t' prûu ngushllimin edhè n' ket jetë, josè me t' i shndrrue n' kunorë t' lulzimit n' at jetë tjeter qi s' maron kurr. E ky t' myllun kaq i vjefshem m' kaa shtŷe me i rênduemun kto fjalë e diftime qi i lexuet n' ket liber.

T' cillin, ne e paçi kndue paa merzii, dinia pak per nderë atii qi e kaa shkrue e âsht mundue me pnnue diçka per koom t' vet. Por n' kjoftë se ju kaa lodhë s' knduemit, besoni se nuk âsht bâa pastafat saa me ju merzitë, e mos i vêni fajë per s' teprit.

MARIM.

BKSH

BKSH

BKSH

BKSH

LIBRAT E VEPRES PIJORE

Sh' Eustaki, tragedii me 5 hova qitun prej Z. Kolë Thaçit. Gr. 2, 00

Zefi i njoftun, dramë i permallshem me 2 hova qitun prep prej Z. K. Thaçit. „ 1, 20

Bardhi e Fernandi, dramë shum i bukur me 5 hova perkthye prej Z. Pashko Gurakuqit. „ 2, 00

Muej i Qershorit, shkrue shqyp per t' divoçem t' Zêmers s' Jezu Krishtit prej A. Ê. Serreqit S. J. „ 1, 20

Muxhiktari i verbtë, rromanz i vogel i A. Ndoc Xanonit S. J. „ 1, 20

Shyhreti i divoçem; permledhë shum kanga Kishet; dora e dytë. „ 1, 20

Detyrat e trimit, liber moralit i zâmadhit Silvio Pellico, e qitun shqyp prej Z. G. Shirokës „ 2, 20

Faustini e Gustav Segeti, dyy kallxime t' kândshme „ 1, 20

Kalendari i v. 1912 „ 2, 04

„ „ **1913** „ 2, 16

„ „ **1914** „ 3, 00

„ „ **1915** „ 3, 00

" **Vepra Pijore** „ kaa per fiill me i vjeftë shtypit t' librave t' mirë tuj u vûu kushtim t' lirë.

I perkrahen ksajë Veper t' tanë ata qi i blejn librat e sajë; e njehen bâmirsat e sajë t' posaçem t' gjith ata t' cillve u kânde me i shtue kushtimit t' shenjuem ktû sypri ndonji t' falun si t' u mastojn zêmra.

BKSH

BKSH

BKSH

ВКЭТ